

rast

27 REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
let LETNIK XXI, DECEMBER 2010, št. 4-5 (130-131)

VSEBINA

U	V	O	D	N	I	K			
	Rasto Božič	Rast ostaja v sedlu				3			
L	I	T	E	R	A	T	U	R	A
	Tone Pavček	Šentjurje 1 – 12							7
	Sonja Koranter	Berač							16
		Svetilnik							16
		Pristanišče							17
		Razodetje							18
	Slađan Lipovec	Deset pesmi							
	Prevod Stanka Hrastelj	jesen							19
		pod tvojim oknom							19
		čudni letni čas							19
		mala mesta, mrak in sledi							20
		nova bližnjica do naselja							20
		vse kar vidiš od pokrajine							21
		navadno jutro 1996							21
		julij							22
		tako ljudje kot drevesa							22
		jeseni							23
		nebesna telesa							23
	Cvetka Bevc	Nož							25
	Marjan Žiberna	Dobri pastir							
K	U	L	T	U	R	A			
	Marija Mercina	Ciril Kosmač na Dolenjskem							32
	Dejan Vončina	Partizanski fotograf in organizator fotoreporterske službe Maksimilijan Zupančič – Milijan (1911 – 1968)							45
	Andrejka Vabič Nose	(Na)slikati nevidno							53
	Darja Peperko Golob	Miran Jarc in novomeška knjižnica – Ob njegovih 110. obletnici rojstva							58

Rasto Božič Povprečen Slovenec pozna
Belo krajino po Toniju, njegovi
teti Mari in metliški črnini 65

Andreja Pleničar Knjižnice, kot si jih zaslužimo 76

Franci Kek Potrebujemo ustrezno politiko kulture in primerno kulturo politike 81

Anja Rebolj Anatomija okusa 84

Dušan Štepec »Resnico je težko prekrit, pa naj na njej sedi še tako debela rit!« 88

Rasto Božič Zbornik, posvečen Novomeščanom 90

Zdenko Picelj Založniška dejavnost Dolenjskega muzeja Novo mesto 1950 – 2010 92

Ivan Kastelic Razstava za oči, ki gledajo s prsti 93

Aleksander Bassin Akuvizura – snov, iz katere so barve 95

Rasto Božič Plodno likovno sodelovanje na visoki ravni 97

Bogdan Učakar S polnih notnih map iz visokih glasbenih pultov 98

Maša Požar Rokenrol bo še dolgo doma v klubu! 101

Boštjan Pucelj Za vsako rešitev se najde problem 103

NASLOVNICA

Klavdij Tutta, iz cikla *Žuborenje barve*,
2010, akril, kolaž in les na platnu, 100x70

Reprodukcije likovnih del NLD: Branko Babič

Enaindvajseti letnik revije Rast njegovo uredništvo zaključuje s pričujočo dvojno, decembrsko številko 4-5, hkrati pa se vsem njenim bralkam in bralcem ter naročnicam in naročnikom opravičuje za izpad oktobrske številke. Zaradi nekoliko v preteklosti pomešanih finančnih štren, ki smo jih letos pretežno uspeli razvozlati in postaviti v drugače zasnovane statve, nam je denarja za njeno pripravo in tisk zmanjkalo. Tako smo se morali eni letošnjih številke odpovedati, ta neljuba odločitev uredništva pa je Rast odrešila hipoteke minulih let in jo za naslednja leta trdneje posadila v sedlo.

Revija je bila v zadnjem letniku deležna tudi nekaterih sprememb. Skušali smo jo nekoliko pomladiti, osvežiti in napraviti preglednejšo. Spremenili smo njen prelom in oblikovanje, drugače zastavili številčenje njenih strani in revijo v celoti začeli objavljati na naši novi spletni strani. Kot smo poudarili v letošnji prvi številki, jo bomo v prihodnjem letniku skušali še trdneje umestiti v prostor, iz katerega izhaja, jo narediti poljudnejšo in priostriti njeno kritično ost. V upanju, da jo boste kljub letošnjim neljubim zapletom še vedno z veseljem jemali v roke in prebirali, pa vam uredništvo Rasti za prihajajoče leto izreka najlepše in najobetavnejše želje.

Literarni del tokratne številke s poetičnim nizom *Šentjurje* uvaja dolenjski rojak Tone Pavček, za njim pa se s prgiščem poezije predstavlja pesnica Sonja Koranter. Prevodni del za tokratno Rast je prispevala vse bolj prodorna krška pesnica Stanka Hrastelj, ki je prevedla *Deset pesmi* hrvaškega pesnika, pisatelja in esejista Slađana Lipovca, v proznem delu številke pa objavljamo kratko zgodbo v slogu kriminalke uveljavljene pisateljice Cvetke Bevc z naslovom *Nož* in kratko zgodbo *Dobri pastir* ravno tako uveljavljenega pisca – v zadnjih letih sta oba avtorja knjižna dela izdala tudi pri novomeški Založbi Goga – Marjana Žiberne.

Prvi prispevek za kulturni del Rasti je izpod prstov preučevalke dela in življenja pisatelja Cirila Kosmača Marije Mercina. Naslovila ga je *Ciril Kosmač na Dolenjskem*, v njem pa pojasnjuje, kako je pisatelj krajši čas bival v kartuzijanskem samostanu Pleterje, kar naj bi bilo po njenih besedah za nastanek njegove *Balade o trobenti in oblaku* bistvenega pomena. V drugem prispevku Kulture preučevalec medvojnega oziroma odporniške slovenske fotografije Dejan Vončina v prispevku *Partizanski fotograf in organizator fotoreporterske službe Maksimiljan Zupančič – Milijan (1911 – 1968)* predstavlja fotografa, ki je deloval na območju Dolenjske, Bele krajine in Posavja. Za njegovo predstavitevijo Andrejka Vabič Nose iz trebanjske Galerije likovnih samorastnikov v

članku (*Na*)*slikati nevidno*, ki je nastal ob nedavni razstavi njegovih del v Trebnjem, piše o slovitem pred letom dni umrlem prekmurskem likovnem ustvarjalcu Jožetu Horvatu – Jakiju. Del za Kulturo zaokrožuje prispevek *Miran Jarc in novomeška knjižnica*, ki ga je ob njegovi letošnji 110. obletnici rojstva napisala varuhinja posebne zbirke Boga Komelja v novomeški Knjižnici Mirana Jarca, Darja Peperko Golob.

V nadaljevanju vašega branja tokratne Rasti boste srečali življenjsko zgodbo našega gosta, metliškega barda Tonija Gašperiča, ki meni, da *Povprečen Slovenec pozna Belo krajino po Toniju, njegovi teti Mari in metliški črnini*, nato pa se boste v rubriki Družbenih vprašanj srečali s prispevki Andreje Pleničar, *Knjižnice, kot si jih zaslužimo*, novomeškega poslanca stranke Zares Francija Keka, *Potrebujemo ustrezno politiko kulture in primerno kulturo politike* in novomeške antropologinje Anje Rebolj, *Anatomija okusa*.

V zadnji rubriki zadnje letošnje številke Rasti vam ponujamo odmeve in odzive na različne kulturne dogodke, knjižne izdaje, razstave ter prireditve, v njej pa bomo poslej objavljali tudi kritične zapise na temo kulture bivanja. V omenjeni rubriki tokrat Dušan Štepec v zapisu *Resnico je težko prekrit, pa naj na njej sedi še tako debela rit!* ocenjuje knjigo Leopolda Severja *Prazgodovinski svatje in mi, Kultura staroveških gradiščarjev jasno odseva tudi v naš čas*, za njegovim pisanjem pa v članku *Zbornik, posvečen Novomeščanom*, objavljamo oceno zadnjega zbornika Društva Novo mesto *Novo mesto – mesto možnosti in priložnosti*. Sledi mu prispevek *Založniška dejavnost Dolenjskega muzeja Novo mesto 1950 – 2010*, ki ga je ob letošnji 60-letnici Dolenjskega muzeja napisal njegov direktor Zdenko Picelj. Med ocenami razstav pa se v nadaljevanju v članku *Razstava za oči, ki gledajo s prsti* sodelavec Posavskega muzeja iz Brežic Ivan Kastelic odziva na razstavo, ki so jo lani za slepe in slabovidne prilagodili v njegovi matični hiši. V prispevku *Akuvizura – snov, iz katere so barve* Aleksander Bassin vrednoti enako naslovljeno razstavo, ki jo je črnomaljski kipar in glede na njegovo izrazno tehniko tudi slikar Jožef Vrščaj letos priredil v metliški Galeriji Kambič. V zaključnem delu *Odmevov in odzivov* še Maša Požar skozi predstavitev zbornika *Alternativa na margini* opisuje dve desetletji delovanja Mladinskega kulturnega kluba iz Črnomlja, Bogdan Učakar objavlja zapis o letošnjem festivalu stare glasbe *Seviqč Brežice 2010*, novomeški fotograf Boštjan Pucelj pa v besedilu *Za vsako rešitev se najde problem* tolmači novomeški kolesarski vsakdan.

V rubriko *Odmevi in odzivi* je uvrščen še prispevek *Plodno likovno sodelovanje na visoki ravni*, povezan z likovno opremo tokratne številke. Naš likovni urednik Janko Orač je zanjo izbral dela likovne kolonije 6. Novomeški likovni dnevi.

Rasto Božič

ODGOVORNI UREDNIK

Jožef Vrščaj: *Mikro – Makro*, 2010, akril na platnu 100 x 70 cm ▶

Ms. 10

Spoštovani
bralke in bralci,
cenjeni ustvarjalke
ter ustvarjalci
revije Rast

Ljudje,

ki jih zanima tiskana beseda,
so nekaj posebnega
– učeni, prijazni, obveščeni
IN PREDVSEM ČLOVEŠKI.

**V prihajajočem letu
vam v svojem imenu**

in imenu

Mestne občine Novo mesto
ter občin soizdajateljic

Želim obilo

bralnih

užitkov

in ustvarjalnega navdiha.

Alojzij Muhič, župan

Tone Pavček

ŠENTJURJE

1

*Ni se oglasil zvon
ob uri slovesa,
vendar je šel zvesti dom
za gospodarjem v nebesa.*

*Sleme in zadnji tram
sta se pognala visoko,
kamor je šel tako sam,
da bi mu dala roko.*

*Odtlej je dom posvečen,
v njem domuje vsemirje
in mi smo ostali v njem
gosti zadnje večerje.*

*S prsti lomimo kruh
na posvečenih kamnih
in z nami je dobri duh
prednikov davnih.*

*Naj bo preklet,
kdor tujcem ga nudi.
Bolje, da ni bil spočet
na rodni grudi.*

ŠENTJURJE

2

*Pot gre ravna po sredi stvarstva
od vijolic, kopriv do žita in trt
čez osvojena in zapravljena carstva
rada v življenje, nerada v smrt.*

*Skozme gre navpično in vodoravno,
da sam postajam hoja in pot,
saj so bile na njej odtisnjene davno
bose sledi mojih otroških nog.*

*Vrabci brezdomci še vejo zanje,
z njimi nekoč sem drobtine delil,
zdaj mi dajejo v darilo spoznanje,
da dom, tudi mrzel, je darežljiv.*

*Pot gre od doma in k njemu se vrne
kakor lastovka ali zgubljeni sin.
Silne razdalje neka dlan strne
in v vozle zaveže za star opomin.*

*Pot gre, vodnica, skoz moje žitje
vseskozi ob trtju in trnju v večer.
Tja se, majhno, majceno bitje,
vračam domov kot potok v izvir.*

ŠENTJURJE

3

*Tam na koncu poti
stoji v črnem žena,
po zlu izročena
pogubnosti dni.*

*Imela je dobro pot
med ajdo in trsi
in zakon v prsih
nadaljevati rod.*

*Imela je dvoje rok
za mnoge dnine
in mnogo topline
za vsakdanjik otrok.*

*Hodila je v vrt,
hodila na njivo
in po srčno netivo
v zavetje trt.*

*Posel za božji lon
jo je strl, ne osrečil,
a z njim na plečih
je obdržala dom.*

*Pa so ji vzeli pot,
pa so ji vzeli delo
in kot na razpelo
jo potisnili v kot.*

*Tam na koncu poti,
stoji moja mati.
Še enkrat mi hoče dati
pot, ki več njena ni.*

ŠENTJURJE

4

*Pod visoko lučjo planetov
je po poti od hiše do trt
tekal v življenje pobič s kmetov,
majhen in sabenjsko zastrt.*

*Postajal je pri rožah in mravljah,
grizel preslice kislo zel
in z upom molitev ponavljal,
da bo tudi on, ko bo velik, vesel.*

*Vsak dan ga je dobra vila vodila
med vezje šparonov, brstov, rznic,
da bi vanj zemlja točila
zeleno kri šentjurskih goric.*

*Ostajal je cele dneve pri trtah,
se dvigal ob kolju in padal v žlak
in vinski patron je vanj črtal,
dobričnež, svoj trtni znak.*

*In šel je po svetu tako označen,
da bi postal kdaj v sebi vesel,
šel je in grizel, veselja lačen,
svojo preslico – grenko zel.*

ŠENTJURJE

5

*Našel sem, končno, zgubljeno oazo,
zeleno od mladoletnih trav,
kraj, kjer sem, obdarjen z ekstazo
rodu, voljo prednikov bral.*

*Čez pustote in po pesku puščave
sem romar pomaknil se k njim,
strmim v častite svetniške glave,
pijem zemlje zeleni spomin.*

*Kot po ukazu hodim prebirat
njihov starozavezni brevir,
pit studenčnico iz izvira
in gledat minevanja časomer.*

*Vidim: hitro se večja srenja
sogovornikov, onih tam čez,
vendar smrti nihče ne omenja,
duh je nad senco mrtvih teles.*

*Sega v vesolje in dol v koreninje
zemlje, kjer smo in bomo doma.
Od tam vodijo sledne stopinje
v zgubljene oaze in doli v tla.*

ŠENTJURJE

6

*Nov list izpisuje koledar.
Odzvonilo je starim časom.
Tod ne hodi več gospodar
gore s ključi brama za pasom.*

*Ne teka ob jutrih z njim pob,
da bi učil se spretnosti kletnih.
Razsušen zeha največji sod,
pob je sam v sebi ujetnik.*

*Zemlja je roba, domala odveč.
Čas se je v novo ero zasukal.
Ne režemo in ne trgamo več
in ni ga, ki bi v gori še ukal.*

*A jaz pojdem, pojdem tja gor,
kjer mi trta nič več ne žene,
in bom zapiskal kot Izidor,
za zbor veselice, še ene,*

*da ga izpijemo pintni glaž
za prihajajočo sedmino,
ko nas žalost, zvesti pajdaš,
grel bo uso dolgo zimo.*

ŠENTJURJE

7

*Hiše gori nad mojim Šentjurjem
nihče ne zbríše z zemljevida srca.
Postavljena je v žitje in zoper ujme
kot varno gnezdo na trdna tla.*

*Res so noči se zgostile v zgoľj črno,
res se s temino pokrili je dan,
res je tujec odnesel kaljivo zrno
ajde ali zvestobe bogvedikam,*

*res je minila vesela romanca,
ko sem v ajdi s čebelo strd pil,
vendar pozdravlja me, znanca,
s pila še Kristus, čeprav črviv.*

*Z njim pred obličjem hiše se menim,
kakor je v pismu: »Nisem vreden, Gospod«,
a on mi kaže s prstom kot gluhonemim,
naj sedem za mizo, v svoj stari kot.*

*Tako stopam, revež, z njegovo besedo
pod streho, ki je moja in moja ni,
in uživam, gostač, četudi na kredo,
blagodat, ki greje, a tudi boli.*

ŠENTJURJE

8

*Na svetu je sveto obličje
samo eno samcato – dom.
Ikona. Gnezdo lastovičje,
nad njim mile večnosti zvon.*

*V njem bdi gospodarja postava
nad rodnostjo korenin,
a prednikov duh spreletava
se v sinjih meglicah nad njim.*

*Tako je kdaj slišati glasbo,
kot pel bi nebeški zbor,
in veš, da ustavil se čas bo
in pojde s teboj na odmor*

*v intimo, pod prednikov slike,
v pozabljeni bogkov kot,
kjer lepe ponavlja replike
življenja minulega tok.*

*In veš, da na svetu to sveto
ne rani nikakršen dvom,
lahko ti vse drugo je vzeto,
bogati si, če še imaš – dom.*

ŠENTJURJE

9

*Hiša, med vinograde dana,
zato so jo klicali gorska,
s številko mojega rojstva
in z novim napisom: Prodana.*

*Pod nizkim slemenom pogosto
tiktakale lačne so ure
in ozki delili so prostor
si mati, otroka in kure.*

*Brez milosti vanjo je beda
hodila skož okenske križe,
a mati je pela, seveda
o sreči, otrokoma viže.*

*Nikoli ni metrnega stara
imela za kruh dovolj reje,
a v sobi vseeno kdaj čara
brlivka na njej s petrolejem.*

*In v mili svetlobi je teklo
življenje z otožnim nadihom,
zavzeto krepilo poreklo
družini, ljubezni in stihom.*

*Zdaj hiša z napisom prodana
oznanja, da tu je vse tuje.
Domača edina sta: rana
in mož, ki v neznano potuje.*

ŠENTJURJE

10

*Iz vinograda širi se vonj
po šmarnici in muškatih,
od pousod letajo ponj
črički, ose, penati.*

*Sili z uso silo v nos,
šopiri se po nosnicah
in nihče mu ni kos,
niti dete v plenica.*

*Od njega se svet
vrti rahlo postrani
in ljudje so spet
čarobno pijani.*

*Ah, to je čas dni,
ki diše po trgatvi,
in glagol piti zori
v najlepši spregatvi.*

*Meni pa je Urban
vzel od goric ključe,
v nemilostno stran
se mi življenje suče.*

ŠENTJURJE

11

*Pred hišo šentjursko je pil
postavila prednikov roka.
Postal je postanek in cilj
za potovca, ptico, otroka.*

*Smehljal se je Kristus na njem
kot detece v Betlehemu
in prostor je bil posvečen,
a hiša v zavetnem objemu.*

*Potem se je tuja drhal
odrekla rodov izročilu
in zrušil se dom je do tal,
zajokal je Kristus na pilu.*

*Zdaj dan se izteka za dnem
v pogrebščine in pepelnice,
nad pilom pa rekviem
pojo obubožane ptice.*

ŠENTJURJE

12

*Je čas, ko trto sadiš,
ko jo režeš in vežeš z beko,
je čas pitja, čas za poseko
in čas, ko več ne živiš.*

*V koreninju se stiša jok
stare zavržene rozge,
ki je rojevala grozde
in v njih čudodelni sok.*

*Kadar trta umre,
zamre veselje v kleti,
črički prenehajo peti
in končano je vse.*

*Samo gospodar, težak
od let, odet v sivino
gre čez vpijočo praznino
v svoj zadnji žlak.*

Sonja Koranter

BERAČ

*Svilena obleka, verižica iz zlata,
pubasta postelja, poln lonec meda,
sladki greh se cedi po preprogi,
pušča sledi.*

*Nekdo s pahljačo hladi čelo,
šumi brokat in dišijo vonjave
sveta, vabijo deklice in
neskončne obale.*

*Za zabavo pa ples, šumeče obleke,
svetleč tlak, kjer se v zrcalu
vabljivo ziblje na novo osvojen
plesni korak.*

*Nenadoma pa sredi bogastva sveta
prične deževati –*

*Berač si popravi časopisno odejo,
se zagleda v deževno nebo,
razblinijo se sanje, leseno posteljo
v parku objame razmočeno telo.*

SVETILNIK

*Govorili so, da je Kolumbova ladja
plula tod mimo,*

po našem zalivu, ob naši obali.

*In morje, morje naj bi skrivalo
črepinje in zlato, vrče prstene,
jambor, ki nikdar ne premine,
se ne zlomi in pod morjem zeleni.*

*V globini ni bilo globine,
morje je potemnelo do središča zemlje,
skrivalo zaklade,*

sejalo prekletstvo nad vse ladje.

*Dokler se niso odločili:
svetilnik bomo zgradili.*

*Niso hoteli vedeti, spoznati,
da je jalovo delo vse,*

kar ni zmenjeno med preteklostjo
in prihodnostjo.
Zato so kopali, valove klali,
pesek nanosili, visok greben zgradili.
Mogočen svetilnik stoji,
svetlobo oddaja, ladje svari.
Potem so sredi viharja, črnega morja
zrasli valovi, se penili do obzorja,
izvrgli jambor zeleni,
zlomili svetilnik stekleni.
Govorili so, tod mimo sme le ladja,
ki ima znano ime.

PRISTANIŠČE

Postavili smo šotor
na divji obali, kjer se nihče
ne sprehaja, ne lovi rib in
ne bere knjig, le sonce
na nebu najvišje stoji.
Oleandri, borovci, mravlje in
škržati, vse na eni krpi zemlje,
vse slano, z vodo morsko
dan na dan škropljeno.
Kamni svetleči, s školjkami
pradavnine,
tiščijo v noge, se v pesek drobe.
Za posteljo, ko smo in bomo smeli
opazovati zvezdno nebo, se
ob ognju greti.
Nenadoma so ranega jutra mravlje zbežale,
škržati pripravili svoje violine,
oleandri so postali dišeči dež,
veter in morje sta odpihnili šotor.
Ni bila nevihta, bil je le stroj.
Velik, hrupen, grd in nesramen,
kot pošast, ki se zaveda svoje
moči –
od daleč pa so kričali ljudje:
postavili bomo pristanišče,
za ladje tuje, umaknite se ljudje,
da vam ne polomimo zobe!

Komu vendar je tako hitro okamnelo srce?

RAZODETJE

*So Evropo razdelili,
kadalce na križ pribili,
pivcem v vino vodo vlili,
so po hišah, stanovanjih
brskali in iskali,
kje je skrita brana, kje so denarji.
Oh, ti Orwell mili,
tvoje so napovedi za branje v sili,
danes ni to res, saj več in manj
s knjigami kurijo kres.
Vse so pospravili, uredili,
ljudem nagobčnike nataknili,
snedli besedo, se s pepelom posuli –
rekoč: vse v dobro človeštva smo storili.
In potem, ko smo že skoraj mrtvi
in prebrani,
saj res, kdo se vedno najde,
ki z volkovi tuli v prazne panje,
so nenadoma odšli, in sami smo ostali.
Zdaj pa sredi gozda, na prelepi jasi
preštevajo duše naše, lomijo kosti.
Njihove oči svetleče, usta polna hvale,
dihajo v nove čase.
Njih imunost je bila, moji dragi,
tista sila, ki je s prahom strupenim
naše ozračje in telesa zastrupila.*

VW

Sladjan Lipovec¹

DESET PESMI

PREVOD STANKA HRASTEJ

JESEN

*kako naj si zmislim
pesem kako naj
vanjo
spravim prve jesenske
grožnje
ne da
bi
napisal
lepa
topla
telesa
in jih pokril
z odejo*

POD TVOJIM OKNOM ČUDNI LETNI ČAS

*pod tvojim
oknom med nebotičniki
vrtinčijo ptice
južni tokovi med antenami
in čudnimi letnimi časi*

¹ Rodil se je leta 1972 v Bjelovarju na Hrvaškem, piše poezijo, prozo in esaje. Objavlja v hrvaških in tujih tiskanih in elektronskih revijah ter na radiu. V soavtorstvu z Evelino Rudan in Denisom Peričičem je objavil knjigo verzov *Poslednja topla noč* (Zadnja topla noč, 2002), leto kasneje pa samostojno zbirko pesmi *Emily Dickinson u mom gradu* (Emily Dickinson v mojem mestu, 2003) ter njeno drugo, dopolnjeno izdajo v elektronski obliki, (2006). Lani je izšla njegova tretja zbirka poezije *Rijeke i mjesečine* (Reke in mesečine, 2007). Uredil je interaktivni CD-rom *Teslin dan* (Dan Nikola Tesla, 2007), katerega soavtor je, poleg Vladimirja Končarja. Njegova dela so prevedena v angleški, madžarski, francoski, nemški, slovenski, poljski, slovaški in makedonski jezik. Delal je tudi kot urednik za poezijo pri dvotedniku za kulturo in kulturna vprašanja *Zarez*, bil član uredništva literarne revije *Quorum*, zastopan je v zbornikih proze in v antologijah hrvaške poezije. Živi in dela v Zagrebu in Derezi. Pričujejoče pesmi so iz zbirk *Emily Dickinson u mom gradu* in *Rijeke i mjesečine*.

globoko v jesen pod vrhovi
žerjavov odmeva dolgo
zamolklo grmenje
nedoločljivega izvora kot da
nevidna letala parajo
tekoče zvočne zidove
okrog tebe ali da po dolgem
mostu nad
reko po gladini
drsi zvok bobnov
nekakšen superdivji vlak ko pogledaš
iz njega se zdi
da ptice bliskovito
odnaša v letu
zaradi hitrosti in močnih tokov
od zarje rdečkastih gmot oblakov
ki vlečejo ta zgodnji
mrak in ploho ki se
naglo nabada na prve
prižgane luči
drvečega mesta

MALA MESTA, MRAK IN SLEDI

mala mesta najhitreje tonejo
v mrak manjša
kot so hitreje padajo kot
človek ki med hojo v
mraku opazi
da sledi za njim
izginjajo

NOVA BLIŽNJICA DO NASELJA

zaradi severnih vetrov ima
pokrajina okus po steklu
ko iščeš novo bližnjico
do naselja misliš na toplo sobo
windows XP home edition
svoje veliko okno potem še na to kako
boš sedel v udobnem zavetju pisalne mize
zapisoval zaradi severnih vetrov ima
pokrajina okus po steklu in s čajem

*otajaš zadnje kristale mraza s poti
z rokami zarinjenimi globoko v žepe da so
prsti ko ustopiš prožni
za tipkanje*

VSE KAR VIDIŠ OD POKRAJINE

*beli pixli snega se stapljajo
s pikami
noči*

*pokrajina se je sklonila
in miruje*

*pravzaprav
je od pokrajine videti le sneg
ki se sipa v mrak in edini gibi
so gibi najdrobnejših delcev*

*razen tega
niti sledi niti glasu*

nocoj nikogar ne bo

NAVADNO JUTRO 1996

*starci so vpregli
konje nedvomno
prijaja pomlad začutim
ko berem
emily dickinson in poslušam
iron maiden (kaj povezuje
emily z maidni vpraša
brane priimek dickinson
bi lahko odgovoril ampak
dejansko vse
to v pesmi povezuje
Jaz) zato
ko me pokličejo ugasnem
glasbo zaprem
knjigo stopim
iz oklepaja pa spijemo
kavo in žganje pljunemo*

*v dlani vzamemo
vile in naložimo
gnoj iz katerega se
kot iz zasoplih
živali ali iz naših ust
po vijugastih poteh
matematičnih formulah sapa
vije po
zoranih brazdah*

JULIJ

*v žarišču od znoja
motnega pogleda
so koruzna stebila bakle
ko jih zaneti
veter zašuštijo njihovi ognjeni
jeziki zeleni
plamen pa požge
uso planjavo*

TAKO LJUDJE KOT DREVESA

*breztežno poletno popoldne
stresa orehove
liste
hlad je globok in razprostrt
čez pol dvorišča*

*zato tu
v derezi
(pa ne le zato)
gojimo poseben odnos do dreves
v naših kapilarah se razrašča
tista mešanica občutkov
strahospoštovanja in globokega čudenja
obenem
ker si težko predstavljamo
da so nekoč bila ta drevesa mlada
in si mislimo da tudi ona
s svojimi koreninami in krošnjami mislijo
na nas
in vse ljube nam obraze*

*ki se z leti
kot naš spomin
izmikajo
a se oglasijo
ko se vse tako umiri
v tišini med vprašanji
v enem poigravanju z listi
zajame blage in pristne podobe*

*še ko ostanemo tako sami
so tu da bi nas varovali
da nas severni vetrovi ne bi odnesli
njihove zelene sence se
raztezajo nad nami
tudi ko sonce izgine*

JESENI

*pusti jih
mi reče mama ko
se ji zdi da sem se preveč
vživel v krčenje
tolikšni so bili ko
sem prišla sem*

*ugasnem motorko
pa jih nekaj trenutkov
molče z občudovanjem gledava
kot bitja mnogo starejša in večja
od najinih skupnih spominov
včasih pa
jih objameva prisloniva obraz
k njihovemu drobno
nagubanemu lubju
in prikličeva veter naj ziblje
vseh njihovih 25 metrov
iz čiste radosti*

NEBESNA TELESA

*večer se lepi
na kožo prepleta se
z drevjem v gnezdih*

okoli naju valijo
galaktične jate rojijo
pravkar izvaljeni planeti plešejo
osvobojeni po namišljenih pravih
tirnicah od njihovega vrtenja
se vsi premočrtni kruti
in milostni bogovi rušijo po nelinearnih
enačbah in treskajo
na tla pred najinimi
očmi odskočijo še nekajkrat
v vse manj pravih
amplitudah dokler se
popolnoma ne
umirijo
pa tudi midva bova
povlekla
še dim dva
pubnila
frcnila
ogorek v
noč preden postane
dovolj udobna da tudi midva
leževa vanjo in globoko
privijeva svoji nebesni
telesi
iz mesa
seksa in teksta
kot vse druge tople
nevidne in neslišne
živalce čutiva
ob tem tisto vesoljsko vrsto
radosti z začetka
stvarjenja

NOŽ

Sekundo za tem, ko je Verona Klefar pritisnila na gumb na notranji strani ročaja, sem iztegnil rezilo. Hej, ženska, previdno s tem, nikar ne poskušaj podrsati z blazinico po konici. Nisem navaden nož, s katerim boš lupila jabolka! Jim Wagner je ustvaril moj model na predlog Dietmarja Pohla, glavnega oblikovalca znamenite nemške tovarne nožev s stoletno tradicijo, Boker iz Salingena. Nekaj, kar ne bo služilo samo za samoobrambo civilistov, ampak si ga bo želela tudi policija, vojska in varnostna služba, je Dietmar naročil nekdanjemu trenerju elitnih nemških protiterorističnih pripadnikov. Zato moja konica, ki se zdaj nalahno dotika blazinice ženskega prsta, ni zaokrožena samo zaradi lepšega izgleda; s takim rezilom se lahko zareže globlje v mišico, prav do kosti, in smrt je hitrejša, bi rekel.

Veroniki Klefar se očitno ne sanja, kaj drži v roki. Odkrila me je na pisalni mizi višjega policijskega inšpektorja Boruta Višnjeca, ko je spravljala na kupček razmetano pošto. Lep je dotik ženske, sem pomislil, ko me je previdno povlekla iz mojega elegantnega etuija. Samo enkrat sem doslej skusil bližino ženske kože in ostala mi je v nepozabnem spominu.

Adam Polh me je pod roko kupil od anonimnega trgovca hladnega orožja, ta je na vso moč hvalil, pa ne brez potrebe, moje kvalitete, me grabil za ročaj z levico in desnico, kajti umni Wagner je pri oblikovanju ročaja mislil tudi na to, in Polh, ki ga je zaradi grozilnih pisem njegovega preprodajalca mamil zadnji teden pred smrtjo tlačila mora, ni dolgo pomišljal, da je odštél tipu sto evrov, kar je zame, za idealen nož z originalno zgodbo in osebnostjo, kot me je opisal Wagner, žaljivo premalo.

A pustimo to ob strani. Hladno orožje ne strelja s topovi na mušice, zlasti pa ne na tako polhovsko golazen, čeprav mislim, da bi v primeru, če bi tedaj gospod Adam vrgel na mizo še kakšnega desetaka, vsaj za hip obstal, preden sem se zaril v njegovo telo. Zagotovo pa bi se zakotalil na stran, preden je prišlo do naključnega uboja, če me ne bi tako nesramno razkazoval kot svoje imetje. Nož se uporablja, kadar je potreba, ne pa da se ga kot razgaljeno primadono poriva pod nos dedcem v zakotnem nočnem baru, ki so željni poceni zabave, pa četudi take, kjer bodala letijo po zraku proti ženski, ki nepremično stoji pred lesenim panojem.

Polh je metalca nožev izzival že med izvajanjem njegove točke. Ljudje, ki slutijo svoj konec, radi počenjajo to. Bližina smrti daje polet izpostavljanjem nevarnosti, če ne drugega, bi ga metalec lahko vsaj po gobcu kresnil in Polh ne bi bebljal, da bodala niso nič proti mojemu rezilu, ki bi prebodlo leseno steno, če bi ga metalec le znal prav zalučati.

Vedel sem, da je oni profesionallec, ne le zato, ker me je brez jeze počežkal v roki, ampak ker je ukazal pobirati stave po okoliških mizah za posebno akrobatsko točko, ki jo bo, »za ovog puha jebenog«, izvedel s svojo Natalijo Tirik, ki bo stala kot kip, ko ji bo na glavo postavil jabolko in ga natanko po sredi prebodel z mojim rezilom.

Dotlej še nihče ni preizkusil moje ostrine. Iz tovarne so me prepeljali v neko skladišče, od tam sem v zaboji potoval kdo ve kam, dokler me ni vzel iz njega skupaj z drugimi primerki Adamov prekupčevalec, nekajkrat pritisnil na moj gumb, da preveri delovanje avtomatike, in me shranjenega v etuiju predal Adamu Polhu kot najnovejši primerek borilnega noža.

Tudi prav, sem pomislil med tisto barsko golaznijo, naj imajo, kar hočejo, a vseeno sem si zvedavo ogledal opevano Natalijo Tirik, ukrajinsko umetnico, ki se je z jabolkom na glavi postavila na oder, ne da bi rekla eno samo besedo. Najbrž se je rodila s spretnostjo, kako obmirovati telo, kadar so proti njej letela rezila, ali pa je takrat izstopila iz svojega telesa, posadila svojo eterično esenco na barski stol in od tam opazovala, kako je kovinski hlad udaril ob njen vrat ali notranjost stegen.

Metalec me je zalučal ob štetju stavcev, tri, dva, ena, zdaj, so kričali tik ob njem, ko sem se pognal iz njegove roke. Bil je izurjen mojster, a moja krivina komaj opazno spremeni kot letenja, moral bi me nekajkrat preizkusiti, da bi to spoznal, tako pa sem letel proti glavi ukrajinske umetnice z namenom, da prvič na rezilu okusim kri. Najstarejši izum človeka sem, eden izmed članov Kluba ljubiteljev hladnega orožja celo meni, da smo noži najgenialnejša stvaritev med vsem, kar je človek napravil. Po ostrini noža vodi pot paradoksa, edina dostojna pot neustrašnega uma.

A nož nima samo glave, in poti uma imajo poleg neustrašnosti še druge krivulje. Natalija Tirik je stala na odru z mirnostjo omamljene žrtvene živali. Čast davnih bojevnikov se je predramila v meni in v zadnjem trenutku sem med poletom nekoliko dvignil konico, pristal nad Natalijino glavo, presekal jabolko na polovico in se do začetka ročaja zaril v leseno podlago. Metalec nožev se mi je nalahno poklonil, preden me je izvlekel, se v mislih zahvaljeval moji iznajdljivosti, zaprl moje rezilo in me brez besed položil pred Adama Polha. Denarja za

stave ni hotel sprejeti, vrnil ga je stavcem in z roko nakazal polhasti glisti, da je zanj bolje, da se pobere iz bara.

Kdo ve kako dolgo bi še takole obujal spomine, če me ne bi Veronika Klefar popolnoma presenetila z naslednjim dejanjem. Prenehala se je blago dotikati moje konice in jo spretno nastavila na rob kuverte, da sem z enim potegom prerezal robove pisemske ovojnice.

Kaj pa počne? sem se zgrozil, jaz sem vendar morilsko orožje, ne pa nekakšen odpirач za pisma. Kar naj vpraša policijskega inšpektorja. On me je potegnil iz telesa Adama Polha, ko se je ta že nekaj ur hladil na tleh. Saj ga nisem imel namena ubiti, a morilski stroj je morilski stroj, pa čeprav je najprej z mano rezal koščke slanine, da se mi še zdaj želodec obrača. Mogoče je hotel z mano groziti mlademu dekletu, Ana Fink je ravno šla v kuhinjo po kozarec vloženi kumaric, ko me je ta idiot izpustil, kot da ga je nekaj speklo v roko, da me je potem pri nerodnem padcu pokopal pod sabo ali pa sem se jaz nasadil na njegovo srce.

Kri me je oblila skupaj z utripanjem, zaznaval sem ga še takrat, ko me je Borut Višnjec obrisal z robčkom, me hotel predati policistu, ki je po sobi zbiral dokazno gradivo, a se premislil, kot da ga je obšla nena dna želja po posedovanju moje izjemnosti. Dvomim, da lahko inšpektorji na lastno pest odnašajo domov take predmete in jih puščajo na pisalni mizi, a najbrž je hotel natančno preučiti moj mehanizem, preden napiše poročilo. Zagotovo je šlo samo za to, ker je bil pošten človek, če kdo, potem prav gotovo noži znamo ločiti poštenjaka od barabe, a to ne pomeni, da tisti prvi ne naredijo kdaj napak. Ker gotovo je napaka, da me je Borut Višnjec takole pustil na mizi, in me prepustil v uporabo nežnim rokam svoje gospodinje.

Verona Kefar mu v zadnjih letih ni samo enkrat na teden pospravljala stanovanja, kot sta bila sprva dogovorjena. Pripravljala mu je kosila, skrbela za sveže zlikane srajce, zlagala razmetane šahovske figure in se neopazno pomešala med inšpektorjev vsakdan, da si ta nazadnje ni znal predstavljati, da ga ne bi zvečer čakala večerja in kratek klepet z gospodično Verono, kot jo je vztrajno klical.

Bil je zakrknjen samec, tudi Verona je poznala zgodbo o njegovi prvi nesrečni ljubezni, ki je zapečatila njegovo srce, čeprav je kdaj prijateljeval s kakšno damo, a ta poznanstva držal daleč proč od svojega doma. Verona Kefar si zastran tega ni delala utvar, a njeno brezmejno občudovanje inšpektorja, o katerem je kdaj brala tudi v časopisih, je presegalo zemeljske zaježitve, čeprav si je želela, da bi inšpektor opazil, da je ona ženska širokih bokov, drobnih prsi, velikih mesnatih ustnic in dolgih las, ki jih je, odkar sem jo prvič videl, nosila strogo spletene v kito. Tistega večera, ko je oskrunila mojo bojevitost z rezanjem papirja, si jo je s prsi z zasukom celega telesa vrgla na hrbet, da sem se

začudil njeni okretnosti in mikavnosti, saj je veličasten gib razodeval, da ne zna samo pripravljati večerje za inšpektorja, ki se je vrnil domov kasneje kot ponavadi. Verona je že odšla, vseeno bi kazalo na nediskretnost, če bi se po osmi uri zadrževala v inšpektorjevem stanovanju, in tako me je spravljenega v mojo škatlico ob kopici odprtih pisemskih kuvert prepustila inšpektorju.

Ni se takoj spravil name, pravzaprav pospravljene mize tudi s pogledom ni ošnil, z mrzlo večerjo na krožniku se je usedel pred televizor in zasmrčal, medtem ko sem jaz skozi odprtino na etuiju še vedno spremljal njegovo najljubšo kriminalistično nanizanko.

Inšpektor tudi od daleč ni spominjal na svojega postavnega filmskega kolega. Njegovi redki lasje so, kadar niso štrleli v zrak, pokrivali polovico gole lobanje, dolgi brki so mu dajali videz mroža, ki se je podkrepil z njegovim velikim zobovjem in dolgima sekalcema, da so mu policisti nadeli vzdevek Drakula, čeprav so mu vsi po vrsti priznavali izjemne kakovosti in bistrino misli, ki bi se lahko kosala z ostrino mojega rezila. Naj mu bo oproščeno, čeprav je med smrčanjem pogrkaval kot prašič pred zakolom, ki ga je prestrašilo že prvo brušenje nožev.

Sredi noči je to borbeno pozvanjanje vendarle prenehalo, spravil se je pokonci, ugasil brenčanje televizorja, prižgal namizno svetilko in se usedel za pisalno mizo. Ni me presenetilo, da si me je ogledal pod lupo, kakšen pošteno merjen udarec bi pustil sledove na mojem notranjem rezilu, ali pa bi ta vohljaški hudič iztaknil prstne odtise kakega morilca. Nedolžen sem še, ljubi moj gospodar, verjemi, Adam Polh ni imel časa, da me preizkusi, a če pobrskaš za reklamnimi informacijami, boš dobil vsaj pisne dokaze o tem, da sem zahrbtno orožje. Kako bi se ti drugače pogled ustavil na odprtih pisemskih ovojnica, da si se prvič namuznil ob ljubeči skrbi Verone Klefar in si priznal, da si pogršil današnji pogovor z njo in njeno vprašanje: «Kako je kaj bilo danes, gospod inšpektor?»

In nemara mi zato ni bilo tako težko v naslednjih dneh odpirati pisem, oprezno sem se oprijemal Veronine dlani in hranil odtise njenih prstov, zlasti ko je nekoč neko ovojnico poljubila, preden jo je nastavila mojemu rezilu. Kršen matiček, pa saj ni v njej kakšna reklama za nov model noža Boker Jim Wagner, ki bi presegel moje zmogljivosti, sem se zaskrbljeno vprašal. Kakšen trap sem, ali res ne vidim izza svoje ubijalske zamejenosti niti za lučaj noža naprej. V kuverti sta bili, kot se je kasneje izkazalo, dve vstopnici za obisk gledališke predstave.

Večkrat se je kasneje, pa najbrž tudi prej zgodilo, da je kdo izmed hvaležnežev poslal inšpektorju zahvalno pismo, pa tudi sicer so ga vabili na razne sprejeme in otvoritve, da je z Drakulo potrebno imeti dobre odnose, so se zavedali tako na eni kot drugi strani zakona, zato

je poplava vabil pogosto napolnila mizo in meni namenila odpiralsko tlako. A poljub na kuverti?! Lahko sem se zanesel samo še na ostrino svojih misli, da sem uganil, da je Verona nastavila past in sama poslala vstopnici. Z inšpektorjem o njeni novi nalogi odpiralke sicer nista nikoli govorila, a oba sta poklepetala vsaj o neplačanih računih, na katere ga je začela opozarjati. Tako sta neopazno prešla tudi na druga področja in inšpektor jo je že skoraj povabil na novoletni ples policistov, ko je pomislil, da gospodična Verona najbrž nima primerne obleke, kar bi zadeve znalo zaplesti.

A ogled Beraške opere?! Kdo izmed kriminalističnih delavcev si ni kdaj požvižgal melodije iz Moritata Mackieja Noža, ker ni ga, ki si ne bi želel kakega zlikovca spraviti vsaj pod vislice, če je bila že smrt z obešanjem stvar preteklosti. Ja, ja, morski pes ima zobe ostre, Mackie pa ubija z nevidnim nožem. Seveda sta si prepevala, ko sta se skupaj vrnila z ogleda predstave, in seveda ni bilo nikjer odpiralca za vino. Verona ga je v raztresenosti vrgla v smeti in njej na ljubo nisem pomišljal, da ponudim svoj ukrivljeni kljun v uporabo že zato, ker se me je Verona ob najinem delu vedno dotikala s spoštljivostjo, kakor to počnejo samurajski bojevniki, ki vedo, da se moč ne skriva samo v njihovem razsvetljenem umu in izurjenem telesu.

Med odpiranjem vina ji je inšpektor postregel s podatki o mojem izvoru, predvidevam da zaradi zadrege, ker njegova gospodinja si je danes prvič razpustila svoj naglavni okras, da so se ji lasje kot svetleči slap usuli po ramenih. Inšpektor je že zaradi profesionalne deformacije natančnega opazovalca moral opaziti to spremembo, ki ga je prevzela bolj kot heroinska sled, ki jo je odkril tisto popoldne. In lahko mu oprostim, da je tudi mene v polni bojni pripravljenosti pustil zraven prazne steklenice, ko je prijel Verono za roko, končno pozabil na gospodično in jo poljubil. Še vedno pa mu zamerim, da je v svoji zamaknjenosti preslišal škripanje balkonskih vrat in je zamaskiranega moškega opazil šele takrat, ko ga je na to opozoril Veronin krik.

Vsak lastnik hladnega ali toplega orožja hote ali nehote računa na svojega nasprotnika. Borut Višnjec ni imel malo sovražnikov, a že njegova avra višjega inšpektorata mu je zagotavljala nedotakljivost, ker ko se enkrat spraviš na sovražnike zakona, si zapravlil pot v nebesa, pa četudi spokorjen čakaš na njih v dosmrtni ječi. A nekateri se na to požvižgajo.

Napadalec A. A. je v četrtek, 28. novembra, ob 23.55 vstopil skozi balkonska vrata v stanovanje višjega policijskega inšpektorja B.V., je poročal novinar Vincenc Vutnik v časopisni Črni kroniki in v zapisu posebej poudaril, da sta odločilno vlogo pri spopadu odigrala dva noža znamke Boker Jim Wagner.

Zakaj A. A. ni počakal, da bi se v stanovanju pogasile luči, sem najbrž lahko razumel samo jaz. Moj nožni pobratim v njegovi desnici je njegovo željo po maščevanju oplemenitil z norostjo poguma in z zavestjo o nepremagljivosti je vkorakal v stanovanje, ki ga je opazoval že kakšen teden, pravzaprav odkar je prišel iz zapora, kamor so ga spravili zaradi prepovedane trgovine z orožjem s pomočjo pričevanj policijskega inšpektorja. Tri leta, ki jih je preživel za zapahi, so mu odnesla ljubičo v naročje njegovega pajdaša, a bolj kot to ga je peklilo dejstvo, da je zaradi njegove odsotnosti propadla mreža ilegalnega trgovanja, ob katerem je še afera Patria videti kot vajeniška doba v cesarski orožarni po Krpanovem obisku. Tako je A. A. dolgo koval načrte, še v spanju vadal zamah z nožem, kajti menil je, da njemu kot spokorjenemu trgovcu z orožjem zagotovo ne bodo pripisali umora z nožem. Za najnovejši model Jima Wagnerja je slišal že za rešetkami, od starih časov je vendarle ostala kaka naveza, ki mu ni zaprla vrat, tudi zato ne, ker so poznali njegovo naglo jezo in nagnjenost k obračunavanju z ostrimi potegi.

Veronina prisotnost ga je nekoliko presenetila, v tednu dni je na klopi v bližnjem parku spoznal inšpektorjeve navade, vedel je, da gospodinja, ki stanuje v zgornjem nadstropju, nikoli ne ostane čez noč, a neučakanost mu ni dala, da bi preveril, če se je na drugi strani v njenem stanovanju prižgala luč. Do inšpektorjevega balkona se mu ni bilo težko povzpeti, razpolagal je z mačjo okretnostjo in močnimi rokami, s katerimi se je oprijemal železnih drog.

Borut Višnjec je ob Veroninem kriku pomislil, da je naredil kakšno nerodnost pri prvem poljubu, mogoče se je njegova roka premočno prepletla s prameni las, in se je nevarnosti zavedel šele, ko je Verona zaradi napadalčevega udarca izletela iz njegovega objema, on pa je v trenutku dobil rezilo na vrat.

Spoznal sem ga takoj, vrsto noža namreč, in vedel sem, da ni pomoči, kadar je morilsko orožje na delu. Toda napadalca je zapeljala njegova maščevalnost, ta gad naj pred smrtjo spozna, zakaj bo moral plačati krvavi davek, si je mislil, ko se je z ustnicami prilepil na inšpektorjevo uho, čeprav se je ta zviral pod železnim prijemom njegove desnice in si vrat zaenkrat zavaroval z vztrajnim molčanjem. A. A. mu je sikal na pol razumljive besede v uho, »odplatit češ za sve,« je bilo edino, kar sem razumel, tudi zato, ker sem z očmi iskal Verono, ki je za hip izginila iz mojega vidnega polja.

V dolgih nočeh, ko je Verona čakala, da inšpektor spozna njeno nepogrešljivost, si je nespečnost preganjala z ogledovanjem kriminalističnih nanizank, ob katerih je on utrnil v smrčeči spanec že po nekaj minutah. Toda ona je spoznavala njegovo delo, se navduševala nad idejo, da zlikovci že na daleč bežijo pred njim, če se ga pa kateri slučajno poloti, pa mu z nenadkriljivo spretnostjo odvzame orožje, za nedota-

kljivost žensk pa sploh zna poskrbeti. In tako je bolj zaradi razočaranja nad nemočjo svojega junaka vstal v njej nenaden bes, ki bi se lahko kosal s podobnim občutenjem napadalca, ki je še vedno lajal v inšpektorja, da sem se resno vprašal, če mu sploh ima namen prerezati vrat.

In tako smo bili štirje moški polno zaposleni: napadalec z izmišljanjem vedno novih kletvic, njegov nož z zadrževanjem ostrine na gol-tancu, inšpektor z zadnjimi minutami svojega življenja in z iskrenim obžalovanjem, da ni že davno prej povabil svoje gospodinje na kako gledališko predstavo, in jaz v onemogli jezi nad svojo neuporabnostjo.

Verona je ob udarcu padla po tleh, se odkotalila nekoliko stran in obmirovala, saj se ji je zdelo najbolje počakati, da moški opravijo svoje. Ob besnem kričanju bivšega trgovca, ki ga je ošinila izpod priprtih vek, ji je postalo jasno, da bo morala ona poskrbeti za svojo in inšpektorjevo rešitev.

Mesece je med odpiranjem pisem vadila oprijemanje mojega ročaja, poznala je vsak utor in pravilno oblikovano ugreznino, vedela je za moje kakovosti iz inšpektorjevega pripovedovanja in videla je dovolj kriminalističnih nanizank. Neopazno se je pomaknila proti mizi, kjer sem ležal ob prazni steklenici, se stegnila za mojim ročajem, se z enim skokom pognala kvišku in z natančno merjenim zamahom poslala moje rezilo proti napadalcu.

Ta je v tem trenutku v navalu besnečega sikanja ravno za trenutek zaprl oči, ubijanje je ekstaza, počasi bo prerezal ta vrat, da se bo kri pocedila po inšpektorjevi srajci.

Razumem, da je Verona zatem, ko me je pustila, da sem ostal še kar nekaj časa zagozden v A. A.-jevem telesu, kričala kot obsedena, kri je v curkih lila vsepovsod, napadalčev nož je ob njenem napadu vendarle še uspel potegniti po inšpektorjevem vratu, a vseeno ne dovolj globoko, da ga hitra zdravniška intervencija ne bi rešila.

Seveda se je ob preiskavi pojavilo vprašanje, od kje dva enaka noža v inšpektorjevem stanovanju. Toda ker je Verona Klefar s takšno gotovostjo zatrjevala, da sem čisto navaden nož za odpiranje pisem, če gospodje ne verjamejo, jim lahko pokaže, kako je inšpektorju vsak dan odpirala pošto, se je postopek na tej točki zaključil. Važno je bilo, da jo je Drakula poceni odnesel, so menili kolegi, čeprav je za to poskrbela njegova žena Verona, ki me še vedno uporablja v poštno namene. Boris Višnjec ji ni ostal dolžan. S tistim nožem, ki naj bi ga pokončal, vsak večer lupi jabolka. Preko svojega matičnega kriminalističnega urada pa je v tvrdko Boker poslal pohvalno pismo o kakovosti nožev iz mesta Solingen.

Marjan Žiberna

DOBRI PASTIR

Le tujca lahko preseneti, kako skrbno je vselej urejen Jakobov grob. A kdor je vsaj nekaj časa živel v vasi, dobro ve, zakaj. Na grobu so vselej sveži šopki rož in vedno gorijo sveče, ponavadi jih je celo več. Ob njem pogosto stojita sicer sprti sosedi vlažnih oči in tolažita druga drugo. Tudi mati in hči pozabita na prepir, ko beseda nanese na obisk njegovega groba; navadno ga omeni tista, ki si želi sprave, pa ne ve, kako bi jo predlagala. Tako jima Jakob pomaga še po svoji smrti. Moški, pogosto robati in nerazumevajoči, le pokimajo, ko ženske povedo, da gredo na njegov grob, in ob priliki v gostilni naročijo še dva deci, da bi ga lahko popili z lepo mislijo na dragega pokojnika.

Ko je Jakob prišel v vas, jih še ni imel štirideset. Bil je visok, vitek moški in ostal tak vse življenje. Na visokem čelu je imel nekoliko zredčene, nazaj počesane lase, kar mu je skupaj z dolgim, ostrim in rahlo ukrivljenim nosom ter tankimi ustnicami dajalo še zlasti inteligenčen, če ne celo starogrško aristokratski videz. Bil je prijazen, mirno lahko tudi rečemo, da je bil postaven, privlačen moški. Univerzalno privlačen. Tako kot denimo kakšen Harrison Ford, primeren za vse generacije deklet in žena, in hkrati tak, da ni spravljal moških ob živce. Skratka, redka kombinacija lepih lastnosti.

Včasih je povedal, da je v tem poklicu pristal po spletu naključij, sicer pa je doštudiral tudi filozofijo. Kar tako, iz lastnega zanimanja, je rekel. Zanimala ga je astronomija, pa tudi učitelj plavanja je bil v mladosti, kot je povedal, in ko je z vaškimi otroki igral badminton, se je izkazalo, da je z loparjem zelo spreten, saj je nekoč celo treniral tenis.

Ko se je razjezil – in ker je bil, tako kot Savel, še preden je postal apostol Pavel, zelo vzklipljive narave, se je razjezil večkrat –, takrat je povedal, da je v tej zakotni fari, kamor je prišel službovat, pristal kazensko; sem ga je škof poslal, ker v jezi pač ni znal šparati jezika. Pa še druge stvari menda škofu niso bile všeč na njem, se je dalo razbrati.

Sicer pa je bil Jakob blage narave in vsi na vasi so ga že kmalu sprejeli za svojega. Nikoli mu niso zares zamerili tistega o zakotni fari, dobro zavedajoč se, da ima povsem prav. Ženske so bile vesele, da je fara le dobila čisto svojega božjega namestnika, potem ko je dolga leta hodil v vas službo božjo opravljat kaplan iz bližnjega mesta. Ta pa je bil slabotne narave in krhkega zdravja, zaradi česar sta pogosto njegov tedenski

obisk in s tem nedeljska maša izostala. Na kaj več kot to pa sploh ni bilo misliti. No, pa tudi sicer krhki kaplan ni bil nikomur kaj preveč pogodu. Imeti čisto lastnega *gospoda župnika* je bilo pravi, povsem nepričakovan božji dar.

Ženske so se skoraj prepirale med sabo, katera bo kateri dan kuhala zanj, saj Jakob svoje kuharice ni imel. Vabilo, da bi hodil jesti na dom, je vljudno zavrnil. Sicer nimam svoje družine, je rekel, a dobro vem, da mora biti družina pri kosilu in večerji skupaj, da se mora marsikaj pogovoriti, in pri tem bi vam bil le v napoto. Ženske so očarano kimale in se pogovarjale med seboj, rekoč, kako dobrega gospoda župnika smo dobili, moškim pa je bilo tako tudi čisto prav. Že kmalu so v gostilni spili kozarec ali dva vina z njim, skupaj pogledali za kakšno žensko, a doma bi jih Jakobova prisotnost motila. V njegovi pristnosti so kljub vsemu bolj pazljivo izbirali besede; nihče ni preklinjal kot star furman, kot so počeli včasih. In motil bi jih tudi, ko bi razdraženi zaradi sitnosti v službi radi zarohneli nad ženo, da bi bil že čas, da se nauči soliti hrano, kot se spodobi ali, da so zrezki vselej preveč pečeni, ali ko bi radi zapodili otroke na dvorišče, saj so nenehno nekaj spraševali, se hoteli igrati, zahtevali vse mogoče ...

Zato so z lahkim srcem ustregli vsaki Jakobovi gradbeni zamisli – prekrili so cerkev, ometali zvonik, zamenjali njegoovo rjavečo pločevinasto kapo in se le zaradi lepšega nekaj časa upirali predlogu, da se v zvonik vrne tretji zvon, ki so ga med vojno poškodovali partizani med obstreljevanjem cerkve, ko so se vanjo zatekli Lahi, tako da so ga morali dati pretopiti ...

Ženske so se med seboj kaj kmalu dogovorile, da bodo kuhale izmenično in hrano prinašale v župnišče. Jakob je bil resda postaven moški, a dobro so vedele, da je nagnjen k bolezni, da je pravzaprav krhkega zdravja. Nič ni namreč skrival, da je imel pred leti tumor na eni od ledvic, zaradi česar so mu jo odstranili, in da tudi njegov želodec ni tako čvrst, kot bi se morda komu zdelo. Res so se potrudile in mu izbrano kuhale. Včasih so mu hrano odnesli otroci, sicer pa so jo v župnišče, v katerem so se običajno kar dolgo zadržale, že kmalu najraje prinašale same. Jakob je hotel pač slišati njihovo mnenje, so povedale. Z njimi se je posvetoval, kako se lotiti te ali one prenove župnišča ali cerkve, kako ob praznikih kar najlepše okrasiti cerkev, kako organizirati procesije, obhajila, birme in druge pomembne dogodke, da bodo vsi ravno prav vključeni in da bo vse tako mora biti. Tudi ko je umrl kak od faran, je poklical k sebi kako žensko, ki mu je pripovedovala o pokojniku, tako da je Jakob imel na grobu vselej res ganljiv govor, v katerem je pokazal na pokojnikove dobre, lepe strani, ki jih tako radi spregledamo, pozabljamo; tako lepo je znal povedati, da so celo moški ob njegovih blagih besedah gledali vstran in v tla.

Jakoba je zanimalo, kako živijo njegovi farani. Zanimalo ga je, s kakšnimi posvetnimi težavami se ubijajo, kako je z njihovimi otroki, kako so zadovoljni s službami, kakšni so njihovi odnosi doma. Prav obzirno in previdno je znal povprašati, kako se razumejo med rjuhami; to so pač pomembne stvari, kakorkoli se morda komu zdi drugače, je dal vedeti. In je zvedel, da telesom duš, ki so mu bile zaupane, tozadevno življenje bolj kot ne šepa. Po cele dneve se ubijajo po službah in na domačih kmetijah, z gradnjami hiš, hlevov in gospodarskih poslopij in za zraven še z otroki, ki so resda njihovi, in zato najboljši in najlepši na svetu, a nimajo nobenega spoštovanja do staršev – oh, ta današnja mladina, so zdihovale razžaloščene matere –, nobenega razumevanja za njihov trud in skrbi, in jih hočejo zase še oni. Ko nekoliko zrastejo, pa bi hoteli od njih le še denar in kmalu potem ključke od avta, vprašati pa jih tako ali tako ne smejo nič, ne kod hodijo, ne kaj počnejo ...

Jakob je zvedel, da je posteljno življenje njegovih faranov nezadovoljivo. Utrujene ženske bi se zvečer dale le božati, masirati, gladiti in ljubkovati, take stvari, moškimi, utrujenim od celodnevnega naporega dela, od skrbi zaradi dolgov, najetih za gradnje in avtomobile, pogosto zlovoljnimi in zatopljenimi v svoje misli, do tega ni bilo kaj dosti. Oni bi le, je izvedel, tu in tam na hitro izpraznili svoje mošnje, pred tem počeli še kakšne grdobje, do katerih utrujenim ženam ni bilo, še zlasti zato ne, ker se njihovi možje niso vedno umivali in preoblačili, kot bi se spodobilo. Moškimi je, kot so povedale, pravzaprav največ pomenilo, da so lahko po nedeljski maši, neredko pa že kar med njo, skupaj odšli na kozarec ali dva v vaško gostilno in se pogovarjali o svojih stvareh.

Jakob je svetoval, kakor je najbolje vedel in znal. Ker mu je bilo jasno, da to ne bo zadostovalo, je po najboljših močeh pomagal tudi sam. Zato so ženske rade odhajale k njemu. Z veseljem so mu prinašale s skrbjo pripravljena kosila in večerje, rade so se odzvale, ko se je bilo treba pogovoriti o okrasitvi cerkve, pustile so vse vnemar, ko jih poklical s prošnjo, da bi mu povedale svoje mnenje, kako bi se spet lotili kakšnega popravila cerkvenih nepremičnin.

In moški, tudi moški so bili, da ne bo pomote, Jakobovega prihoda že kaj kmalu veseli. Sprva so bili resda nekoliko sumničavi, a so ga hitro vzeli za svojega. Znal je namigniti za kakšno oblorito vaško žensko, jim po moško zarotniško pomežikniti, se za trenutek zazreti v nebo in blago reči, »da se tudi po takem delu spozna vsemogočni in nezmojljivi Stvarnik«, povsem drugače kot poprejšnji kaplan, ki je, kot je dal vedeti, imel žensko lepoto slejkoprej za delo samega Satana. Zato tudi niso nič kaj dosti negodovali, ko je Jakob izkazal svojo posvetno organizacijsko žilico. Ko je menil, da bi župnišče rabilo nova okna, so celo tisti, ki v cerkev niso hodili, le prikimali, da so stara res že preperela. Ko je predlagal menjavo dotrajane strehe, se prav tako niso upirali. Ko

so streho odkrili in se je izkazalo, da je ostrešje zanič, se niso jezili, ko je bilo treba postaviti novo. Prikimali so in odšli vsaksebi domov, da pogledajo, kako stojijo z zalogami strešnih tramov in smrekovih desk.

In doma je bilo vzdušje mnogo prijetnejše kot nekoč. Ženske so postale veliko bolj zadovoljne. Bile so prijaznejše in bolj potrpežljive. Niso jim skakale po glavi, ko so se nekoliko dlje zadržali v gostilni, ali kot že tolikokrat, pozabili na kakšen dogovor, na stvar, ki bi jo morali postoriti. In tudi zvečer je bilo mnogo lažje z njimi. Če so čutili napekost, jo je bilo veliko lažje sprostiti kot poprej. Ženske se niso več izgovarjale na utrujenost, na glavobole in vsakovrstne težave, nič niso težile z božanjem, nežnim praskanjem in ljubkovanjem, vse je šlo gladko in tekoče. Na kakšne *grdobije* resda niso pristale, morda tudi sicer niso kazale prav pristnega veselja, a že brez tega je bil napredek očiten. Morda se Jakob, po prihodu katerega je zavel ta vsesplošni blagi duh, z njihovimi ženskami ni pogovarjal le o krasitvi cerkve, morda se pri njem niso zadrževale nekoliko dlje le zaradi pogovora o težavah z otroki, kot so povedale, a jih to ni motilo. Bili so razumni moški in imeli so več kot dovolj dela in skrbi, da so spodobno preživljali svoje družine, da so gradili hiše, kupovali avtomobile, najemali in odplačevali kredite. V stvari, ko so te lepo tekle, se niso po nepotrebnem vtikali.

Jakob je nenazadnje spodobno skrbel tudi za njihove otroke. Verouk je bil reden, otroci pa so začeli, nenavadno res, zahajati k maši še ob delavnikih. Jakob je namreč znal – skoraj vselej se je kakšne pol ure pred mašo igral z njimi na vrtu za župniščem. Igrali so nogomet, badminton, z mlajšimi *med dvema ognjema* ... Potem so pa šli še k maši.

Starejših Jakobova spretnost z otroki ni presenečala. Vsake toliko je za dva ali tri dni odšel po opravkih, kot je rekel. Župljani so že kmalu vedeli, da gre takrat k svojim otrokom. Imel je dva, na dveh različnih naslovih. Nekateri so pravili celo da tri, našli so se tudi taki, ki so trdili, da so slišali, da ima že štiri, če ne celo pet. A to so seveda jeziki, običajno ljudsko pretiravanje, so rekli ljudje z razumevanjem. Ko so se pogovarjali o Jakobovih otrocih, so se resda nasmihali, a zgražal se ni nihče. Moški so bili celo ponosni na svojega župnika, ki se je izkazal za enega od njih, za pravega dedca, ženske pa so zmajevale z glavo, rekoč, da je tudi on samo človek in da bi morala Katoliška cerkev, kakorkoli je že od samega Boga postavljena, modra in pravična, še enkrat premisliti glede celibata.

Jakob je mnoge vaške otroke naučil tudi plavati. Poleti, ko je bila voda topla, jih je povabil v velik tolmun bližnjega potoka, če ta zaradi suše ni presahnil, in jih učil, kako se obdržati na gladini. Starši so bili tega veseli. Mnogi med njimi z vodo niso bili prav domači in Jakob jim je prihranil marsikatero skrb in zadrego. Tudi večji otroci so se radi pridružili tem plavalnim tečajem. Nekateri še niso znali plavati,

drugim, ki so že znali, je kazal, kako pravilno dihati in zamahovati, da bodo lepo rezali vodno gladino in tudi kam prišli, ne le mukoma obstali na vodi. Že brsteča mlada dekleta so prav tako z veseljem zahajala na te plavalne urice, kot jih je poimenoval Jakob. Bil je postaven, čisto drugačen kot njihovi trebušasti, zamaščeni očetje, nekateri celo precej mlajši od Jakoba. Na soncu je kmalu zagorel, zato so ga z veseljem pogledale, bil je prijazen, nobenih trapastih pripomb ni dajal. Kaj šele, da bi jih ščipal v zadnjice in jih *šlatal*, kot so to počeli štorasti vaški fantje, ki so se stvari lotevali po svoje, kot so najbolje vedeli in znali, in šli vaškim puncam, kakorkoli so si te že želele njihove pozornosti, včasih strašansko na živce.

Jakob je poskrbel tudi za mlada dekleta. A tu moramo biti natančni in poštenu – nikoli ni stegoval rok po otrocih. Ne, on ni bil nikakršen pedofil in dečkov tudi ni nadlegoval. Jakob je imel rad ženske, tako tiste, ki bi se marsikomu zdele že odcvetele, kot one, ki so šele začele prav brsteti. Ko je zapazil, da se deklice približujejo tej fazi, se je obzirno pozanimal po njihovi spolni vzgojenosti, kako so posvečene v tegebe mesečnega perila, in poskrbel za to posvetitev, če je niso bile deležne doma in v šoli. Marsikatero hudo uro in skrb jim je prihranil. Šele kasneje jih je po verouku povabil, da jim je ponovil in podrobneje pojasnil katero od svetopisemskih zgodb, ki so jih ravno obravnavali, jih povabil, da so mu sedle v naročje, saj je bil pouk tako uspešnejši, jim dal čutiti svoje čvrsto moško telo, ki jih je, saj so bile pač razvijajoče se radovednice, začelo zanimati in čudno privlačiti. Jakob je poskrbel tudi za njihove prebujene potrebe.

Dekleta, ki jih je Jakob vpeljal v svet odraslosti, v svet moških, so se zgodaj poročala in možje so bili z njimi zadovoljni. Niso bile sramežljive in okorne. Dekleta, ki jih je on vpeljal, niso ležala kot kakšni tebasti hlodi v posteljah, moledujoč za božanje, masažo in ljubkovanje, kar običajno ni vodilo, kot so dobro vedeli, nikamor, saj ženske po taki obravnavi navadno le blažene zaspijo, moški pa zlovoljno obleži na hrbtu, strmeč v strop, polnih mod. Ne, dekleta, ki jih je Jakob vpeljal, so znale lepo poprijeti za delo. Sicer so včasih skočile čez plot, a ne bi se moglo reči, da so to počele kaj pogosteje kot one druge, ki jih Jakob ni vpeljal v svet moških. Bila pa je velika razlika – za razliko od slednjih so se »moje punce«, kot jih je rad imenoval, dobro obnesle na tej in oni strani plota. Bile so dobrovoljne, delovne, potrebe po opravljanju in zgražanju niso čutile, škodoželjnost jim je bila tuja. Jakobova dekleta so bila s sabo zadovoljna in zato se jim je tudi svet zdel lep.

Življenje je bilo torej po Jakobovem prihodu veliko bolj spokojno, veliko manj je bilo škodoželjnosti, obrekovanja.

Ta idila se je zamajala le dvakrat, a tudi to so preživeli. Ko je škofu prišlo na ušesa, kako lepo Jakob ureja stvari v svoji fari, ki jo je dobil za

kazen, in kako zadovoljni so farani z njim, ga je seveda iz čiste zlobe in zavisti skušal spraviti stran, pozabljajoč, kako okreten in prilagodljiv je Jakob pravzaprav, in da bi se verjetno dobro znašel tudi kje drugje. A Jakob svojih faranov zaradi škofovih muh ni želel pustiti na cedilu in je, kot je dal vedeti, škofu zagrozil, da bo odvrigel duhovniška oblačila, če bi ga hotel poslati drugam. Škofu se je to v zadnjem času že večkrat pripetilo, o čemer je moral poročati naravnost v Rim in v zadregi pojasnjevati, da je to še ena od posledic vsakovrstnih hudih pritiskov komunizma, ki ga v deželi uradno že dolgo ni več, a svoje moči ni niti malo izgubil. In ker so tudi vaščani združili moči in sprva s prošnjami, kasneje pa precej ostro protestirali proti škofovim nakanam, je ta na koncu samo stisnil zobe. Jakobu je izrekel posebno pohvalo za preno-vo duhovnega življenja in graditeljske dosežke na cerkvenih objektih v fari, ki jo je dobil v dušno pastirstvo, in ga postavil za poseben zgled.

Resneje so se stvari zapletle, ko je Jakob postal lovec. Poprej neznano lovsko strast je začutil, ko se je skušal znebiti golobov, ki nikakor niso hoteli prenehati srati po notranjosti zvonika, niti tedaj ne, ko so ga vaški možakarji pod njegovim vodstvom skrbno prenovili. Pomagale niso niti mreže, ki jih je dal postaviti na line. Pernate podgane, ki jih je Jakob pri verouku otrokom sicer predstavil kot simbol božjega miru, sreče in zadovoljstva, so vedno našle pot v zvonik. In ko jim je nastavljal zastrupljeno zrnje, se prenažrti ptiči zanj niso niti zmenili. Nekajkrat mu je sicer uspelo s palico razdreti jim gnezda in pometati iz njih še negodne mladiče, a konec koncev tudi to ni nič pomagalo.

Zato si je kupil zračno puško. Z okna župnišča je imel na zvonik dober razgled. Lepo se je naslonil na okenski okvir in prenekaterega ptiča sestrelil, ko je postopal po z mrežo zaščitenih linah, išoč luknje, skozi katero bi se, zalega grda, pretihotapil v zvonik, kjer bi sral, sral in sral ... Mrtvih je bilo od tistega streljanja le malo, saj je malega vruga težko zadeti v glavo. Pomagalo pa je le. Trdoživi ptiči so pod svinčenim zrnem navadno omahnili v globino in opletavo prhutajoč vendarle nerodno odplahutali stran. A njihova poškodovana krila in noge so zado-stovale, vaškim mačkam niso mogli pobegniti. Ljudem ta lov zvečine ni bil kaj prida všeč. Z veseljem so lopnili z lopato ali krepko palico po ranjenem ptiču, če jim je prišel ravno pod roke, njihovo krevsanje po vasi pa jih ni veselilo. Večini je bilo tudi klanje pujsov po svoje prijetno, a hkrati zoprno opravilo, saj jih je njihovo grozovito cviljenje, ko so jih vlekli pod nož in jih z ostrim rezilom klali, ni navdajalo z radostjo; živali so imeli najraje na mizi, v njihovem trpljenju pa niso uživali. A Jakob je imel vse preveč dobrih strani, da bi se jim zaradi take malenkosti, kot so krevsajoči obstreljeni golobi, lahko zameril.

Na pragu resnih zamer so bili šele, ko se je Jakob, ki je na novo odkril svoj lovski gen in gon, odločil, da postane lovec. To pa je stvar, ki zahteva veliko časa; že da človek postane lovec, je treba čez večletno

proceduro, potem pa še ves ta čas, ki gre za bratovščino, za prostovoljno delo ... Da o samem zalezovanju srnjakov, gamsov, jerebic, lisic in še vseh drugih beštij, ki resda delajo kmetu škodo po njivi in v kokinošnjaku in skačejo pod avtomobile, ko se zgodaj zjutraj pelje v službo, niti ne govorimo.

Tako je Jakob začel svoje farane resno zanemarjati. Moški mu krajših maš in njegove manjše gradbeniške vneme niso zamerili; malo miru jim je čisto prav prišlo. A njihove žene niso bile nič več zadovoljne. Jakob jih je le še redko povabil, da mu pomagajo pri krasitvi cerkve, da mu povedo kaj o pokojniku, ki ga je treba pokopati, da mu zaupajo svoje posvetne težave. Tudi hrani, ki so mu jo poprej redno prinašale na dom, se je pogosto odrekel ...

Slaba volja se je širila navkljub razumevanju, ki so ga sprva kazali župljani zanj, češ, saj ga bo minilo, tudi otroke razne muhe prej ali slej minejo, tudi nas včasih kaj piči, potem pa le pridemo k pameti Zazijal je prepad. Ženske so spet postale zlovoljne, obrekljive, privoščljive; nemara še veliko bolj kot pred njegovim prihodom. V posteljah jim ni bilo nič več prav, in tako so postajali zoprni še moški. Otroci pa so bili, tako kot vselej, sploh največje žrtve; tako manjši, ki jim je Jakob le oddrdral najnujnejše, potem pa odbrzel po svojih lovskopripravnih opravilih, kakor tudi nekoliko starejša dekleta, ki so hodila na mladinski verouk. Ta je večkrat odpadel, dekletom se Jakob ni posvečal s prejšnjo vnemo ...

A božja previdnost je tudi tu posegla vmes. Jakob je bil preveč vnet. Še kot pripravnik je streljal skoraj vsevprek, in ker so taki dosežki brez vrednosti, če jih nikomur ne pokažete, je svojim kolegom lovcem rad razkazal svoj plen. S tistimi, ki jim je včasih namignil na kakšno žensko, ni imel težav, zataknilo pa se je pri šefih lovske družine, ki so bili vsi po vrsti doma daleč od njegove fare. Nikakor ga niso hoteli spustiti v polnopravno bratovščino. Jakobu je potem prekipelo, obesil je svojo novo dvocevno češko zbrojevko na klin in se po nekaj tednih, ko je odmaknjen in zaprt sam vase premišljeval, kako mu lovski poklic ni bil usojen, vrnil k svojim župljanom. Veseli so ga bili, kot oče davno izgubljenega sina, ki se je vrnil spet domov, kot piše v svetem pismu. In spet so stvari stekle po dobrih starih tirnicah. Spet so prenavljali župnišče, cerkev in pokopališče, ženske so spet prinašale svojemu gospodu župniku skrbno pripravljene malice, kosila in večerje, moški z njim nazdravljali v gostilni, otroci obiskovali verouk in plavalne urice, mlada dekleta dodatni pouk ...

Ko je Jakob dobrih trideset let po svojem prihodu v faro umrl, so ga na parah držali tako dolgo, da je morala posredovati oblast, da ne bi razpadajoče telo ljubega dušnega pastirja začelo širiti smradu ali celo kakšne bolezni. Bilo je veliko solza in objokovanja, veliko toplih misli,

nemalo spominov ... Ko so ga odpeljali položiti k večnemu počitku, se je za njim vila skoraj neskončna procesija. Dekan, ki ga je prišel pokopat, je o tem škofu poročal z mešanimi občutki. Ko so fari ponudili novega kaplana, so ga ljudje brez pomisleka zavrnil. Bodo že shajali z župnikom, ki bo prišel k njim maševati enkrat tedensko iz sosednje fare, so rekli.

Za kraj, kjer počiva Jakob, njegovi župljani skrbijo s posebno ljubeznijo. Ne glede na letni čas je grob lepo okrašen s svežim cvetjem in na njem vedno gorijo sveče. Pogosto stojijo ob njem ženske z žalostno, a lepo mislijo nanj. Sosedji, ki sta si sicer v laseh, naslanjata glavo druga drugi na ramo, tiho smrkajoč, z robčkom v stisnjeni dlani in od le slabo zadrževanega joka rdečimi očmi. Mati in hči, ki sta se morda malo prej sprli, le pokimata, če katera predlaga, da bi šli na Jakobov grob, kjer se potem primeta pod roke in opreta druga na drugo. In moški v gostilni resno dvignejo svoje kozarce, ko kdo pravi, da bi morali enega spiti še za ljubega jim župnika, naj mu bo zemlja lahka.

✓ ✓

Ciril Kosmač na Dolenjskem

Letos, ko se zaokrožujeta obletnici rojstva in smrti Cirila Kosmača (28. september 1910 – 28. januar 1980), nas še bolj zanima pisateljevo življenje. Deloma, ker je snov večine njegovih del avtobiografska, pa tudi, ker je bilo njegovo življenje prav tako zanimivo kot njegove pripovedi. Na njegovi življenjski poti je bilo toliko ovir, da se sprašujemo, ali niso bile prav zanj posebej pripravljene največje preizkušnje, da bi pokazal, koliko zmore.

Ciril Kosmač je resda prepotoval pol sveta in več – najprej na begu pred fašizmom in nacizmom, po drugi svetovni vojni pa kot predsednik društev književnikov, slovenskega in jugoslovanskega –, vendar je s svojimi deli ostal tesno povezan z domačo dolino. Prostor dogajanja večine njegovih del je namreč spodnji del doline Idrijce, od njegovega doma v Bukovci do njenega izliva v Sočo. Sam je večkrat izjavil, da pride tisto, kar se v svetu res pomembnega zgodi, prej ali slej v vsako vas.

V literarnih osebah zaživi slehernik nemirnega 20. stoletja. Vsak posameznik je v svojem bivanju neponovljiv, v sebi nosi svoj enkratni čustveni, čutni in miselni svet. Kosmačevi liki so tako živi, kot da so resnični. Med nami pa ne živijo samo v podobah, ki si jih bralci ustvarjamo med branjem, temveč tudi v gledališki in filmski uprizoritvi. V Slovenskem narodnem gledališču Nova Gorica so 8. aprila 2010 premierno uprizorili delo *Pogovori, samogovori*, ki je nastalo na osnovi Kosmačevih besedil. Srečko Fišer je izbral odlomke iz petih Kosmačevih besedil in jih povezal v novo dramsko delo.

Balada o trobenti in oblaku, revijalno objavljena leta 1956 v reviji Naša sodobnost, je edino Kosmačevo delo, ki se dogaja na Dolenjskem. Kdo ve, ali bi sploh nastalo, če se pisatelj ne bi krajši čas mudil na ustvarjalnih počitnicah v samostanu

Pleterje! Kot lahko sklepamo po pismu očetu 22. februarja 1936, pa naj bi na Dolenjskem krajši čas bival tudi v tridesetih letih.

V življenjskih preizkušnjah, ki ji lahko označimo za spopad s totalitarnim režimom, je Kosmač ostal zvest samemu sebi oziroma lastnim ustvarjalnim zmožnostim. Nadarjenost je že zgodaj izkazal s šolskim uspehom, kasneje z literarnim ustvarjanjem, presenetljivo hitrim učenjem tujih jezikov in prevajanjem iz italijanščine, francoščine, angleščine, nemščine in ruščine. A ne pozabimo, da je bil najprej in predvsem mojster slovenske besede. Zelo nadarjenemu fantu s Tolminskega so skromne domače razmere, materina bolezen in smrt, nazadnje pa še fašizem, zaprli vse poti za svobodno in ustvarjalno življenje. Malo pred 19. rojstnim dnevom, že po mamini smrti, so ga aretirali. Sledil je enoletni preiskovalni zapor v Kopru in Rimu, od 1. do 5. septembra 1930 pa so mu kot številnim drugim primorskim rodoljubom sodili na prvem tržaškem procesu. Bidovec, Marušič, Miloš in Valenčič so bili obsojeni na smrt, večina drugih na dolge zaporne kazni. Smrtne kazni so izvršili takoj po končanem sojenju, na gmajni blizu Bazovice, zgodaj zjutraj, 6. septembra 1930. Mladoletnega Kosmača so zaradi pomanjkanja dokazov oprostili, a so mu že med vračanjem domov v Gorici izrekli kazen hišnega pripora – tudi brez dokazov. Kaj je vendar zagrešil po tedanjih zakonih še ne polnoletni mladenič? Bil je Slovenec, zdrav, zaveden in nadarjen, in zato prevelika ovira italijanski asimilaciji, ki je potekala načrtno in zločinsko, ne da bi se ji evropske države in Vatikan kakorkoli zoperstavljali. Nasilna asimilacija? »Nujno potrebno je iztrebiti vse moške te preklete rase.« (»Bisogna sterminare tutti i maschi di gue-

sta maledetta razza!«) je Mussolini rjovel in grozil v svojem govoru na balkonu goriške vladne palače tudi kasneje leta 1942.

Nekaj mesecev po vrnitvi domov, januarja 1931, je Kosmač emigriral v Jugoslavijo. To je bila zanj edina rešitev. O socialni stiski bodočega pisatelja lahko sklepamo po tem, da se je velikokrat selil. Ne vemo, kolikokrat je prenočeval po parkih, lopah in železniških vagonih, v pismih očetu pa so napisani začasni naslovi v Zagorju, Celju, Radomljah, Železnikih, Kranjski Gori, na različnih krajih v Ljubljani. Bil je eden od sto tisoč Primorcev, ki so po rapalski pogodbi leta 1920, v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno, zapustili »zasužnjeno Primorsko«. Kljub negotovemu življenju emigranta je začel objavljati in se v nekaj letih uveljavil kot pripovednik in prevajalec, predvsem gledaliških del. Leta 1938 je dobil štipendijo za študij v Franciji. A njegovega bega še ni bilo konec. Iz Pariza se je po njegovi nacistični zasedbi umikal na jug, nato na Portugalsko, nekaj let preživel v Londonu, čez Afriko in Bari pa leta 1944 prišel v Bazo 20 v uredništvo Slovenskega poročevalca. Maja 1945 je po petnajstih letih spet obiskal domači kraj. Vedel je, da ga oče ne bo pričakal; le nekaj dni pred tem mu je Prežihov Voranc, ki je bil v taborišču skupaj z njim, povedal, kako so očeta ubili.

Leta po drugi svetovni vojni so bila za Kosmača polna nasprotij. Njegove knjige so izhajale v velikih nakladah, bil je urednik Slovenskega poročevalca in direktor Triglav filma, po njegovih literarnih delih so snemali filme, pisal je scenarije zanje, prevajal ... Vmes pa so bile sence in sumničenja, pretipali so ga, mu (morda) pognali strah v kosti. Kaj je počel v Angliji toliko časa? Da ni »v Londonu ministriral jugoslovanski begunski vladi«!? Toliko jezikov zna, morda je vohunil? Niso mu mogli do živega! Kasneje je postal predsednik Društva slovenskih pisateljev, nato predsednik Društva jugoslovanskih pisateljev, deloval je v Pen klubu. Bil je član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, prejel je nagrado Avnoja in Prešernovo nagrado. Zadnja leta je živel v Portorožu, pa tudi veliko potoval po svetu.

Prav vsa Kosmačeva dela pa se ne dogajajo v bližini njegove domačije. V prvih objavljenih besedilih (od leta 1932 do 1934), ki so izšla v manj znanih revijah Naš rod, Istra in Val, opisuje Kras in Kraševce. Literarni zgodovinar Lino Legiša je ob tem ugotavljal, da je Kosmač sledil tedanji modi, saj je že nekaj let po smrti Srečka Kosovela Kras v slovenski literaturi postal priljubljena tema. V *Hiši št. 14*, objavljeni v Sodobnosti leta 1934, pa Kosmač pripoveduje o razpadajoči tržaški palači, v katero so se naselili ljudje od vsepovsod – mornarji in pristaniški delavci, obubožani kmetje, propadli trgovci, prostitutke ... Z omenjeno objavo so se mlademu pisatelju odprla vrata v revijo Sodobnost in mu zagotovila mesto v ljubljanski družbi izobražencev in umetnikov. Ob tem je zanimivo, da ga hvala ni prevzela. Očetu je pisal: »Meni to delo ni bilo všeč in sem tako prenehal pisati.«

Njegova pisma očetu so bila iz razumljivih okoliščin redka, zanimivo pa je, da mu je vedno pisal o svojih načrtih v zvezi s šolanjem. Prav tako mu je sporočal o svojih prvih literarnih uspehih. V že omenjenem februarskem pismu je očetu pisal po daljšem času. Ponosen je na uspehe, ki jih je doživel pri bralcih in kritikih, in da bi bil pri tem prepričljiv, navaja odlomek iz pisma neimenovanega dolenjskega učitelja. »/ .../ Vaša beseda je v naši hiši praznik težkega spoznanja. V kratkem izide Vaša knjiga Prazna ptičnica. Vsi jo že težko pričakujemo.

Spoštovani g. Kosmač! Vljudno vas vabim, da me kdaj obiščete. Sem učitelj v Krki na Dolenjskem. Vabim vas, da boste malo spremenili zrak. Prišli boste lahko v Kostanjevico, kjer se boste kopali, ali pa pojedete na Gorjance, kjer je moje žene brat upravitelj gozdnega veleposestva. Imeli boste svežega zraka, pa tudi drugega kaj. Če sprejmete moje vabilo, me obvestite. Moji družini bo v veliko čast, da bomo lahko sprejeli pod svojo streho mladega slovenskega umetnika. Vse vaše novele beremo skupaj naglas. Danes sem prisotnim bral Zločin Bernarda Tula.« / .../

Do danes nisem mogla zanesljivo odgovoriti na vprašanja, kdo bi lahko bil učitelj, kdo njegova žena in kdo oskrbnik na Gorjancih, njen brat. Učiteljski par bi lahko bila Stanko Gajšek in njegova soproga, vendar gospa ni imela brata oskrb-

nika-gozdarja. Ali se je Ciril Kosmač tedaj odzval vabilu in odšel na Dolenjsko?

Nobenedga dvoma pa ni o Kosmačevem bivanju na Dolenjskem po drugi svetovni vojni. Znano je, da je krajši čas bival v kartuzijanskem samostanu Pleterje, kar je bilo za nastanek njegove *Balade o trobenti in oblaku* bistvenega pomena. Kosmač se je s pleterskim priorjem seznanil v času svojega bivanja in delovanja na Rogu med letoma 1944 in 1945, po vojni pa ga je še nekajkrat srečal v Ljubljani. O nastajanju *Balade* lahko marsikaj izvemo iz pisateljevih (sicer maloštevilnih) intervjujev. Skozi lino samostanske celice, v kateri je pisal – ali se spopadal s snovjo, za katero je zaman iskal ustrezno obliko –, je hrepeneče pogledoval na majhen kvadrat poletno modrega neba, kdaj bo po njem priplul (vsaj kakšen) bel oblak. Trobento pa naj bi presenečen zagledal ob svojem prihodu v veži samostana.

Zakaj presenečen? Oblak se v Kosmačevem opusu prvič pojavi v *Baladi o trobenti in oblaku*, motiv trobente pa je bil v Kosmačevem ustvarjanju pomemben že prej. Prvič se je pojavil v prozi *Potepuh Najdu* (objavljeno v reviji Val leta 1932) kot klic k uporabi (»Na zapadu poje tromba in kliče na boj!«), v *Življenju in delu Venca Poviškaja* (objavljeno v Sodobnosti leta 1937) pa trobenta Vencu v sanjah napoveduje usodne dogodke. Ni si težko predstavljati osuplosti pisatelja, ki ga je ob misli na delo v samostanskem zatišju najverjetneje že navdajal ustvarjalni nemir, pa je ob vstopu v kartuzijo zagledal trobento, morda prav takšno, kot jo je potreboval v svojem delu. Kolikor mi je znano, pa nikjer ne pojasnjuje, zakaj svoje like večkrat poimenuje Peter. Tako se imenuje glavni lik v prozi *Študenta Petra povest o materi*, pa Peter v *Življenju in delu Venca Poviškaja ...* Ali gre morda za aluzijo na evangelije?

Balada o trobenti in oblaku je revijalno izšla leta 1956. Pred tem je pisatelj dokončal *Pomladni dan*, prelomno delo v slovenski književnosti, kot ga je imenoval Herbert Grun, za *Balado o trobenti in oblaku*, ki je pripoved o strahu in pogumu ter moči-nemoči literarnega ustvarjanja, pa je napisal še *Tantadruja*, ki velja za njegov labodji spev, besedilo z jasnim etičnim in eksistencialnim sporočilom.

V marsikaterem pogledu je *Balada o trobenti in oblaku* njegovo najbolj znano delo. S tem ne mislim samo na slovenske izdaje in prevode v različne jezike, temveč na dejstvo, da je v Sovjetski zvezi izšla v nakladi poldrugi milijon izvodov. Za Primorsko dramsko gledališče v Novi Gorici (zdaj SNG Nova Gorica) je Janez Povše leta 1977 dramtiziral Kosmačevo pripoved in jo režiral. Za dramatizacijo treh besedil (poleg *Balade ...* še za *Ukano* in *Na klancu*) je dramatik-režiser Janez Povše prejel nagrado Prešernovega sklada. Temnikarjevo zgodbo iz *Balade* je Kosmač uporabil kot osnovo za filmski scenarij, po katerem je France Štiglic režiral enako naslovljeni film.

Kosmačeva *Balada* je pripoved, sestavljena iz treh zgodb, v katerih se ob treh likih razvijajo tri teme: pogum, strahopetnost in umetniško ustvarjanje. Pisatelj Peter Majcen, ki je tudi fiktivni pripovedovalec, pride na Dolenjsko. Nastani se pri kmetu Črnilogarju in začne pisati. Tako rekoč pred očmi bralca razvija pripoved o junaškem boju tolminskega kmeta Temnikarja, ki se pripravlja na svoj poslednji boj, svoje življenje bo žrtvoval, da bo pred domobranci rešil ranjene partizane. Črnilogar pisatelja neprestano moti in sprašuje, vznemirja ga nastajajoča Temnikarjeva zgodba, Majcen pa se ves nejevoljen, ker ga moti pri delu, sploh ne zaveda, kako usodno bo za Črnilogarja srečanje s Temnikarjevim likom. Ko mu pripoveduje o Temnikarjevem junaštvu, zadeva Črnilogarja v živo rano njegove nemirne vesti. Med vojno, celo na isti dan kot Temnikar v nastajajoči zgodbi, sam ni zbral dovolj poguma, da bi obvestil partizane o tem, da nanje pripravljajo napad. Na sam božični večer so obkolili hišo in v njej zažgali mater in tri sinove, mlado dekle, ki jih je skušalo posvariti, pa mučili in ji odrezali jezik. Črnilogar ni bil sposoben sprejeti obračuna s svojo vestjo, in se je obesil, Majcen pa si je kasneje očital brezbržnost in neobčutljivost, še toliko bolj potem, ko je izvedel, da je Črnilogarjeva krivda bila v tem, da se je tudi ob tem usodnem dogodku tako kot vedno v vsem uklanjal ženini volji. Očital si je: »Jaz sem ga obesil, jaz sem kriv.«

V likih strahopetnega Črnilogarja in pogumnega Temnikarja ni mogoče spregledati tematike strahu in poguma ter s tem aluzije na besedilo

Edvarda Kocbeka z enakim naslovom. Kocbek je večkrat omenjal Kosmača v svojih dnevnikih – kot prijetnega družabnika na izletu na Primorsko ali naključnega sogovornika, v dnevniku 1952 pa je napisal besede, ki pričajo o Kosmačevi značajnosti: »Neizrečeno pa me veseli vedenje nekaterih prijateljev.« Misli na redke prijatelje in znance, ki so si upali v javnosti spregovoriti z njim, med njimi tudi na Kosmača.

Balada o trobenti in oblaku je pripoved o človeškosti tako poguma kot strahu malega človeka, pahnjenga v kolesje vojnega stroja, pa tudi o pisateljevi nemoči, da bi umetniško prepričljivo oblikoval Temnikarjevo junaštvo. Kot je v knjigi *Slovenska vojna proza* napisal Marjan Dolgan, pa je nesrečni Črnilogar, ki v sebi ne najde dovolj odločnosti in moči za junaško dejanje, prvi negativni junak iz takšne proze, opisan s sočutjem in razumevanjem.¹

¹ Avtorica prispevka preučuje zbrano delo Cirila Kosmača. Bralce prosi, da ji na elektronski naslov marija.mercina@gmail.com sporočijo, če kaj vedo o Kosmačevem bivanju na Dolenjskem pred drugo svetovno vojno in po njej.

Partizanski fotograf in organizator fotoreporterske službe Maksimilijan Zupančič – Milijan (1911 – 1968)

Maksimilijan Zupančič - Milijan, zaradi krajših prstov na desni roki so ga v partizanih klicali tudi Rokca, je za poznavalce medvojne partizanske fotografije pravo odkritje in prav s tem zapisom ga želim predstaviti širši javnosti. Od kapitulacije Italije do maja 1945 je namreč v težkih vojnih razmerah v zaledju posnel več kot 1400 leica negativov. Po drugi strani je imel med letoma 1944 in 1945 pomembno vlogo pri organizaciji fotografske službe in dostave fotografskih potrebščin na novomeškem območju, dokler ga niso konec leta 1944 vključili v fotosekcijo SNOS v Črnomlju. Kot poklicni fotograf je v partizanih zabeležil številne tematsko raznovrstne posnetke, ki dostikrat prese-gajo dokumentarno raven. Prav njegova tematska širina in organizacijska žilica pa pomembno bogati in dopolnjuje slovensko odporniško fotografijo druge svetovne vojne.

Maks, kot so ga klicali domači, se je rodil 3. novembra 1911 v Radečah v narodno zavedni družini. Brat Stane je bil prvoborec, ki je že leta 1941 odšel v partizane, sestri sta bili internirani v koncentracijskem taborišču Dachau, sam pa se je po prigovarjanju brata po kapitulaciji Italije pridružil Gubčevi brigadi.

Leta 1927 se je izučil za fotografa, slikarja in ple-skarja pri mojstru Rjavcu v Stični na Dolenjskem. Poročil se je leta 1935. Bil je veseljak, boem in samosvoj človek. Na veselicah je večkrat igral kitaro, brat Stanko pa ustno harmoniko. Fotografiral je poroke, veselice, obhajila, družinska slavja v okoličnici Sevnice, Radeč in Krškega. Lotil se je vsakega opravila. Popravljal je avtomobile in nekaj časa vozil poštni avtobus iz Sevnice do Planine nad Sevnico. Že pred drugo svetovno vojno je imel fotoatelj v Sevnici na Glavnem trgu, nasproti sodišča.

Njegova fotografska dejavnost se je tesno prepletala s spretnostjo barvnega retuširanja negativov in pozitivov. Zanimiv je podatek, da se je iz Maksimiljana zaradi številnih sevniških nemškutarjev preimenoval v Milijana (imel je tudi pečat s tem imenom) in tako izpričal narodnost. Pod tem imenom tudi v fototeki Muzeja novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani hranijo njegove dragocene medvojne fotografije. Z ženo, ki se je tudi ukvarjala s fotografijo (v glavnem je delala v temnici ali pa namesto Maksimiljana fotografirala v ateljeju), sta že pred vojno kupila malofORMATNO kamero leica.

Zupančiča in njegovo družino so kot zavedne Slovence leta 1941 zaprli v Rajhenburgu (Brestanica), z zadnjim transportom avgusta 1941 pa so jih nameravali izseliti v Slavonsko Požego oziroma Kutino. Med prevozom jim je uspelo pobegniti na italijansko okupacijsko ozemlje v Mokronog, kjer je imel Zupančič pri prijatelju gostilničarju Deuu že pred vojno temnico. V začetku junija 1943 so se vrnili v Sevnico in našli fotoatelj izropan.¹

9. septembra 1943 se je Zupančič v Mokronogu pridružil partizanom Gubčeve brigade in ob kapitulaciji Italije z leico takoj začel fotografirati njen 3. bataljon, nekoliko kasneje istega meseca, po nemškem bombardiranju Mokronoga, pa še tamkajšnje ruševine. Ker je bil iznajdljiv in spreten, so ga vključili v tehnični odsek Gubčeve brigade v Črmošnjicah in Starih Žagah, kjer je poleg tehničnih opravil fotografiral delo v partizanskih delavnicah, izdelovanje mila, loščila za čevlje in podobno. Dejavno in prizadevno je dokumentiral raznovrstne dogodke v novomeškem okrožju Osvobodilne fronte (OF).²

¹ Podatke je posredoval sin Božidar Zupančič, september 2007.

² Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani.

Ruševine po nemškem bombardiranju Mokronoga, september 1943. (MNZS)

Tretji bataljon Gubčeve brigade ob kapitulaciji Italije, Mokronog, september 1943. (MNZS)

Zupančič je bil glede na ohranjeno dokumentacijo v Arhivu Slovenije tudi zelo pomemben organizator dostave fotografskega gradiva in fotoreporterske službe v novomeškem okrožju OF. Pisno se je dogovarjal z vodjo fotosekcije Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS), pomembnim organizatorjem in partizanskim fotografom profesorjem Franjem Veselkom, kar je razvidno tudi iz dopisov, ki jih je ta pošiljal načelniku pri pred-

sedstvu SNOS Jožetu Zemljaku³, ki je bil Veselku neposredno nadrejen in odgovoren za organizacijo fotoreporterske službe od aprila do septembra 1944.

Na Veselkov poziv konec maja 1944⁴ in dopis 7. junija 1944, da okrožja OF za Notranjsko, Novomeško in Ribniško čim prej organizirajo fotoreportersko službo, ki je bila dogovorjena na prvi konferenci novinarjev na osvobojenem ozemlju v Metliki 5. in 6. maja 1944, so se odzvali na informacijsko-propagandnem odseku pri okrožnem odboru OF Novo mesto: »Na vaš dopis 7. t. m. (junija) vam odgovarjamo sledeče: Naš foto oddelek se je začel organizirati šele v začetku meseca, ko je prevzel tozadevne naloge tov. Zupančič. Do sedaj smo fotografirali okrajno NO skupščino Toplice, veliko okrajno zborovanje okraja Toplice,

³ Jože Zemljak (1908 – 1987), krščanski socialist, politik in diplomat. V znanstvenem inštitutu predsedstva SNOS je bil leta 1944 načelnik informacijsko-propagandnega in kulturno-prosvetnega odseka. Enciklopedija Slovenije, 15. zvezek, Ljubljana 2001, str. 151-152.

⁴ Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 1643, t.e. 492 II, 31. maj 1944.

kjer je bilo navzočih preko 2000 ljudi, manifestacijsko zborovanje v Toplicah ob priliki invazije, prevoz zaplenjenega blaga iz Radeč preko Krke in več drugih pomembnih dogodkov. Filme in plošče bomo razvijali sami, ker imamo že organizirano temnico. Slike vam bomo takoj poslali, kakor hitro bodo gotove. Poskušali bomo tudi organizirati fotoamaterje po okrajih, da bodo lahko slikali vsak važnejši dogodek. Ravno tako zbiramo vse slike in negative iz časa italijanske okupacije in vam jih bomo sproti pošiljali.«⁵

16. junija 1944 je Zupančič Veselka in foto sekcijo SNOS obvestil: »Naša foto sekcija je že v polnem obratovanju za razvijanje običajnih filmov in plošč. Nimamo pa drobno zrnatega razvijalca za filme leica aparata. Zato vas prosimo, če je mogoče, da nam pošljete vsaj 500 gramov natrijum sulfita. Če imate že v tubah ta razvijalec, vas prosimo, da nam pošljete par komadov tega. V najkrajšem času vam pošljemo nekaj slik iz tukajšnjega terena.«

Zanimiv je tudi lastnoročni Zupančičev pripis na dokumentu, ki kaže na uspešno sodelovanje s partizanskim fotografom in organizatorjem foto reporterske službe na Notranjskem Vinkom Bavcem: »Najlepše pozdrave pošiljam tovarišu Bavcu in če je mogoče naj mi javi, če se dobijo kakšni filmi za leico. Ali če bi se dobil mogoče kak močnejši objektiv, jaz imam sicer Elmerja 1.3,5 pa mi ne služi v temnejših prostorih.«⁶

Zupančič je fotosekciji SNOS 7. avgusta 1944 poslal seznam slik, ki so jih poslali na okrožje Moravče na Gorenjskem. Iz seznama je razvidna motivna raznolikost fotografske dejavnosti v zaledju, ki jo je zbirala v svojem centraliziranem arhivu fotosekcija SNOS. Za ilustracijo povzemam nekaj motivov: radiotelegrafisti partizani preizkušajo aparat, slovenski partizani v svojem tanku, partizanska radijska delavnica, partizan in partizanka na dopustu, volitve v Poljanah na Dolenjskem, delo sovražnika in domačih izdajalcev, vojaška godba na žalni slovesnosti, upravno-političen tečaj, Čabranke nosijo iz Bele krajine živež domov itd.⁷

Kuhinja Cankarjeve brigade, 21. september 1943. (MNZS)

Krojaška delavnica pri Tajnerju v Črnomlju, 22. oktobra 1944. (MNZS)

Naj še omenim, da je tudi iz Veselkovih pisem razvidna dejavna vloga partizanskega fotografa Zupančiča pri organizaciji dostave fotografskega materiala in organizaciji fotografske službe v novomeškem okrožju OF.

10. julija 1944 je Veselko načelnika Zemljaka obvestil: »Včeraj je bil pri meni fotoreporter iz novomeškega okrožja tov. Zupančič, dal mi je nekaj posnetkov. Izjavil mi je, da ima duplikate dopisov, ki jih je meni poslal, jaz pa jih nisem prejel. Dal sem mu film 6 x 9. Filme za belokranjsko okrožje 6 x 9 sem že razdelil, v ostala okrožja odpošljem danes.« Nato dodaja, da mu bo Zupančič poslal nekaj fotografskega papirja, ki so ga partizani zaplenili nekje na Štajerskem.⁸

V dopisu Zemljaku 6. avgusta 1944 je Veselko med drugim pisal: »Za povečevalnik iz Trebnjega mi je tov. Zupančič, fotoreporter novomeškega okrožja v Črnomlju izjavil, da je trenutno težko

⁵ ARS, AS 1643, t. e. 493 I, 15. junij 1944.

⁶ ARS, AS 1643, t. e. 493 I, 19. junij 1944.

⁷ ARS, AS 1643, t. e. 493 I, 7. avgust 1944.

⁸ ARS, AS 1643, t. e. 492 II, 10. julij 1944.

priti v Trebnje, pa bo že kmalu to uredil. Izročil mi je nekaj razglednic za Tebe, opremil jih bom z napisi in Ti jih jutri poslal.«⁹

17. septembra 1944 je Veselko načelniku Zemljaku med ostalim poročal tudi naslednje: »Tvojo pošiljko papirja in razvijalca prejel! Razglednice so posebno dobrodošle. Tudi Zupančič iz novomeškega okrožja mi je poslal za 200 lir razglednic, nekaj prav dobrih.«¹⁰

Oblastna struktura narodnoosvobodilnega gibanja se je vse bolj zavedala pomembne vloge, ki jo je imela propagandna fotografija, zato je izdatno podpirala organizacijo številnih razstav na terenu. Potujoče razstave niso bile obsežne, vsebovale so 20 do 40 fotografij, večinoma velikosti 18 x 24 cm. Postavljene so bile na polosvobojenem in osvobojenem ozemlju na vidnejših mestih v vaseh, trgih in mestih. S pomočjo razstavljenih fotografij so lahko civilni prebivalci in partizani spoznali pomen NOB ter posledice, ki jih je sovražnikovo razdejanje zadalo slovenskemu narodu. Fotografije so bile opremljene s podpisami, večkrat tudi v angleščini, da so lahko njihovo vsebino razumeli člani zavezniških misij. Fotografije so nazorno seznanjale zaveznike o boju partizanske vojske proti nacifašizmu, učinkovale pa so močnejše kot nekatere druge vrste propagandnega gradiva, saj so neposredno in na zelo realističen način dosegale propagandni učinek.¹¹

Iz poročila fotosekciji SNOS 25. oktobra 1944 je razvidno, kako si je Zupančič prizadeval za organizacijo potujočih razstav in fotoreporterske službe: »Izdelal sem 90 komadov povečav, katere bom posredoval za razstavo ljudstvu in sicer sobna razstava. V nedeljo 1. oktobra bom tem povečavam oziroma razstavi dodal še 40 povečav v velikosti razglednic najrazličnejših dogodkov iz partizanskega življenja. Iz več krajev sem dobil prošnjo, da jih razstavim, zato jih bom po končani razstavi razstavil v okraju Žužemberk, Občice, Poljane. Po končanih razstavah vam bom poslal vse omenjene fotografije na gornji naslov za nadaljnje razstave.«

Stenčas in oglasna deska propagandnega odseka okrožja OF Novo mesto, september 1944. (MNZS)

Zatem dodaja: »Organiziral sem po več krajih fotoreporterje, da bodo beležili važne stvari: propagandne posnetke, zločine. Primanjkuje mi samo fotoaparator, ker so jih ljudje poskrili. Dal sem nalog vsem propagandistom novomeških okrajev, pa še do sedaj niso našli več kot dva fotoaparata za film 6 x 9.«¹²

Pomena propagande fotografije se je zavedal tudi načelnik odseka za informacijo in propagando pri predsedstvu SNOS Zemljak, ki je 22. julija 1944 poslal številnim kulturnim delavcem in propagandistom okrožnico; med drugimi tudi arhitektu Simčiču: »Naš odsek bo z 2. avgustom otvoril kurz za propagandiste. Kurz bo trajal predvidoma dva tedna. Na ta kurz Te vabimo kot predavatelja in sicer so rezervirane zate štiri ure na temo: Oblikovna stran letakov, lepakov, stenskih časopisov in desk. S tvojim sodelovanjem računamo. Prosim, da nam po možnosti do torka sporočiš kratek načrt predavanja in ali Ti odmerjeni čas ustreza. Treba je računati tudi z diskusijo.«¹³

Ta propagandistični tečaj omenjam zato, ker je Zupančič septembra 1944 posnel izredno lep in poveden prizor partizanov, ki prebirajo stenčas.

Oktobra 1944 je izvršni odbor OF za vodjo oddelka za fotografijo in kinematografijo imenoval Franca Brenka. Veselko je ostal vodja fotosekcije SNOS v okviru novega oddelka in je bil Brenku neposredno odgovoren, medtem ko je Zemljak

⁹ ARS, AS 1643, t. e. 492 II, 6. avgust 1944.

¹⁰ ARS, AS 1643, t. e. 492 II, 17. september 1944.

¹¹ Franc Fabec, Dejan Vončina: Slovenska odporniška fotografija 1941 – 1945, založba Modrijan, Ljubljana 2005, str. 115.

¹² ARS, AS 1643, t. e. 493 I., 25. oktober 1944.

¹³ ARS, AS 1643, t. e. 493 I., 22. julij 1944.

konec leta 1944 odšel v Beograd in stopil v diplomatsko službo, v kateri je ostal 20 let.¹⁴

Konec leta 1944 si je Brenk prizadeval, da bi se osrednji fotografski sekciji, vojaško pri Glavnem štabu in zaledno pri SNOS, združili. V tem smislu so ju z namenom, da bi čim boljše dokumentirali sklepne osvobodilne boje, na terenu okrepili s sposobnimi fotografi in organizatorji fotoreporterske službe. Po drugi strani pa je imela centralizacija tudi negativne posledice v posameznih okrožjih OF. Tako je Zupančičev odhod iz novomeškega okrožja OF v Črnomelj na sedež fotosekcije SNOS povzročil, da je fotografska dejavnost skorajda zamrla. Podobno je bilo z Vinkom Bavcem, fotografom in organizatorjem fotografske službe v notranjskem okrožju. Vsekakor Zupančič in Bavec nista bila osamljena primera.

Kadrovsko okrepljena fotosekcija SNOS je imela med seboj razdeljena delovna področja. Zupančič in Ivan Pirnat sta bila zadolžena za dokumentiranje zanimivih dogodkov na osvobojenem ozemlju. V sklopu fotosekcije SNOS so delovale še fotosekcije pri pokrajinskih odborih OF (za notranjsko, novomeško, ribniško, črnomaljsko in druga območja).

Konec leta 1944 so si v fotosekciji SNOS zadali nalogo zbrati negative in fotografije o razvoju NOB na celotnem slovenskem ozemlju. Albumi naj bi bili zbirka fotografskega gradiva, ki bi ga koristno uporabili ne samo v propagandne, temveč tudi v študijske namene. Zato je vodja fotosekcije Veselko oktobra 1944 začel sistematično urejati in popisovati vsebino posnetih filmov in jih razvrščati v albume. Poleg organizacije in usmerjanja fotoreporterjev je skrbel za tekoče delo v temnici in dokumentacijo, seveda pa je tudi sam dejavno fotografiral številne zaledne dejavnosti na osvobojenem ozemlju. Največ je delal v fotolaboratoriju, kajti zelo dobro se je zavedal, da je potrebno posnete filme dodatno izpirati in jih na ta način ohraniti za bodoče rodove.

Višek dejavnosti je fotosekcija SNOS doživela z razstavo izbranih partizanskih fotografij v hotelu Lackner v Črnomlju med 25. in 31. decembrom

Profesor Veselko pregleduje albume s fotografijami, Črnomelj, 22. oktober 1944. (MNZS)

1944. Na njej je s 167 fotografijami sodelovalo 30 brigadnih, okrožnih in področnih fotoreporterjev iz vse Slovenije, 8000 obiskovalcev pa je za najboljšo izbralo fotografijo z naslovom Na straži fotografa Jožeta Bitenca.¹⁵

Kot je razvidno iz številnih motivno raznovrstnih fotografij, je Zupančič skozi objektiv spremljal celo paleto dogodkov na osvobojenem ozemlju. Njegovi motivi so bili: uničena trgovina Bulc (Mirna na Dolenjskem, februar 1944), portreti partizanov Gubčeve brigade (Gradišče, marec 1944), življenje po bombardiranju Mokronoga – portreti partizanov in civilistov (marec 1944), 12. brigada na Trebnjem vrhu (marec 1944), partizani v okolici Trebnjega, portreti terencev (april 1944), zbor aktivistov novomeškega okrožja (julij 1944), prva predstava Frontnega teatra 7. korpusa v Črnomlju (julij 1944), zavezniški vojni material

¹⁴ Prunk Janko, Zemljak Jože...

¹⁵ Iztok Durjava, Zlata Sluga, Franc Podnar: Fotoreporterska služba med NOB, Muzej ljudske revolucije Slovenije, Ljubljana 1979, str. 24.

Profesor Veselko v temnici fotosekcije SNOS, Črnomelj, 23. oktober 1944. (MNZS)

vozijo v skladišče (avgust 1944), življenje Cankarjeve brigade (Dolenjske Toplice, september 1944), igra Slovenskega narodnega gledališča Namišljani bolnik (4. oktober 1944), proslava osvoboditve Beograda in pa krojaška delavnica pri Tajnerju v Črnomlju (22. oktober 1944), pogreb partizanskega komandanta Franca Rozmana - Staneta v Črnomlju in posnetek njegove posmrtni maske (8. november 1944), kuharski tečaj partizanov v Črnomlju (14. november 1944), prehranjevalni odsek SNOS v Črnomlju (november 1944), štab 7. korpusa (Semič, 15. januar 1945), Dolenjski odred na pohodu (Dolenjske Toplice, 18. januar 1945), štab 15. divizije – žaganje drv za kuhinjo (20. januar 1945), portreti odlikovanih partizank (Črnomelj, 5. marec 1945), prvi ženski tečaj za narodno zaščito (Semič, marec 1945), sprejem 5. prekomorske brigade v Črnomlju (17. april 1945), evakuacija civilnega prebivalstva z zavezniškimi letali iz Krasince v Beli krajini v osvobojeno Dalmacijo (24. marec 1945). Zaradi sklepnih bojev za osvoboditev Slovenije je konec aprila 1945 Zupančič posnel partizane, ki na tovornjakih zapuščajo Črnomelj; z njimi je odšla tudi večina članov obeh fotosekcij z nalogo, da dokumentirajo osvoboditev Slovenskega primorja, Trsta, Gorice, Ljubljane in ostalega slovenskega etničnega ozemlja.¹⁶

Partizanskim fotoreporterjem se je pridružil tudi Zupančič, ki je 4. maja 1945 dokumentiral boje in osvoboditev Kočevja, 6. maja pa je s fo-

toaparatom zabeležil prihod partizanov v Ribnico na Dolenjskem, boje in prihod partizanov v Velike Lašče in na Turjak 8. maja 1945, boje in osvoboditev Ljubljane. V Ljubljani je posnel kakovostno in obsežno fotoreportažo o množičnem sprejemu partizanske vojske ter veselje prebivalcev ob osvoboditvi. Posnel je tudi porušeni Zidani Most, tamkajšnje ustaške in nemške ujetnike ter osvoboditev Celja.¹⁷

Zupančič se je kot prekaljen poklicni fotograf pri nakupu fotografskih pripomočkov posluževal tudi predvojnih zvez in poznanstev. Na to kaže dopis fotosekciji SNOS: »Sedaj imam več filmov na razpolago oziroma naprodaj in sicer leico Retino Kontakts i. t. d., če je kakšni reporter, ki potrebuje takšne filme, jih lahko dobi, cena je 80 lir (filmi s kasetami), ker jih jaz ne rabim, zaenkrat jih imam zadosti, sicer pa jih lahko še dobim.«¹⁸

Po drugi strani je kot partizanski fotoreporter vestno beležil raznovrstne dogodke v zaledju. Motivno izstopa njegova kakovostna fotoreportaža s partizanskega letališča Krasinec pri Črnomlju, posneta marca 1945, kjer se matere z otroki in starejši ljudje vkrcavajo na zavezniška letala. Kakovostna sta tudi posnetka Veselka pri delu v fotolaboratoriju, partizanski stenčas itd. Nakopičeno fotoreportersko energijo pa je Zupančič sprostil ob osvoboditvi Ljubljane, kjer je s številnimi posnetki njenih ulic uspel pričarati veselje in množični sprejem partizanske vojske.

Po osvoboditvi se je Zupančič v Celju zaposlil pri vojski. Ob koncu tedna je pomagal ženi, ki je delala v fotolaboratoriju in ateljeju v Sevnici, spet je fotografiral družinska slavja, poroke, veselice in prireditve. Petdeseta leta minulega stoletja so bila zanj prelomna; pustil je vojaško službo, se ločil in se v lastnem ateljeju v Radečah nasproti gostilne Jadran vnovič zaposlil kot fotograf. Tam je delal do smrti.

Živel je z Danico Kaše, materjo znanega fotografa Egon Kašeta, ki je v petdesetih letih živel z njima. Slednji se Zupančiča spominja kot dobrega in inventivnega fotografa, cenjenega pri strankah. Imel je tudi več naročil kot drugi fotografi. Če je

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ ARS, AS 1643, t. e. 493 I., 25. oktober 1944.

¹⁶ Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani.

Delo v fotosekciji SNOS za razstavo v črnomaljskem hotelu Lackner. Od leve proti desni: Edi Šelhaus, Maksimilijan Zupančič, Franjo Veselko in Daro Kopinič, 17. december 1944. (MNZS)

Prevoz hrvaških ranjencev z vozovi Črnomelj – Gradac, 29. oktober 1944. (MNZS)

Prevoz civilnega prebivalstva z zavezniškimi letali v osvobojeno Dalmacijo, Krasinec v Beli krajini, marec 1945. (MNZS)

slikal večjo skupino ljudi, je zaradi kakovosti posnetka uporabil steklene plošče formata 10 x 15 in 13 x 18 cm. Sam jih je tik pred uporabo izdeloval po kolodijem postopku. Ko je plošča še vlažna, jo je vložil v fotoaparatus, njegovi portretiranci

pa so morali stati na miru. Medtem je štel na prste in nato sprožil.

Kaše se tudi spominja, kako mu je pomagal izpirati steklene plošče v potoku. Dokler mu je delovala, je uporabljal tudi leico, ki jo je prinesel iz

Porušeni Zidani Most, 10. maj 1945. (MNZS)

Osvoboditev Ljubljane, 10. maj 1945. (MNZS)

Osvoboditev Ljubljane, 10. maj 1945. (MNZS)

partizanov, ter fotoaparata retino in retinete. V temnici fotografskega ateljeja je sedel za povečevalnikom, ki so ga izdelali v finomehanični delavnici Idro v Celju. Zupančič je tudi veliko vedel o motorjih in avtomobilih. Bil je eden redkih z motociklom BMW, imel je tudi prikolico zanj in v poltovornjak predelan avto Balilla. Poznal je veliko ljudi. Kaše ga je večkrat spremljal, ko je fotografiral slavlja in dogodke. Pravi, da je bilo samoumevno, da je tudi on postal fotograf.¹⁹

¹⁹ Izjava fotografa Egon Kašeta avtorju, 21. november 2007.

(Na)slikati nevidno

Jože Horvat – Jaki, Avtoportret.¹ (Foto: Boštjan Pucelj)

V zadnjih dneh sem slišala, kako so besede preveč eksaktne, prevečkrat se z njimi dejstva povedo natančno, brez možnosti drugačne interpretacije. Likovna dela pa v nasprotju z besedami v vsaki svoji obliki dopuščajo širša in raznolika tolmačenja. Če jih poskušamo ubesediti, običajno bralce prikrajšamo za globino doživetja ob njihovem opazovanju. Še posebej lahko to trdimo o Jakijevem delu, saj kot je napisal dr. Zoran Kržišnik: »Ta

umetnost... nas prisili k intenzivnemu dožemanju, k temu, da v hipu reagiramo z najglobljimi sloji svojega bistva...«²

Jože Horvat Jaki se je rodil 4. marca 1930 v Murski Soboti materi Mariji, šivilji in očetu Matiji, krojaču, v »ulici proletarcev, dninarjev«³. Po drugi svetovni vojni so ga zaradi kupovanja pištol za pet let zaprli.⁴ Kasneje je na Reki delal kot pristaniški delavec, kot rudar ... Leta 1953 je spoznal svojo bodočo ženo in se posvetil slikarstvu. Povedal je, da se je v času šolanja slikanja učil pri ustvarjalcu, »neki plemenitaš, velik, častitljiv umetnik, dvorni, bi lahko rekel. Dve, tri leta sem hodil k njemu v atelje,«⁵ ga je opisal. V katalogu,⁶ ki so ga izdali na začetku njegove slikarske kariere, je naveden podatek, da je v deških letih poznal profesorja Karla Jakoba, prav tako Prekmurca, ki je med letoma 1939 in 1944 služboval v Murski Soboti, pri slikarju Vamossy Julesu de Saaryju pa naj bi se učil ornamentike.

Jaki je v 50. letih minulega stoletja začel razstavljati z naivci v Varaždinu na Hrvaškem. Po začasnih razstavah ga je leta 1958 Slavko Mihalić na Reki preimenoval v Jakija, nekaj kasneje pa je svoj slog dokončno izoblikoval. K temu je verjetno pripomogel tudi poizkus izobraževanja na akademiji v Karlsruheju, ki jo je po izročilu leta 1959 zapustil v nekaj mesecih. Leto kasneje je dobil študentsko stipendijo Sveta za prosveto in kulturo okraja Celje

¹ V članku objavljena dela so v zasebni lasti, med 19. junijem in 14. novembrom 2010 pa so bila prikazana na razstavi Galerije likovnih samorastnikov Trebnje, Jože Horvat – Jaki, Rojstvo (rebirth of) Meduze. Uredništvo revije Rast se lastniku del Alešu Horvatu zahvaljuje za dovoljenje za objavo. (Opomba uredništva)

² Zoran Kržišnik, uvodna beseda v Jaki, Tabor slovenskih likovnih samorastnikov, Trebnje 1971.

³ Manca Košir, Pomenek s slikarjem, Jakijeve univerze, Delo, 24. julij 1976.

⁴ prav tam.

⁵ prav tam.

⁶ Izložba slika Jože Horvata 3. - 10. 3., Narodno kazalište Avgust Cesarec Varaždin, ur. Mladen Majetić in Stjepan Vujec, letnica ni navedena.

za študijsko potovanje v Francijo. V naslednjih letih je pogosto potoval po svetu, spoznaval različne umetnostne smeri in umetnike ter začel občudovati dela Picassa in Dalija. Občasno je ustvarjal pri svojih mecenih v Nemčiji in Švici. Leta 1967 je odprl Galerijo Jaki v Nazarjah, kjer si je ustvaril dom. Deloval je na področju slikarstva, risbe, grafike in oblikovanja. Sodeloval je z različnimi podjetji, med drugimi s Tekstilno

tovarno Prebold, Mari-borsko tekstilno tovarno, IBI Kranj, Steklarno Rogaška Slatina, Gorenjem, z njegovimi motivi so nastajale keramične ploščice in krožniki, tekstil, zlatniki in srebrniki, hladilniki, kozarci ter drugi izdelki. Kmalu po ustanovitvi Tabora likovnih samorastnikov, leta 1968, je začel sodelovati pri njegovem delovanju, nato tudi pri delovanju Galerije likovnih samorastnikov Trebnje. Prva Jakijeva dela je za bodočo galerijo iz lastne zbirke podaril Gerhard Ledič, zbirko pa je nadgradil še sam Jaki.

Vse od leta 1955 je aktivno razstavljal doma in po svetu. Njegova dela so bila razstavljena tako skupaj s sočasnimi slovenskimi in svetovnimi avtorji kakor tudi z avtorji, ki so jih označevali za naivce. Kot ugotavlja Milčec Komelj, so ga z naivno umetnostjo povezovali verjetno zaradi njegovega nastopa v času razcveta naivne umetnosti,⁷ Zoran Kržišnik pa piše, da so

◀ Logotip brez podnapisa.

»Jakijevo snovanje tuji in domači opazovalci prištevali k naivi, ker je tedaj preskušal elemente aditivne in ornamentalne ljudske umetnosti s preprostimi temeljnimi oblikami, se v veliki meri držal njene barvitosti in ustvarjal naivno perspektivne prostore«⁸. Vendar je kasneje oblikoval popolnoma samosvoj likovni izraz. Plod njegovega

sodelovanja z Galerijo likovnih samorastnikov Trebnje in vzpodbujanja njenega delovanja so naslovnice razstavnih katalogov, plakati, nenazadnje pa tudi logotip Tabora in zlata plaketa, izdelana leta 1977. Pogosto je sodeloval pri dobrodelnih akcijah, svoja dela podarjal in skoraj do konca svojega življenja energično ustvarjal v Nazarjah. Umrl je decembra 2009.

Potovanja v tujino so Jakiju omogočala stik z ustvarjalci izven domovine in mu prinašala ustvarjalni navdih. Da so bila za njegovo ustvarjalnost in umetniško oblikovanje posebnega pomena, so

opazili tudi nemški kritiki, ki so še posebej izpostavili, da se je od njegovega obiska pri Helmutu Andreasu Paulu Grieshaberju izoblikoval pristnejši – jakijevski stil.⁹

Jože Horvat – Jaki, Moj dom, 1962, kamzug, Galerija likovnih samorastnikov Trebnje. (Foto: arhiv galerije)

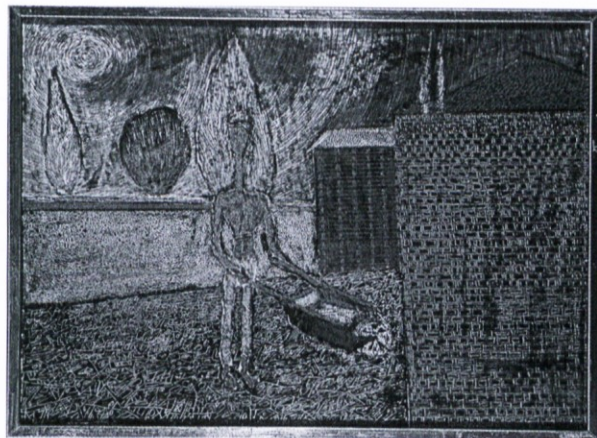
⁷ Milčec Komelj, Močni Jaki, Jože Horvat Jaki – Slike, risbe, grafike, tapiserije, Zavod za kulturne prireditve Celje, Galerija sodobne umetnosti, 2004.

⁸ Zoran Kržišnik, Horvat Jože – Jaki, v Jaki, Kulturni center Ivan Napotnik, Velenje, Čakovec, 1980, str. 5.

⁹ Horst Richter, Jaki – der naive Phantast aus Slowenien, Weltkunst, 1. december 1964.

Spomine in vtise srečamo pri Jakiju povsod, tako v "kamzugih" kakor v grafikah in risbah iz tega obdobja je opaziti veliko natančnost. Risbe in grafike, po katerih je najbolj znan, so v tem obdobju polne fantastičnih živali z deformirani glavami. Podobe prepreda nešteto drobnih potez – luskin, zidaki, ornamenti, nešteto drobnih detajlov. Avtor z njimi gradi ploskev dela, le redko z mislijo na perspektivo in kompozicijo. Za središče svojih grafik je izbiral motive – plodove njegovega stvarjenja – utelešenje njegove biti, ki jih obkrožajo manjši dinamični elementi. Leteči angeli, žuželke in ostri predmeti sobivajo v pogosto črnem brezprostoru. Fascinira ga boj med dobrim in zlim, med pošastmi njegove kreativnosti. Enake značilnosti lahko opazimo tudi na njegovih kamzugih. Čeprav so obarvani, so to samo barvne ploskve, brez stopnjevanja, na katerih sporočilnost gradi prav z risarsko potezo.

Eno od del iz tega obdobja je tudi *Moj dom* iz leta 1962, ki ga Zoran Kržišnik opiše kot »nekažno ključno mesto, ker povezuje in logično utemeljuje vrsto jakijevskih elementov«. ¹⁰ Izpraskana površina in različne prelivajoče se nianse ustvarjajo videz neresničnega, skoraj lebdečega gradu. Raznolike strehe, ki po eni strani spominjajo na grške ter rimske timpanone in srednjeveške gradove, po drugi pa v ozadju opazimo tipične kupole ruskih cerkva. Ponovi se Jakijeva pozornost do detajlov, natančnega oblikovanja podrobnosti na pročelju stavbe, pri čemer pogosto posega po antropomorfnosti. Ukrivljene stene ustvarjajo zavetje Križanemu – telesu, obešenemu na velikanski drog, ki se vzpenja pod oblake. Telo je prepredeno z značilno jakijevsko potezo, drobljenjem detajlov in izmenjavo svetlih in temnih površin. Zoran Kržišnik ugotavlja, da je omenjeno delo »nekakšen zemljevid avtorjevega notranjega sveta, primerek realistične plati Jakijevega ustvarjanja, njegovega zvestega odslkavanja svoje intimne resničnosti, tokrat razmeroma preproste in lahko berljive«. ¹¹

Jože Horvat – Jaki, *Na robiji*, 1962, kamzug, Galerija likovnih samorastnikov Trebnje. (Foto: arhiv galerije)

Jože Horvat – Jaki, *Brez naslova*, b. d. (Foto: Boštjan Pucelj)

Okoli leta 1965 je v Jakijevem opusu prišlo do preloma. Če smo prej opazovali razumljivejša utelešenja Jakijevega individuuma, sedaj preidemo v svet utelesitev Jakijeve impulzivnosti. Iz minuciozno dovršenih detajlov je prešel na intuitivnejša dela, kjer se podobe fantazem prelivajo in zlivajo ne samo na papir, ampak tudi čez – v življenje. Dela, pogosto brez naslova in datacije, ne ponujajo veliko opornih točk za interpretacijo. V nasprotju z zgodnejšimi deli tu vedno težje govorimo o nadzorovani potezi, načrtovanih motivih, vedno bolj gre za izraze nujne v ustvarjalcu samem. Dinamično prelivanje/prerojevanje pošasti kolektivne podzavesti, individualnih fantazij in obsedenosti segajo na vedno aktualna področja rojevanja, erotike in smrti. Prelivanje oblik sega prek začrtanih meja in ustvarja vedno nove forme. Za stvaritve se zdi, da je ubral tehniko zelo podobno frottageu, ki so jo

¹⁰ Zoran Kržišnik, *Horvat Jože – Jaki*, v *Jaki*, Kulturni center Ivan Napotnik Velenje, Čakovec, 1980, str. 14.

¹¹ prav tam, str. 14 in 15.

uporabljali nadrealisti, denimo samorastnik Max Ernst. Površina celotne podlage se nam prikazuje neenakomerno obarvana, poudarjene so samo posamezne poteze, ki jih je ustvarjalec glede na lastno videnje osnovne barve izločil/razločil iz podlage.

Okoli leta 1980 pa začnemo na Jakijevih razstavah opazati nekoliko drugačen likovni izraz. Kamzuga zaznamuje predvsem enobarvno ozadje, ki je običajno, v nasprotju z njegovimi zgodnejšimi deli, močnih barv. Pojavijo se debelejši nanosi, ki jih plasti enega na drugega. Z barvo oziroma maso, ki jo nanaša na ploskev, pa poskuša doseči tudi reliefnost, pri čemer se poslužuje različnih nadrealističnih tehnik. Na nekaterih delih lahko tako opazimo sledi dekalkomanije, tehnike pri kateri ustvarjalec na podlago nanese barvo, nato pa jo pokrije z drugo ploskvijo, lahko papirjem, in ga odstrani, dokler je barva še mokra. Na ta način v barvi nastanejo naključni vzorci, ki so lahko osnova nadaljnjega dela. Dela še vedno pričajo o vzdrževanju visoke ravni discipline, fizične vzdržljivosti in vztrajnosti, s katerimi avtor vedno znova ovekoveča moment trenutne vizije. Prelivanje živalskih oblik ene v drugo, ohranjanje antropomorfnih elementov in formiranje erotičnih simbolov so še vedno temelj njegove ustvarjalnosti.

Jaki je veljal za zelo odločnega in temperamentnega človeka. Vse življenje ga je spremljala ustvarjalna ihta, s katero je včasih ustvaril tudi več deset del na dan. Čeprav se je po eni strani zavedal, da to zmanjšuje njegovo kakovost, je svojo hiperprodukcijo tudi opravičeval: »Morda je od stotine mojih slik dobra samo ena. ... Sicer pa so tudi velikega Picassa ogovarjali zaradi velike produkcije. V svojem dolgem življenju je naslikal kakšnih petnajst tisoč slik, vendar to ni zmanjšalo pomena njegovega dela.«¹² Ker je verjel, da sta umetnikova najboljša šola delo¹³ in pridobivanje izkušenj s samim ustvarjanjem in ne s šolanjem, je njegov ustvarjalni opus zelo samosvoj. Gre za interpretacije sveta, kjer avtorja navdihujejo njegove lastne more ter poželenja vse do konca ustvarjalne poti. Obrazi, udi, falični motivi in pošasti se prepletajo v nepregledno gmoto. Sama motivika in tudi na-

Jože Horvat - Jaki, Brez naslova, b. d.
(Foto: Boštjan Pucelj)

čin dela, ki je v veliki meri prepuščen domišljiji in naključjem, avtomatizmom, ne pa načrtovanju, ga približujejo nadrealistom, ki so svetovni vrhunec dosegli v 30. letih 20. stoletja v Parizu. Nadrealizem izhaja iz podobnih idej kot nekaj let prej dadaizem, da je družba zaradi poudarjanja tehnologije in znanosti podlegla degeneraciji, edino rešitev pa predstavlja umetnost. Vendar pa dadaisti kažejo svoj odklonilni odnos do družbe, nadrealisti pa poskušajo osvoboditi posameznika družbenih spon. Nadrealisti poudarjajo pomen podzavesti in iz nje ustvarijo celotno metodologijo za ustvarjanje umetniških del. Podzavest in domišljija pomenita tisti izvor kreativnosti, ki je pristen in ga ne zavirajo racionalizem, civilizacija in napredek. Jakijeva umetnost se, kot večkrat omenjeno, napaja v podzavestnih hotenjih, sanjskih svetovih in fantazmagoričnih prividih. Dela nas spominjajo na Andrea Massona in njegove avtomatske risbe, prav tako pa predvsem pri zgodnejših Jakijevih delih najdemo stične točke z deli Unice Zürn,

¹² Smail Festić, Nadarjenost in delo – najmočnejši orožji, 7D, 15. avgust 1985.

¹³ prav tam.

Jože Horvat – Jaki, Brez naslova, b. d.
(Foto: Boštjan Pucelj)

nemške ustvarjalke, katere delo je Valery Oisteanu označil za »mešanico nadrealističnega avtomatizma z manjjo outsiderske umetnosti in določnega ostanka sočasnih poskusov s psihedeličnimi drogami«. ¹⁴ Povezuje ju erotična komponenta njenih del, upodabljanje fantastičnih prividov ter natančnost risarske poteze. Jakijevo ustvarjanje pa je kot vzor lahko služilo na primer Adiju Arzenšku iz Petrovč pri Žalcu. Fantastična tematika in po-

zornost do detajlov, še posebej pa z gledovanje po Jakijevem zgodnjem obdobju se pojavljajo v Arzenškovem opusu. Jakijevi kamzugi kažejo izrazite podobnosti s Kleejevimi deli, kjer prav tako zasledimo ploskovite površine barve, ki jih zapolnjuje črta, z njim pa deli tudi neodvisnost od posameznih likovnih struj. Temačni svet fantastike ga povezuje tudi s Hieronimusom Boschem. Skupki edinstveno sestavljenih bitij, fantastični prizori, ki interpretirajo biblične zgodbe in nauke se vsekar razlikujejo od Jakijevih pošasti, vendar pa oba črpata iz nedoumljivih globin človeške podzavesti. Če iščemo podobnosti na področju slovenske umetnosti, pa ga lahko primerjamo z Miheličem. Ugotovimo lahko, da je Miheličev svet poln opomina na minevanje, hkrati pa »vliva vero v neuničljivost vsake stvari« ¹⁵, kot izvemo pri Marijanu Tršarju. Njegove figure so izolirane, jasno zamejene, medtem ko pri Jakiju vedno bolj opazimo popolno prepletanje in preraščanje ene oblike v drugo. Mihelič je discipliniran, urejen, Jakijevi prividi pa so nenačrtovani izbruhi navdiha. Oba pa na podlagi prenašata fantastične svetove. Jakijev izraz se vedno vrne na začetno točko. Točko sanjskega, fantazmagoričnega, nezavednega, ki ga poskuša ujeti. Vendar pa se z dolžino ustvarjanja/zapisovanja trenutka vizija vedno bolj oddaljuje in zamegljuje.

Jakijeva pojavnost v slovenskem prostoru je edinstvena in presenetljiva. Svojestven način dela in likovni izraz, velikanska pozornost njegovemu delu tako doma in v tujini, prisotnost njegovih del v velikem številu zbirk in njegova humanitarnost bodo ostali jakijevski. Ob opazovanju njegovih stvaritev dobimo bežen vpogled v njegov in tudi naš svet, zato zanj vsekakor veljajo besede Paula Kleeja: »Umetnost ne reproducira vidnega, ampak naredi vidno.«

¹⁴ Valery Oisteanu, The chimeras of Unica Zürn, www.artnet.com/Magazine/reviews/oisteanu/oisteanu3-14-05.asp, dostopano 8. julija 2010.

¹⁵ Marijan Tršar, Namenske zvrsti risbe, Sinteza, oktober 1969.

Miran Jarc in novomeška knjižnica – Ob njegovi 110. obletnici rojstva

»A neko uro se je prebudila
Beseda, sproščevalka čudotvorna,
ki sta vihar in ogenj ji pokorna,
in vsega me do dna je presvetlila.«

(O pesmi, *Novembrske pesmi*, 1936)

Tako se glasijo besede – verzi pesnika, pisatelja, dramatika, esejista, literarnega kritika in prevajalca Mirana Jarca, čigar 110. obletnico rojstva obeležujemo letos. Vse svoje žal prekratko življenje je bil zavezan čudežni moči Besede, ki ne le očišča in odrešuje, temveč spreminja svet – praviloma na bolje ... Njegov »besedni prispevek« k boljšemu svetu pa še dandanes ostaja nekje na robu prepoznavnosti, pre malo razumljen in upoštevan, zdi se, da je za korenit vpogled v njegovo klasično in moderno ustvarjalnost že prepozno.

Miran Jarc se je rodil 5. julija 1900 v Črnomlju. Družina se je zaradi očetove uradniške službe večkrat selila iz kraja v kraj in tako so Jarčevi prišli tudi v Novo mesto, kjer je Miran obiskoval osnovno šolo in gimnazijo. Po maturi leta 1918 je vpisal študij jezikov v Zagrebu in ga po ustanovitvi ljubljanske univerze leta 1919 nadaljeval v Ljubljani, a ga ni končal.

Leta 1923 je opravil enoletni abiturientski tečaj ter vse do leta 1942 delal kot bančni uradnik v Kreditni banki v Ljubljani. V drugem letu vojne vihre, med junijskim policijskim lovom v Ljubljani, so ga kot člana Osvobodilne fronte aretirali in obsodili na internacijo v Italiji, a so partizani vlak z ujetniki pri Verdu nad Vrhniko ustavili. Nato je odšel v

partizane, kjer je že 24. avgusta istega leta padel med roško ofenzivo. Kočevski rog je 42-letnemu umetniku, iskalcu resnice in lepote, postal njegovo zadnje domovanje.

Že kratek oris Jarčeve ustvarjalne poti pove, da je vse od gimnazijskih let zelo veliko pisal in objavljajl v slovenski periodiki, in sicer v Ljubljanskem zvo-

Miran Jarc, slovenski pesnik, pisatelj in dramatik, po katerem se imenuje novomeška knjižnica.

nu, Domu in svetu, Slovenskem narodu, Dolenjskih novicah in drugje. Precej njegovih del je ostalo tudi v rokopisu, knjižno objavo pa so doživela naslednja dela: pesniške zbirke *Človek in noč* (1927), *Novembrske pesmi* (1936), *Lirika* (1940), roman *Novo mesto* (1932), potopis *Odmevi rdeče zemlje* (priredba pisem Božidarja Jakca iz Amerike, 1932), kratka proza *Zakopani zakladi* (1940) in povest *Jalov dom* (1941). Leta 1960 je izšel izbor Jarčevih pesmi, dramatskih prizorov in proze *Človek in noč* (uredil B. Štih), ki prvič prinaša tudi bibliografijo njegovih del (A.

Matko), leta 1969 *Izbrano delo Srečka Kosovela in Mirana Jarca* (uredila J. Kos in F. Zadravec) in leta 1983 izbrano delo Mirana Jarca z naslovom *Vergerrij* (uredil B. Štih). Razen samostojnih ponatisov romana *Novo mesto* (1966, 1989, 2005), proznih del *Zakopani zakladi* (1995) in *Jalov dom* (1997) ter posameznih objav Jarčevih pesmi, dramatskih in

Šesti razred novomeške gimnazije ob koncu šolskega leta 1915/1916. Miran Jarc stoji v prvi vrsti (prvi z leve) med svojimi vrstniki Antonom Podbevškom, Leonom Štukljem in drugimi.

proznih besedil znotraj izborov in antologij se 110 let po rojstvu poeta glede knjižne izdaje njegove celotne literarne zapuščine ali njegovega zbranega dela ni nič premaknilo. Ali pač? V preteklih desetletjih je bilo (tudi v reviji *Rast*) objavljenih nemalo strokovnih prispevkov o Jarčevi ustvarjalnosti (avtorjev M. Dovića, E. Cesarja, I. Gedriha, F. Pičnikarja, J. Škufce, R. Šventa, A. Šurle in drugih), kot tudi kratkih člankov »opomnikov« in zbornikov ob določenih jubilejih. Tako je novomeška knjižnica, ki se po Miranu Jarcu imenuje, ob stoti obletnici njegovega rojstva leta 2000 izdala spominski zbornik (uredila D. Peperko), ki poleg spremne besede F. Zadravca prinaša katalog rokopisne in druge Jarčeve zapuščine, hranjene v knjižnici, bibliografijo njegovih del od leta 1918 do 1951 (A. Matko) ter bibliografijo Mirana Jarca od leta 1952 do 2000 (J. Gorenc). Izda-

ni so bili tudi spominska kuverta z žigom, razglednici, koledar ter spominska poštna znamka ob 110. obletnici rojstva. Leta 2002, ob šestdesetletnici roške ofenzive, pa je Društvo za vzdrževanje partizanskih grobišč v Rogu izdalo publikacijo *V spomin Miranu Jarcu* (uredila J. Črnač in F. Šali). Vse to lahko, poleg obuditve spomina na pesnika in predstavitev njegovega življenja ter ustvarjanja, vzamemo tudi kot namig, da si ta malce zapostavljeni, pozabljeni umetnik morda zasluži še kaj več.

Jarc je tudi veliko prevajal, največ iz francoščine, pa tudi iz nemščine, angleščine, ruščine: Stendhala, Balzaca, Valeryja, Remizova, Naživina, Hergesheimerja, D. H. Lawrenca, Wilda itd. Preizkušal se je tudi v glasbi. Najbolj ga je prevzela violina, zato so mu starši še kot otroku omogočili glasbeno šolanje, kasneje pa je igral v orkestru. Po pripovedi pokojne Tatjane Jakac, soproge našega likov-

Božidar Jakac, Miran Jarc, holandski pesnik Felix Ruttlen, Jarčeva nečaka ter starejša hči Eka leta 1938 v Krtini.

nega velikana Božidarja Jakca, sta Miran in Dori (Božidar Jakac), ki ju je vezalo tesno prijateljstvo, občasno tudi kasneje skupaj na Jakčevem domu v Ljubljani vadila violino. Kot je hudomušno pripomnila, njuni skupni nastopi niso bili vedno najbolj prijetni za uho ... Kot avtor, igravec, violinist in vodja je Jarc sodeloval tudi pri Slovenskem marionetnem gledališču Milana Klemenčiča. Bil je človek mnogih talentov, predvsem pa je imel velik posluš za razumevanje umetnosti. Veljal je za samotarja, otožno zamišljenega samohodca (tudi v literarnem delovanju!), ki je poleg svoje globoke vere v umetnost na piedestal življenja postavil tudi brezpogojno ljubezen in družino.

V zakonu s sestrično Zinko Zarnik sta se jima rodili hčeri Eka (Terezija) in Marija. Ženi je posvetil številne ljubezenske pesmi in pisma, hčerka pa obsežno kroniko o Eki in Mariji, torej dnevniške zapiske o njunem otroštvu, odraščanju, vzgoji in družinskem življenju.

Na pobudo novomeške Študijske knjižnice je leta 1952, ob deseti obletnici njegove smrti, okraj-

ni ljudski odbor v Novem mestu sprejel sklep, da se okrajna Študijska knjižnica v Novem mestu preimenuje v Študijsko knjižnico Mirana Jarca (danes: Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto). S poimenovanjem po njem so se v knjižnici še posebej potrudili v zbiranju vsega, kar je bilo v zvezi z njim oziroma njegovo zapuščino. V šestnajstih signaturnih enotah so zbrani rokopisi in tipkopijsi Jarčevih objavljenih in neobjavljenih pesmi, pesniških zbirk, proze, dramskih del, delovnih konceptov, pisem in korespondence, dokumenti ter drugo gradivo o Miranu Jarcu (časopisni izrezki, razno). Večidel so to izvirni rokopisi, v določenih primerih pa tudi prepisi in fotokopije izvirnikov. Najobsežnejša je zbirka Jarčevih pisem in korespondence, ki šteje več kot dva tisoč enot in predstavlja pomemben vir za raziskovalce Jarčevega življenja in ustvarjanja njegovih korespondentov kot tudi širšega prostora in časa, v katerem so živeli. Načrtno zbiranje gradiva o Miranu Jarcu se je v knjižnici pričelo prav z zbirko 161 Jarčevih pisem Marici Vogrinčevi, ki jih je leta 1956 knjižnici podarila njena sestra Mira Vogrinc. To je bil prvi dar, sledilo pa jih je še kar nekaj. Zinka Jarc, pesnikova vdova, je pred svojim odhodom v dom upokojencev izročila knjižnici vso preostalo literarno zapuščino, ki jo je obdržala kot drag spomin na moža. Zadnji del je obsegal kar 1083 kosov, med njimi 877 Miranovih pisem njej; pisma Mirana Jarca Zinki so edinstvena po osebnoizpovedni in literarnozgodovinski vrednosti, nekatera so prava posebnost tudi zaradi svojega obsega (npr. 151 strani). Med Jarčevimi korespondenti so bili poleg sorodnikov tudi številna imena slovenskega javnega, zlasti kulturnega življenja med obema vojnoma. Naj jih navedem le nekaj: Fran Albreht, Anton Berkopec, France Bevk, Anton Breznik, Jože Dular, Fran Saleški Finžgar, Alojz Gradnik, Juš Kozak, Vladimir Levstik, Boris Orel, Anton Podbevšek, France Poljanec, Mirko Pretnar, Tone Seliškar, France Vodnik in mnogi drugi. Posebno mesto v tej obsežni zbirki pa ima gotovo korespondenca med Miranom Jarcem in Božidarjem Jakcem od njunih mladih let pa skoraj vse do Jarčeve prezgodnje smrti, ki je tudi svojstven, prepričljiv dokaz o pristrčnem prijateljstvu dveh umetnikov. Večino njunih pisem je knjižnici prijazno odstopi-

Miran Jarc kot otrok.

Pesnikova rojstna hiša v Črnomlju z vzdano spominsko ploščo – knjigo.

la Tatjana Jakac. Med izvirnimi ohranjenimi Jarčevimi dokumenti izstopata maturitetno spričevalo novomeške gimnazije iz leta 1918 ter spričevalo o abiturientskem tečaju na Trgovski akademiji v Ljubljani leta 1923, ki je Jarcu odprlo nadaljnjo poklicno pot. 207 pesmi in zbirk, 24 kosov proze in konceptov za prozna dela ter 6 dramskih del, hranjenih v knjižničnih posebnih zbirkah, bi bilo na tem mestu nerazumno naštevati, saj so vsa popisana v katalogu rokopisov Mirana Jarca (Knjižnica Mirana Jarca, 2000), a med njimi nikakor ne moremo mimo pesniških zbirk *Skrivnostni roman*, *Dolomiti*, *Novembrske pesmi*, pesniškega cikla *Godba na potaplajoči se ladji*, dramskih besedil *Ognjeni zmaj*, *Mesečnik na vulkanu*, *Izgon iz raja*, *Gašperčkova pustolovščina*, *Razbojnik Moroz* v češčini, pripovednih del *Vrnitev* – odlomek iz romana *Dediči*, *Petrinova Katja*, *Meščanska Ama-*

conka, partizanske proze *Čudež nad Bistro*, *Ljudje na razpotju*, *Pokrajine v somračju*, *Kronike Eka in Marija*, književnih ocen, esejev, na primer *Knjiga in čitatelj* itd. Zbirka njegovih rokopisov in tipkopisov v knjižnici v Novem mestu predstavlja pomemben del Jarčeve objavljene in (še) neobjavljene literarne, polliterarne in osebne zapuščine, v kateri je shranjeno tudi marsikatero tuje delo, kot je Podbevškov rokopis *O gospodih v rakvah* (1920), ter tako imenovana tuja korespondenca, denimo Edvin Šerko – Božidar Jakac.

Poleg v katalogu popisane gradiva se knjižnica ponaša z bogato zbirko fotografij Mirana Jarca od najzgodnejših otroških let do njegove podobe v zadnjem letu življenja in je uporabnikom dostopna v digitalni obliki preko sistema Cobiss/Opac, portreti Mirana Jarca, ki so delo Božidarja Jakca in Ivana Čarga in si jih je možno ogledati v digi-

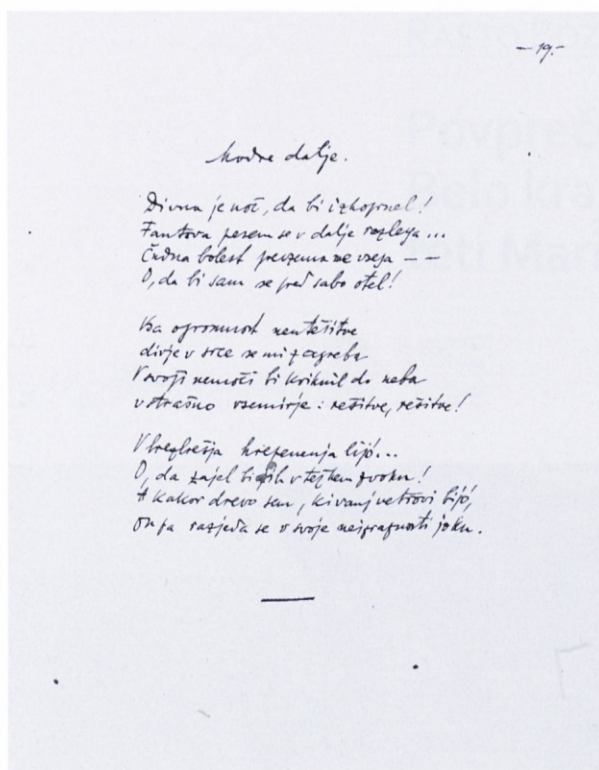
Odkritje kipa Mirana Jarca 14. aprila 1956 v novomeški knjižnici (od leve proti desni: Jože Dular, Jarčevi hči Marija in žena Zinka, Božidar Jakac, Juš Kozak in Anton Podbevšek).

talni artoteki na spletni strani knjižnice, Jarčevo delovno mizo in violino, kipom Mirana Jarca, ki ga je ustvaril slovenski kipar Jakob Savinšek, ter ne nazadnje z vsemi knjižnimi izdajami njegovih del. Za ohranitev te bogate, vsebinsko raznolike Jarčeve ostaline so poleg takratnega vodstva in zaposlenih v knjižnici ter že omenjenih darovalk zaslužni še številni drugi ponudniki, darovalci in posredniki gradiva, med njimi gotovo Pero Pollak, Bogomil Gerlanc, Iva Orel, Božidar Jakac, Mirko Pretnar, Fran Stele, France Poljanec, Jože Škufca, MNO Ljubljana in drugi.

Jarc je bil tudi dejaven soustvarjalec kulturnega gibanja, imenovanega novomeška pomlad, ki je potekalo v Novem mestu pred natanko devetdesetimi leti. Ta kulturni preporod, revolucija duha po prvi svetovni vojni je Novo mesto močno in za vedno zaznamovala kot mesto, ki je takrat uspešno preseči okvire svoje provincialne majhnosti in najti stik s svetom. Ustvarjali so jo mladi umetniki in razumniki, med njimi 20-letni Jarc, ki ga je Rihard Jakopič v pismu Antonu Podbevšku takole označil, ko je obujal spomine na slavni 26. september 1920: »Ob splošni tihoti se prikaže mistič-

na postava Mirana Jarca. Pobožno kakor romar, ki se poda na božjo pot, je stopil na oder in s skrivnostnim glasom je bral odlomke iz svojega Skrivnostnega romarja. Ko je končal, je sledilo prisrčno priznanje besedam odhajajočega mladega, upa polnega pisatelja.«

V Jarčevem romanu *Novo mesto*, umetniški ube-seditvi tega zmedenega časa in hkrati vznesenega vzdušja po 1. svetovni vojni, se po besedah Božidarja Jakca zrcali čudežna podoba tega mesta. Naj nam jo pričara odlomek iz romana: »Ustavil se je sredi Glavnega trga in se zagledal v vrsto hiš, ki so kar sijale od popoldanske sončave nekega nenavadno svetlega decembrskega dne. Trg je bil skoraj prazen. Nizka plast prvega snega je že koprnela, nebo je bilo tako sinje, da je bil vsak predmet čudovito otipljiv, jasen in čist. Bohorič je kar stal in gledal. Kako praznično tihe so vse te hiše v soncu! Kar zaradi lepšega stoje, brez namena, kot da so jih otroci razstavili v ta prostor; zemlja in nebo in po sredi te nizke hiše. In polastila se ga je silna radost. Zamizal je na eno oko, sklonil glavo in gledal od strani in še bolj čudovito se mu je vse to zazdelo. To, kar ga je polnilo s tako omotič-

Pesem Modre dalje v rokopisni pesniški zbirki Skrivnostni romar. Ms 195 II A št. 2.

no radostjo, pa je bila podoba, ki se je brez pravega povoda nenadoma razprostrla pred njegovimi očmi in ki se mu je zazdela resničnejša od resnice same: podoba brezmejne ravnine, tako brezmejne, da ji je obzorje samo sinje nebo. Čutil je, da se za temi enonadstropnimi hišami razprostira veselje – zemlja, prazna, brez gorá, brez hribov, samo tu pa tam, v ogromnih razdaljah drugo od drugega, stražijo samotna drevesa. In če ležeš na to vesoljno ravan, slišiš glasove od vsepovsod, odmevajo ti Dunaj, Berlin, Pariz, Moskva, Peking.«

Šestintrideset let po novomeški pomladi, pomladi 1956, je ob odkritju doprsnega kipa Mirana Jarca v novomeški knjižnici akademik Božidar Jakac izrekel globoko priznanje Jarčevi umetniški poti, sredi katere pa je žal tragično omahnil. Vojna! Iz nje je mladi pesniški up vzniknil in njej žrtvoval svoje sanje o svobodi. Leta 2002, ko je minilo že šestdeset let od pesnikove smrti, je na pokopališču v Starem Logu, vasi sredi kočevskih gozdov, Društvo za vzdrževanje partizanskih grobišč v Rogu postavilo spomenik Miranu Jarcu (po načrtu arhitekta Sama Černača), dve leti kasneje pa je bila na pobudo profesorja Jožeta Škufce ter

Marije in Jožeta Staniša iz Starega Loga v požgani vasi Pugled, na mestu, kjer naj bi Jarč – Janez Suhi padel, postavljena lesena tabla z napisom o njegovi smrti. V Starem Logu je stala tudi spominska plošča Miranu Jarcu, ki jo je 13. septembra 1952 postavilo Društvo slovenskih pisateljev, a so jo zaradi nujno potrebne obnove odstranili.

Tudi Knjižnica Mirana Jarca se je leta 2002, ob obletnici Jarčeve tragične smrti, na svojstven način poklonila spominu nanj – s pohodom na Pugled, kjer je pesnik padel. To je bilo »skrivnostno romanje«, ki ni nikogar pustilo ravnodušnega, dajalo je slutiti, čutiti, razumeti Jarčev verz »Življenje je le – pesem iz srca ...« Prav te pesnikove besede pa so naslovile naše letošnje praznovanje njegovega rojstva pred sto desetimi leti. Z vizualno in vsebinsko navezavo prireditve in razstave na davno leto 1956, ko so ob odkritju Savinškovega kipa – otožno zamišljenega Jarca avlo knjižnice do zadnjega kotička napolnili umetnosti željni obiskovalci, je Knjižnica Mirana Jarca vnovič potrdila svojo neločljivo zavezo z umetnikom, umetnostjo, knjigo, znanjem, lepoto in – uporabniki kulturnih dobrin.

»Slava Tvojemu nesmrtnemu delu – in Tvojemu spominu, Miran!«

Božidar Jakac, 14. april 1956.

Viri:

- Auersperger Alenka, Da bi v pozabo ne zbrisal jih čas, Društvo za vzdrževanje partizanskih grobišč v Rogu, Dolenjske Toplice 2006.
- Božidar Jakac, Ob odkritju spomenika Miranu Jarcu v Novem mestu, 14. april 1956, rokopis, Ms 115 št. 1.
- Miran Jarč, Novo mesto, Obzorja, Maribor 1989, str. 133-134.
- Marjan Mušič, Novomeška pomlad, Obzorja, Maribor 1974, str. 94.
- Darja Peperko Golob, Miran Jarč (1900 – 1942): ob stoletnici umetnikovega rojstva, Knjižnica Mirana Jarca, Novo mesto 2000.
- Tone Pogačnik, Posebna zbirka Boga Komelja, v Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto 1946 – 1996, Knjižnica Mirana Jarca, Novo mesto 1996.
- Andrej Šurla, Obrnilo se je sto let, stoletnica rojstva Mirana Jarca, Rast 3-4, julij 2000, str. 253.

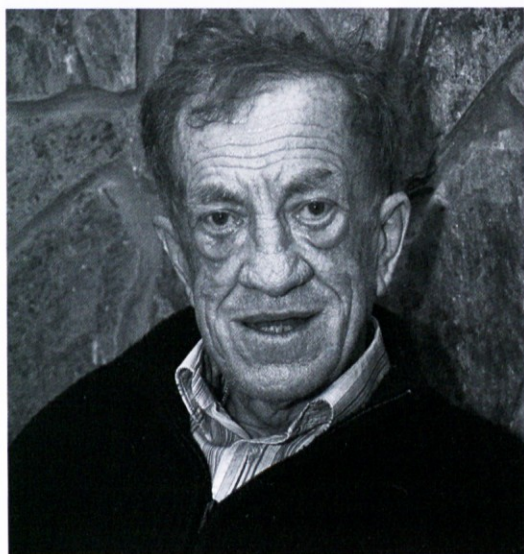

Alojz Konec, *Veliki Averz Fliderja (Končevine)*, 2010, olje na platnu, 80 x 80 cm

RASTO BOŽIČ

Povprečen Slovenec pozna Belo krajino po Toniju, njegovi teti Mari in metliški črnini

Pogovor s humoristom, piscem, kulturnim delavcem in svojevrstno belokranjsko ikono – Tonijem Gašperičem.

Metličan Toni Gašperič je človek številnih darov, satirično nastrojene misli in širokega nasmeha. Dolgoletni sopotnik osrednjega državnega radia, pogost gost nacionalne televizije in sodelavec številnih vseslovenskih ter pomembnejših regionalnih tiskanih, kasneje tudi lokalnih elektronskih medijev. V obdobju njegove največje priljubljenosti in dejavnosti ga je bilo najti tako rekoč povsod, po skoraj pol stoletja nenehnega pisanja in javnega nastopanja pa je še vedno ustvarjalno prisoten.

Gašperič, pisec več tisoč humoresk, satiričnih nizov *Ljudje z zaščiteni hrbti*, *Vsi smo na ražnju*, *Kdo je lahko komunist*, *Humoreske*, *Moja teta Mara*, avtobiografskih spominov na otroštvo in odraščanje *Povej jim* in še nekaterih knjižnih del in zbirk, se je 5. maja 1945 kot tretji otrok Stanke in Janeza Gašperič rodil v Metliki.

Mogoče bi bilo bolje, da se predstavite sami.

Rojen sem bil na dan ustanovitve prve slovenske vlade in sodim v generacijo, ki se je rojevala doma. Naša metliška hiša je imela številko 150, kasneje smo se preselili na Partizanski trg, od tam pa na Cesto bratstva in enotnosti. V družini nas je bilo šest otrok, pet fantov in dekle, oče je bil čevljar, mati pa, kot se je takrat reklo, gospodinja. Otroštvo sem preživel v Metliki in počel vse, kar je počela takratna mularija. Šli smo se kurje vojske, tatove in žandarje ter kradli zemljo. Da smo imeli za kakšen šolski izlet, pa tudi za knjige in zvezke, smo zbirali staro železo in odpadni papir ter ju na odpadu prodajali, nabirali smo polže, pobirali kosti, baker, vse živo, da smo nekako »doštukali očetovo skromno suštarsko plačo«. Oče je delal v metliški čevljarski zadrugi, kjer je bilo takrat zaposlenih kakšnih 50 čevljarjev.

Obiskoval sem metliško osnovno šolo, potem sem šel na novomeško učiteljske in za tem v Ljubljano na Pedagoško akademijo. Prvo službo

Portret Tonija Gašperiča,
november 2010.
(Foto: Rasto Božič)

Gašperičevi fantje 22. maja 1956: Toni, Jože, sosod Mladen Županič in Tonijev starejši brat Stane. (Arhiv T. G.)

Gašperičevi fantje leta 1948: Stane, Ivan in Toni. (Arhiv T. G.)

sem dobil v Osnovni šoli Metlika, tam sem pet let poučeval slovenščino in srbohrvaščino, nato sem se v metliški Beti zaposlil na oddelku za ekonomsko propagando. Vmes sem učil na metliški tekstilni šoli in postal njen ravnatelj. Od tam sem odšel za ravnatelja Osnovne šole Podzemelj, kjer sem dočakal invalidsko upokojitev. Ker sta mi odpovedali ledvici, sem poltretje leto hodil na dializo, po presaditvi pa sedaj deveto leto živim z novo ledvico. Če se le da, se umaknem v Griblje ob Kolpi, kjer bova z ženo Jano letos prvič prezimila. To je moje življenje v telegrafskem slogu.

Kot vemo iz vaših zapisov in besed, so vas zgodaj zaznamovali Bela krajina, Metlika in socialno okolje, iz katerega izvirate?

Naša družina je v času mojega otroštva živela bolj v revščini, kot pa v normalni blaginji. Ker je bil to čas neposredno po drugi svetovni vojni, nam je bilo to samo po sebi nekako razumljivo, saj tudi, če bi imeli denar, ne bi imeli kaj kupiti. Trgovine so bile prazne, dobivali pa smo ameriško pomoč in jedli »Trumanova jajca¹, pili mleko v prahu, v sode vložene soljene ribe in podobno. V Murglovi slaščičarni smo ob nedeljah dobivali brezplačen kakav, skratka nekako smo se prebijali. Meso smo imeli na mizi le enkrat tedensko. Ob nedeljah smo doma pojedli juho in govedino, »i gotovo«.

¹ V letih po drugi svetovni vojni priljubljeni ljudski naziv za ameriška jajca v prahu, poimenošana po tedanjem 33. predsedniku Združenih držav Amerike (1945 – 1953) Harryju S. Trumanu (1884 – 1972). Opomba R. B.

Brata Stane in Toni Gašperič v 70. letih. (Arhiv T. G.)

Toni Gašperič v 70. letih minulega stoletja. (Arhiv T. G.)

Kdaj ste prvič pogledali čez Gorjance, kot pravite pogosto, na njihovo senčno stran?

Najprej z osnovnošolskimi izleti, resneje pa v srednji šoli, ko sem se na novomeško učiteljišče in domov vsakodnevno vozil z vlakom. Med obiskovanjem drugega ali tretjega letnika sem prvič nastopil na ljubljanskem radiu, kasneje, sicer redkeje, tudi na tamkajšnji televiziji in tako je začela nastajati vsa ta moja zgodba. Pravzaprav se je začela pri osnovnošolskem dramatskem krožku, kjer so učitelji, za katere se je takrat reklo, da so prišli iz hoste in niso imeli kakšne posebne pedagoške izobrazbe, z nami preživljali cele dni. Denimo učiteljica nemščine Julka Rajmer, ki je vodila dramatski krožek, me je porinila na oder. Pa ne samo ona, več je bilo takih učiteljev. Kljub temu, da takrat učitelji za te zunajšolske dejavnosti niso bilo nagrajevani, pa so bile te izredno razgibane. Zaradi njihove vspodbude se je kar nekaj rojakov iz moje generacije začelo ukvarjati z različnimi kulturnimi dejavnostmi. Tako je na primer Zoran Hočevar kasneje napisal več knjig in predlogo za film Maje Weiss *Varuh meje*, ukvarja pa se tudi s slikarstvom.

Tudi na učiteljišču smo imeli več obšolskih dejavnosti, dramatski krožek, v katerem se bil, pa je vodila Boža Podergajs. Napisala je tudi igrice, ki smo jo igrali v Novem mestu in Metliki. Živo se spomnim, kako smo se z vlakom peljali v Metliko, v rokah pa smo imeli kulise.

Kako je prišlo do vašega prvega večjega javnega preboja?

Ljubljanski radio je takrat po Slovenji prirejal več različnih javnih oddaj, kot so bile *Spoznavajmo svet in domovino*, *Pokaži kaj znaš* in podobne. Iskali so nadarjene posameznike. V eni takih oddaj *Spoznavajmo svet in domovino* so pripravili tekmovanje učiteljišč, naše pa se je pomerilo s tolminskim. Za tekmovalni del je bilo treba pripraviti se-

demminutni humoristični vložek, za kar so zadolžili mene, in tako se je začelo. Imel sem srečo, da sta takrat na nacionalnem radiu delala pisatelj, pesnik in dramatik Branko Šömen ter pesnik Viktor Konjar, ki sta me spodbujala. Med uredniki so bili Boža Novakova, potem Boža Škobernetova in Vili Vodopivec, ki so mi vedno stali ob strani. Ko sem se enkrat pojavil, je šlo to naprej. Zapomnili so se me in potem, ko so imeli kakšno stvar, so me povabili. Podobno je bilo leta 1963 na televiziji, ko sem ob Titovem rojstnem dnevu nastopil na slovesnosti v ljubljanski filharmoniji. To je bilo kot snežena kepa. Povezovalo se je eno z drugim, nato pa je prišel Veseli tobogan, na katerem sem enkrat mesečno redno nastopal. S tem me je spoznala tudi Slovenija. To je bila radijska oddaja, ki me je ponesla dalje in mi širše odprla medijska vrata.

Veseli tobogan in njegova oziroma vaša teta Mara veljata za posebno poglavje vašega življenja?

Celih dvaintrideset oziroma z nekaj premori kar štirideset let sem bil z njim. Sprva sem v tej priljubljeni oddaji nastopal kot humorist, nekaj let sem jo tudi vodil, potem se bil več let njen gost in ocenjevalec. Ker je bila oddaja uspešna in poslušana, so me pričeli vabiti v različne druge oddaje, tudi kmetijske in zabavne. Na ljubljanskem radiu in televiziji skoraj ni bilo oddaje, ki je dišala po zabavnem, da me ne bi gostila. Poleg teh so bili še javni nastopi po številnih slovenskih krajih, od tombol do veselic in ne vem še česa. Metliški domačini so me celo zbadali, da tudi ko odprejo pločevinko, iz nje pogleda Tonijev obraz.

Kot peteršilj vas je bilo najti povsod. Zanimivo pa je, da se po tolikih letih, da ne rečeva desetletjih, na ljubljanski državni televiziji, ko govorijo o Beli krajini, redno spomnijo na vas in vas takoj potegnejo iz arhiva ali pa v Metliko pošljejo kakšno pripravnico, da vas posname?

Tole so mi povedali drugi. V Ljubljani poznajo Belo krajino po meni in po metliški črnini. Še sedaj ljudje, denimo v Prekmurju, porečejo, v Metliki imajo pa Tonija. Čeprav sem poleg dela pri *Veselem toboganu* napisal vrsto humoresk in besedil za popevke ter narodnozabavne ansamble, me poznajo po teti Mari in gotovo. To se mi je pripelo na hrbet, in tega se ne morem, niti se ne mislim, rešiti.

Tej »legendarni« teti Mari ste posvetili tudi eno izmed vaših novejših zbirk humoresk, nemalokrat v vaši preteklosti pa so tudi vas imenovali kar Teta Mara.

Zbirko *Moja teta Mara* sem izdal zaradi želja bralcev, zanjo pa sem napisal povsem nove humoreske, ki niso bog zna kaj in tudi niso one, ki sem jih bral na *Veselem toboganu*. Najprej sem jih izdal v samozaložbi, potem so jih izdali še pri založbi Karantanija in prodali v nakladi 1.500 izvodov, kar je za trenutne slovenske razmere veliko. To, da so me ljudje ogovarjali s Teto Maro, me je sprva zelo motilo. Predvsem,

Novinar Andrej Bartelj in Toni Gašperič, okoli leta 1980. (Arhiv T. G.)

Prijatelj, Toni Gašperič in Silvester Mihelčič na festivalu Vesela jesen. (Arhiv T. G.)

Zimske urice z novinarko Rosvito Pesek. (Arhiv T. G.)

Toni Gašperič na odru. (Arhiv T. G.)

ker nisem ženska. Sčasoma sem se na to, da so se po ljubljanskih ulicah za mano drli Teta Mara!, navadil. Vsi slovenski šolarji so določen čas o meni govorili le kot o Teti Mari. Še danes mi marsikdo, ki me je tako imenoval, pove, da je rajši zamudil nedeljsko mašo kot mojo nedeljsko teto Maro. Marsikdo mi še danes navaja moja besedila, ki sem jih sam že stokrat pozabil. Marsikaj od tega pa je verjetno tudi dodanega. Večkrat se danes še sam vprašam, kaj je le bilo takega v tej ljubi teti Mari.

To je bila dokaj ljudska satira, ki je od druge polovice minulega stoletja v Sloveniji izumirajoča literarna zvrst. Sodite med redke preživele humoriste in povrh vsega pri tem svetovnonazorskem pogledu vztrajate.

Moje humoreske so objavljali celo v časniku Komunist, kar je bilo za tisti čas nekaj zelo nenavadnega. Verjetno je bila to posledica urednikovanja Janeza Korošca iz Novega mesta. Povedal mi je, da je imel zaradi mojih objav nekajkrat tudi težave, in če danes berem nekatera takratna besedila, moram reči, da sem si kar dosti upal. Priznati moram tudi, da zaradi mojega satiričnega pisanja nisem nikoli čutil kakšnega oblastnega pritiska. Mogoče bolj od tako imenovanih lokalnih faktorjev, ki so imeli večje želje po izživljanju nad menoj. Pisal sem v Prosvetnega delavca, Pavliho, Anteno, leta in leta sem pisal za Dolenjski list in še vedno pišem zanj. Napisal in objavil sem nekaj tisoč humoresk. Nekatere so bile dobro popoprane in so v lokalnem okolju vzbudile nekaj »reakcij« pa mogoče malo hude krvi. Tako so me poklicali na metliški partijski komite, češ da bi se radi z menoj pogovorili. Nikdar niso rekli, da je kaj narobe, ampak le, da bo šlo za pogovor. Enkrat sem napisal, da si je predsednik občinske skupščine kupil lovsko uniformo in nato so si te, vse do najnižjega občinskega kurirja, omislili še vsi njegovi hinavci. To je bilo res in moj opis je sodu izbil dno. Sicer mi niso oprali glave, na splošno pa so moje izpade kar mirno prenašali. Včasih sem imel občutek, da so bili zaradi pojavljanja v moji Repičeve dragi, kot se je imenovala moja rubrika v Dolenjskem listu, kar ponosni. Sicer je Repičeva draga prava vas poleg Božakovega, njeno ime pa mi je služilo podobno, kot so Franu Milčinskemu služile njegove Butale z Butalci.

Marsikatera vaša tedanja domislica je prešla v sodobno ljudsko izročilo. Spomnim se, kako ste nam, novomeškim osemletnim osnovnošolcem, pravil:, »Gorenci imajo Triglav, mi Belokranjci pa Tribučé«. Nedavno si je tudi ljubljanski nadebudni televizijec, menda metliški rojak, v komentarju novomeških županskih volitev prisvojil vašo krilatico, da, ker se je plavanja učil v domači štirni, Semičana na morju spoznaš po plavanju v krogih. To je vaš stavek, v katerem je omenjeni televizijec povsem ponesrečeno Semičane spremenil v Novomeščane.

Včasih kje kaj zasledim ali preberem in ugotovim, da je moje. Mogoče sem kaj tudi sam kje pobral. Ampak to ni pomembno, važno je, da se ljudje ob branju zabavajo. Moje poslanstvo je ljudi spraviti v smeh.

Toni Gašperič s sopranistko Vilmo Bukovec (levo) in njeno prijateljico. (Arhiv T. G.)

Toni Gašperič z ženo Jano. (Arhiv T. G.)

Zabavati ljudi je težko opravilo. Čim bolj neumno občinstvo imaš, težje ga, s takim humorjem, kot je moj, zabavaš. Lahko pa se greš neke »stand up« komedije in ljudem izvabljaš posiljene nasmeške. Danes me marsikaj, kar pogledam humorističnega, prej kot v smeh spravlja v jok. Ampak so tudi ljudje, ki se temu glasno smejejo, saj so ustvarjalci raznih oddaj in predstav uspeli ustvariti nezahtevno gledalstvo, ki mu lahko sedaj ponujajo ceneno blago. Raznim razprodanim *Ženskam in moškim.com* se tudi nasmehnuti ne morem, da ne omenjam raznih *Big brotherjev* ali *Naših malih klinik*. Temu se ne morem smejati. Včasih celo pomislim, da je mogoče z mano kaj narobe. Upam, da ni.

Ob vsem tem humorjem kiču ni nič nenavadnega, da satira velja za manjvredno literarno zvrst.

Vedno je veljala za tako, kar je sicer neupravičeno, saj je satira zelo resna stvar. Jaz sem jo vedno jemal resno. Naj se sliši še tako čudno, humor je sila resna stvar. Opozarjati mora na gnilobo družbe, na njene in posameznikove napake. Gre za večne teme, kot so skopost, neumnost, zaplankanost, nevoščljivost in podobno. Taki smo ljudje od nekdaj in taki bomo do konca. To je krasno in vedno uporabno pletivo. Ko je propadel socializem, se nisem takoj znašel in sem menil, da je mojega humorističnega pisanja konec. V socializmu je bilo enostavno, takrat si se obregnil ob partijo ali pa si si izmislil vic na njen račun, na račun Tita, Dolanca, Ribičiča ali kogarkoli od posvečenih, in to je vžgalo. Potem je prišlo toliko strank, prišla je demokracija, v kateri lahko rečeš, kar hočeš, in tudi nihče te ne posluša, in sem rekel, zdaj je pa konec, saj nimam o čem pisati. Ampak sem se hudo motil. Kakšno zalogo gradiva je prinesla! Prej sem imel na voljo stalno zalogo, sedaj pa imam dnevna skladišča neumnosti. Če bi bil svetovni prvak v hitrotnem pisanju, ne bi mogel vsega, kar se dogaja, obdelati in opisati. Za satiro je današnja demokracija zlata jama.

Zanimivo ob tem je, da ob tako raznovrstni in bogati ponudbi, kot pravite, ni novih satirikov.

Verjetno je to posledica zahtevnosti te zvrsti. Prenaporno se je s tem ukvarjati. Danes je najlažje reči rit ali jo celo na odru pokazati, še lažje pa je tam ali pred kamero sočno zakleti. Dvorana se temu takoj smeje. Za humoristične nadaljevanke, kot so bili včasih Marodičevi *Mali oglasi* pa sta potrebna čas in znanje. Danes je dejansko nekaj neverjetnega, kako nizko raven humorja nam povsod ponujajo.

Lahko vas imamo za sopotnika razvoja slovenskega radia in televizije, se vam ob vsej današnji cenenosti ne zdi, da je bil ves njun razvoj zaman?

Prepričan sem, da je včasih na nacionalni radio ali televizijo lahko prišel le resnično kakovosten izvajalec ali igralec. Danes lahko dobesedno pride vsakdo. Tudi ni važno, s čim pride. Ali z dobrim besedilom, ali bujnim oprsjem, ali z dobro odpeto pesmijo, ali neumnostjo, ki ji ni primere. Vrata so resnično odprta vsakomur, ki si da nadevati ustnice, povečati oprsje ali pa napiše še tako slaboumno besedilo. Včasih so imeli na nacionalnem radiu komisijo, ki je ocenjevala besedila pesmi. Lahko temu rečemo tudi cenzura ali kako drugače, a v vsakem primeru je to bila varovalka za naša ušesa.

Danes tudi ni več pravilo, da je delo, ki ga izda založba, kakovostno, enako pa tudi ni več pravilo, da so dela, izdana v samozaložbi, manj vredna. Pri večini vaših knjižnih del ste se odločili za samozaložbo?

Dve knjigi so mi izdali pri mojem takratnem podjetju Beti in ju zato sploh nismo prodajali, temveč podarjali. Ostale sem izdal v samozaložbi, nekaj pa jih je ponatisnila založba Karantanija. Seveda ni nujno, da so v samozaložbi izdana dela manj kakovostna, me pa preseneča, za

Toni Gašperič s pevko Marijo Ahačič Polak na Srečanju v moji deželi v Prilozju poleti 2010. (Foto: Rasto Božič)

kakšne izdaje se danes odločajo ugledne založbe. Če pogledam, denimo, knjigo Gorana Vojnoviča *Čefurji raus!*, tudi prebral sem jo, se ne morem načuditi, kakšen uspeh je dosegla. Če bi iz nje odstranil preklinjanje, kaj bi ostalo? Nič, ker je bilo vse skupaj močno napihnjeno in skomercializirano. Če so knjigo želeli dobro prodati, so jo morali nagraditi in iz nje narediti ne vem kakšen bum. Ta knjiga je zame strašno razočaranje, zgolj zapis subkulturnega govora. Ujela je le pravi trenutek.

Poglejva še druge plati vašega delovanja. Pišete besedila popevk in lep čas ste bili eden glavnih metliških kulturnih strelovodov.

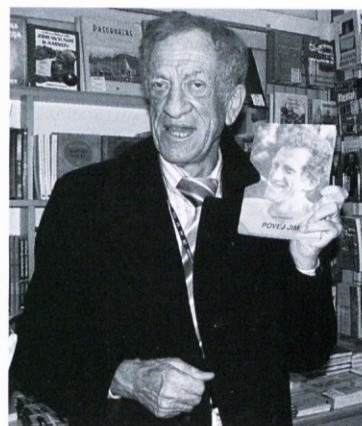
V Metliki dobrih petinštirideset let delujem kot organizator kulturnega življenja. Bil sem med pobudniki *Noči na Kolpi*, ki so jih obiskovali tisoči, pripravljaj sem proslave, prireditve ljubiteljske kulture *Mladost podaj mi krila*, bil sem urednik prvega metliškega mladinskega časopisa *Čas hiti*, ustanovil sem metliško igralsko skupino *Osip Šest* in zanjo med drugim napisal gledališko igro *Podgane narodni sovražnik številka 1*. Vsega se tudi ne morem spomniti. V zadnjih letih sem priredil metliške *Zimske urice*, začel sem s prireditvami na grajskem dvorišču *Besede pod oboki*, ki se sedaj imenujejo *Pridi zvečer na grad*. Zimske urice sem vodil devet let, z njimi pa sem Metliki predstavil kakšno stotnijo najbolj znanih Slovenk in Slovencev. Večerne prireditve na grajskem dvorišču smo včasih z manj denarja izvedli bolj pisano, skoraj vse organizacijsko delo pa smo opravili prostovoljno in brez plačila. V Metliki so mi redkokdaj kaj plačali in za vse, kar sem postoril zanjo, mi ni žal. To delo me je veselilo in ravno zaradi tega je bilo uspešno.

Danes govoriva predvsem v pretekliku, ampak Toni je še vedno dejava. Poznajo vas tudi zamejci.

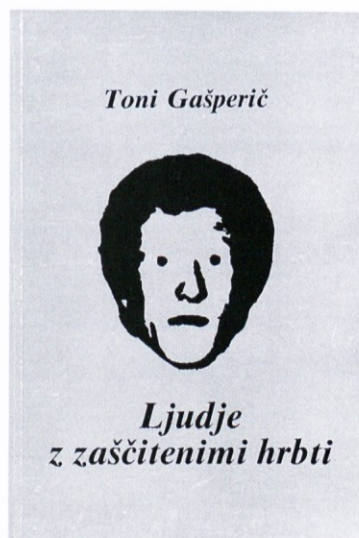
Še vedno pišem za časnike, občasno zložim kakšno besedilo za popevko in še vedno nastopam. Včasih me povabijo na televizijo, predlani sem bil na skupinskem gostovanju po Avstraliji, lani pa v Združenih državah Amerike in Kanadi. Z avstralskim radiom SBS, ki enkrat tedensko v slovenskem jeziku oddaja iz Melbournu in Sidneja, sodelujem že šesto leto. Vsakih štirinajst dni me pokličejo, da jim po telefonu preberem prispevek, ki o razmerah v Sloveniji, predvsem lokalnih, govori na malce drugačen in šaljiv način.

Pred tremi leti ste izdali tudi avtobiografske spomine *Povej jim*, ki ste jih ne slučajno posvetili, kot ste zapisali, sosedomv kakošim, ki so nesle v najtežjih letih najboljša jajca. S tem ste opozorili tudi na čas vaše generacije oziroma na povojno obdobje, ki bi ga nekateri najraje hitro skrili in pozabili?

Tudi ta čas je del naše zgodovine, ki se je lahko po Karlu Destovniku Kajuhu spominjamo s ponosno dvignjeno glavo. Zame je bil to lep čas. Jasno, bo rekel marsikdo, ko si bil pa mlad. A vendar, to je bil čas, ko nismo verovali v politiko, temveč v življenje, prekipevali smo od

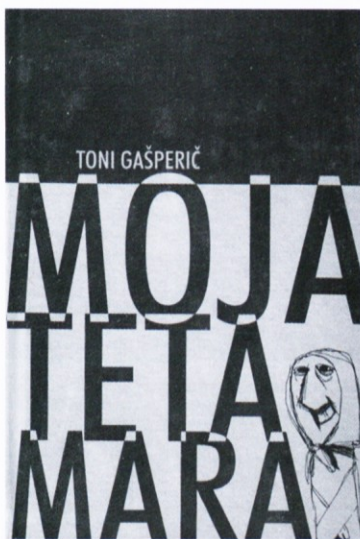
Toni Gašperič ob predstavitvi knjige *Povej jim* leta 2007. (Foto: Rasto Božič)

Naslovnica humoresk Tonija Gašperiča, *Ljudje z zaščitenimi hrbti*, 1986.

Naslovnica avtobiografskih spominov Tonija Gašperiča, *Povej jim*, 2007.

Naslovnica humoresk Tonija Gašperiča, *Moja teta Mara*, 2008.

energije. Ljudje smo imeli lepše medsebojne odnose. Resda smo imeli fičke in ne dragih avtomobilov, ampak fičko je bil za nas mercedes. V mojem fičku se je dogajalo to, kar se mi sedaj ne more zgoditi v najboljše opremljeni spalnici. Na metliškem trgu se je igralo najmanj petdeset otrok in vsi smo se med seboj poznali. Danes se ne poznajo niti sosedovi otroci. Današnji otroci imajo namesto prijateljev računalnike in telefone, ko odrastejo, pa nekateri na žalost še kaj drugega. Razlike so velike, vendar me ne motijo toliko premoženjske razlike, kot ravno osiromašeni odnosi.

Ker smo ravno v času novoletnih praznikov, me zanima, kakšnih se spominjate?

Bili so bolj ljudski. Čeprav se danes sliši, da je bilo takrat vse prepovedano, smo imeli doma vedno jaslice. Smrekico smo pa vsekali v tujem gozdu, saj lastnega nismo imeli in nismo bili edini, ki smo tako ravnali. Imeli smo le sami sebe, večjih materialnih dobrih pa sploh nismo pogrešali, ker jih nismo poznali.

Zadnja leta ste se nekoliko umaknili iz Metlike, saj večino leta preživite ob Kolpi v Gribljah. Kako so vas sprejeli domačini ali, če nekoliko raztegneva vprašanje, kako vašo humorno ost sprejema širša Bela krajina?

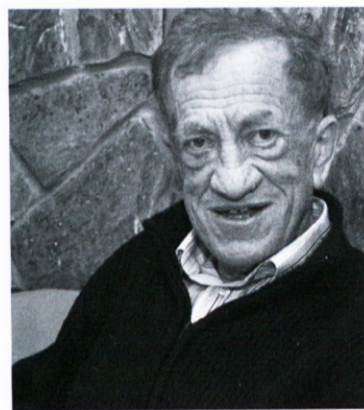
Dokaz za to, kako me rojaki cenijo, je podoba mojega obraza na steklenici vina metliček. Gre za karikaturu, ki jo je pred leti narisal Pavlihina karikaturist Marjan Amalietti, pred to vinsko objavo pa so jo natisnili na naslovnici mojih zbirk *Ljudje z zaščitenimi hrbti* in *Vsi smo na ražnju*. Kot so me obvestili, naj bi kmalu začeli kot spominek prodajati tudi manjšo steklenico metlička. Tudi s tem se strinjam, saj je vino pijača, ki v pametnih količinah v človeka vnaša veselje in ravno zato sem pristal, da se moj »anti-fris« pojavi na steklenici. Tega ne jemljem za slabo. Včasih sem veliko pil, sedaj pa že več kot desetletje skoraj ničesar alkoholnega. Na nek način mi to laska, saj gre za svojevrstno spoštovanje, ko na nekaj tisoč steklenicah kroži moj obraz. To je najvišje priznanje in kompliment, ki si ju lahko deležen v Metliki. Belokranjcu lahko prekolneš ženo, družino ali kaj drugega. Ne daj bog, da bi mu kaj rekel čez vino. To je sveto! Po svoje mi je tudi žal, da Belokranjci ne znajo bolje izrabiti tega mojega prepoznavnega obraza. Kaj ni to smešno, da me je na njihov razstavnici prostor celjskega obrtnega sejma povabila občina Vojnik, domača pa ne. Ko pridem na tak sejem, se tam takoj zbere kakšnih petdeset ljudi, ki me gledajo bolj kot belokranjsko pogačo ali pa metliško črnino.

Kako pa skozi vsa ta leta opazujete razvoj vašega domačega okolja?

Najbolj me moti, ko govorijo in govorijo, da bo Belokranjce rešila cesta. In da nas bo rešila brezposelnosti in vsega hudega. Menim, da Bela krajina resnično potrebuje sodobnejšo cesto, avtoceste pa resnično ne. Od tripasovnice ne bo imela popolnoma nič, pa če si še tako zlagano

rišemo prihodnost. Po njej bodo avtomobili še hitreje drveli mimo nas na hrvaški Jadran. Bela krajina bi morala prodajati to, kar ima. Imamo pa vinograde in kot je rekel Oton Župančič, so v Beli krajini hiše hišice, ceste pa cestice. Takšna naj bi bila. Naj se sliši še tako zaostalo in še tako primitivno, ampak Belo krajino v okviru štiriletnega županskega mandata gledati le skozi prizadevanja, da bi prebili Gorjance in nato divjali, ne vem kam, je zame zelo ozko. Te ljudi, ki se tako strašno in nesebično borijo za naš napredek, bi vprašal, kaj bo čez pol stoletja ali stoletje pomembnejše. To, da se bomo lahko v Ljubljano pripeljali v pol ure, ali to, da bomo lahko mirno in brez strahu, da bi dobili garje ali še kaj hujšega, plavali v Kolpi? Kaj je pomembnejše? To, da si bo moja sedaj dveletna vnukinja, ko bo stara petdeset let, lahko iz pipe ali podgorjanskega izvira natočila kozarec čiste pitne vode, ali to, da se bo lahko pred evropskimi prijateljicami hvalila, da imajo v Beli krajini tudi avtocesto? Tako se naša bodočnost gradi iz županskega mandata v županski mandat, ne pa, da bi gledali sto let naprej, ko naju, ki se sedaj o tem pogovarjava, mogoče več ne bo.

Ne gledamo dovolj široko. Tudi država ni vidi daleč naprej. Ali ne bi država, denimo, določena območja pri zavzemanju, da bi ostala tako pristna, kot so, podprla. Čez sto in več let bodo taka okolja vredna več kot vse današnje avtoceste in kemične tovarne. Pred dnevi sem na primer prebral, da je novomeška kmetijska zadruga objavila, da odkupi vso solato, ki bo biološko pridelana na Dolenjskem in v Beli krajini. Iz Bele krajine sta se na razpis javila le dva kmetovalca. To je žalostno. Tožimo o brezposelnosti, tarnamo o zaraščanju polj, pa se javita le dva. Ali ne bi lahko Belokranjci živeli od tega, kar že imamo, saj ne bomo nikoli izdelali avta, kot je mercedes, švicarske ure ali pa vesoljske rakete. Ne! Lahko pa pridelamo to, kar drugi zaradi zastrupljenega okolja ne zmorejo. Mogoče sem res zaostal, ampak teh naših 24.000 Belokranjcev bi se lahko preživljalo z zemljo, ki jo že imajo. Morda bi pri nas lahko naredili neko srečno deželico za starajoče se ljudi, ki bi si to lahko privoščili. Namesto treznih razmišljanj pa nam govorijo, da Bela krajina čaka na prestižne goste. Ha, ha, ha! Kaj neki bodo ti počeli tukaj? Ne, da bi koga podcenjeval, ampak pričakovati, da bo neki Donald Trump hodil na Kolpo čolnarit, je sad pristnega slovenskega humorja. Kot se že omenil, v današnjih dneh je gradiva za dober humor res veliko. Kolikor hočeš!

Toni Gašperič v Gribljah, november 2010. (Foto: Rasto Božič)

Elżbieta Kopacz, *Ribe*,
2010, akril na kartonu
100 x 70 cm ▶

✓
w

ANDREJA PLENIČAR

Knjižnice, kot si jih zaslužimo

V Sloveniji imamo uzakonjenih več vrst knjižnic: splošne, šolske, specialne, visokošolske in nacionalno. Med visokošolske knjižnice sodi tudi univerzitetna. Opozoriti je treba na zmotna razmišljanja: »Saj imamo šolsko knjižnico in zato ne potrebujemo splošne! Saj imamo splošno knjižnico, zakaj pa še univerzitetno?«

Nastanek univerzitetnih knjižnic v Sloveniji sega v 19. stoletje in je tesno povezan s pravico do obveznega izvoda, ki na Slovenskem izvira iz leta 1807, ko so univerzitetne in licejske knjižnice dobile ta privilegij. Leta 1808 je predhodnica današnje nacionalne knjižnice dobila pravico do obveznega izvoda tiska iz vsega cesarstva, leta 1862 so sprejeli zakon o tisku, leta 1918 smo dobili prvi slovenski predpis o obveznem izvodu, leta 1919 uredbo Kraljevine SHS in leta 1925 vnovič zakon o tisku. Leta 1944 so izdali odlok o obveznem izvodu za osvobojeno ozemlje, leta 1945 pa odlok o dolžnostnem dostavljanju tiskovin. Leta 1960 so sprejeli odlok o pošiljanju obveznega tiska, po njem pa so morale tiskarne pošiljati študijskim knjižnicam po en izvod, med njimi tudi novomeški Študijski knjižnici. Leta 1972 so sprejeli Zakon o obveznem pošiljanju tiskov, po katerem so bili tiskarji zadolženi za pošiljanje 16 obveznih izvodov knjižnega gradiva. Po novem zakonu iz leta 2006 je namesto tiskarja postal zavezanec založnik, ki mora pošiljati samo še štiri izvode drobnega tiska in naklad pod 150 izvodi, 16 obveznih izvodov pa samo, če je gradivo izdal s pomočjo javnih sredstev. Depozitarne organizacije so bivše študijske oziroma regijske knjižnice, ki prejemajo po en primerek obveznega izvoda, med njimi je tudi novomeška Knjižnica Mirana Jarca (KMJ). Obvezni izvod je bil temelj tako Narodne in univerzitetne knjižni-

ce v Ljubljani (NUK) kot tudi Univerzitetne knjižnice Maribor (UKM). Posledično si želijo postati univerzitetne tudi vse bivše študijske knjižnice. Ker so del okolja, v katerem delujejo in k razvoju katerega prispevajo, so podpisovale pisma o nameni sodelovanja z novonastajajočimi privatnimi visokošolskimi zavodi in s podobnimi zavodi javne izobraževalne mreže, kot delom bodočih univerz, ob tem pa se je knjižničarstvo prepozno zavedlo, da so jih pri nastajajočih visokošolskih zavodih in univerzah obšli.

Zgodovina univerzitetnih knjižnic na slovenskih tleh – Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani

Z dekretom dvorne Študijske komisije so javno Licejsko knjižnico uradno ustanovili leta 1791. Leta 1807 je dobila pravico do prejemanja obveznih izvodov vseh tiskov na območju dežele Kranjske. V času Ilirskih provinc (1810 – 1813) pa se je ta pravica razširila na njihovo celotno upravno območje. Po ukinitvi ljubljanskega liceja leta 1850 je knjižnica postala deželna Študijska knjižnica. Do takrat je pokrivala potrebe visokih šol, po novem pa potrebe gimnazije. Po koncu prve svetovne vojne se je leta 1919 preimenovala v Državno študijsko knjižnico in postala osrednja knjižnica za vso Slovenijo, s pravico prejemanja obveznega izvoda, leta 1921 pa je postala Državna biblioteka, s pravico do obveznih tiskov za območje celotne Jugoslavije. Ko so leta 1919 v Ljubljani ustanovili univerzo, je prevzela še naloge in vlogo tamkajšnje osrednje univerzitetne knjižnice. Po osvoboditvi, leta 1945, so knjižnici priznali status slovenske Narodne in univerzitetne knjižnice.

Univerzitetna knjižnica Maribor

Leta 1903 so v Mariboru ustanovili Zgodovinsko društvo za slovensko Štajersko. Že na občnem zboru in prvi seji odbora društva so za knjižničarja in arhivarja imenovali Avgušтина Stegenška, leta 1918 pa je njihova knjižnica dobila pravico do obveznega izvoda z območja Slovenije. S tem so jo izenačili z Licejsko knjižnico v Ljubljani, Narodno knjižnico v Beogradu in Vseučilišno knjižnico v Zagrebu. »Uredba je Sloveniji priznala dve enakovredni knjižnici v dveh kulturnih in znanstvenih središčih v Ljubljani in Mariboru, saj takrat v Ljubljani še ni bilo univerze.«¹ Postala je javna študijska knjižnica, leta 1919 pa je dobila status državne proračunske ustanove. Leta 1959 se je začel razvoj visokega šolstva v Mariboru. Leta 1960 so sprejeli odlok o pošiljanju obveznega tiska, po katerem so tudi študijske knjižnice prejemale po en obvezni izvod. Leta 1961 je Študijska knjižnica postala osrednja knjižnica mariborskega visokega šolstva. V statutu iz leta 1964 so knjižnico opredelili kot osrednjo javno knjižnico mariborskega območja in hkrati kot osrednjo knjižnico tamkajšnjih visokošolskih zavodov. Leta 1975 je Visokošolska in študijska knjižnica v Mariboru kot njena enakovredna soustanoviteljica podpisala Samoupravni sporazum o združitvi z Univerzo v Mariboru. Preimenovala se je v Univerzitetno knjižnico Maribor, ki »kot osrednja univerzitetna knjižnica daje s svojo dejavnostjo informacijsko podporo izobraževalnemu, znanstvenoraziskovalnemu in umetniškemu delu na univerzi, koordinira knjižnično informacijsko dejavnost, koordinira nabavo in ponudbo knjižnično-informacijskega gradiva ter medknjižnično izposojajo na univerzi, koordinira izdelavo bibliografije univerze, izobražuje uporabnike o knjižničnem gradivu ter posreduje informacije za raziskovalno in strokovno delo tudi drugim uporabnikom.«²

Danes imamo v Sloveniji pet univerz, regije pa tekmujejo, katera bo ustanovila naslednjo. Nove univerze in samostojni visokošolski zavodi (ne)namerno pozabljajo na knjižničarstvo. Univerze so

šle skozi akreditacijske postopke, ki temu dejstvu niso posvetili nobene ali pa premalo pozornosti. Knjižničarstvo se je kot ponavadi odzvalo (pre)pozno. Statistični podatki potrjujejo alarmantno stanje v knjižnicah na novoobstojećih univerzah in visokošolskih zavodih skoraj na vseh področjih – od gradiva, prostorov, zneskov za nakup gradiva, do števila zaposlenih. Ne Univerza na Primorskem (2003) ne Univerza v Novi Gorici (2006) ne izpolnjujeta pogojev za univerzitetno knjižnico, kot jih navaja Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe. Akreditacije so pridobili tudi visokošolski zavodi, ki so brez knjižnic. Kakovost takih visokošolskih zavodov in študijskih programov je slaba. Zakonodaja je glede visokošolskih knjižnic, kot je zapisano v 29. in 30. členu Zakona o knjižničarstvu ter v členih od 25. do 31. Pravilnika o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe, jasna. »Sistem kakovosti v slovenskem visokošolskem prostoru je zasnovan na štirih elementih: samoevalvaciji, zunanji evalvaciji, akreditaciji ter stalnemu izboljševanju in ugotavljanju stanja kakovosti. Knjižničarji ugotavljamo, da je kakovost visokega šolstva tesno povezana s sodobnimi knjižnično-informacijskimi sistemi. Pri kakovostnih visokošolskih zavodih je knjižničarstvo intenzivno vključeno v študijski in raziskovalni proces, v manj kakovostnih pa nimajo primerne knjižnične službe in improvizirajo. Brez dobre knjižnice namreč ni kvalitetne univerze.«³

Tako imenovana mariborska deklaracija iz leta 2006 pravi: »Pričakujemo, da bodo v nacionalnih sistemih vrednotenja kakovosti visokega šolstva knjižnice obravnavane kot bistven element, brez katerega visoko šolstvo regije ne more biti konkurenčno v skupnem evropskem visokošolskem prostoru. Knjižnični informacijski sistemi zagotavljajo transparentnost rezultatov raziskovalnega in pedagoškega dela, ki je potrebno za uspešno izmenjavo študentov in učiteljev ter za povezovanje v skupne projekte.«

¹ Sapač, 2003, str. 28.

² Sapač, 2003, str. 52.

³ Ambrožič, 2008.

Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto. (Foto: Rasto Božič)

Začetki knjižničarstva v Novem mestu⁴

Najstarejšo knjižnico iz leta 1472 imajo v frančiškanskem samostanu, po starosti pa ji sledi kapiteljska. Leta 1855 so v Novem mestu ustanovili okrajno učiteljsko knjižnico, deset let kasneje je svojo dobila tudi gimnazija, nobena od njiju pa ni bila javno dostopna. Za začetek novomeškega javnega knjižničarstva tako štejemo leto 1865, ko je imel Južni sokol iz Ljubljane telovadni nastop ob 500-letnici mestnih pravic. Z njim so Novomeščane tako navdušili, da so se narodno prebudili in sklenili, da bodo ustanovili narodno čitalnico (NČ). Novo mesto je tako leta 1873 med prvimi slovenskimi mesti položilo temeljni kamen za Narodni dom, ki so ga do leta 1875 zgradili, kar v današnjih časih ne bi bilo več mogoče, o čemer pričajo nešteti dokazi, vključno z nedokončano KMJ, ki se skriva za novim pročeljem.

Obdobje narodne čitalnice ali Germovo obdobje

Že na prvem zboru NČ leta 1865 so za knjižničarja izvolili Janeza Kastelica. Prvo javno knjižnico je Novo mesto dobilo leta 1906, ko jo je akademski slikar Josip Germ uredil, vodil pa jo je v letih 1910, 1915 – 1916 in 1919 – 1920. NČ so očiteli, da je »frakarska«, namenjena pa bi morala biti vsem slojem in bolj demokratična. Leta 1912 je imela knjižnica 137 bralcev in 3851 izposojenih knjig. Med vojno (1914) je njena dejavnost skoraj zamrla. Za knjižničarje NČ so bili izvoljeni pomembni možje, kot je bil profesor Ferdinand Se-

idel (1917), dr. Jakob Kelemina (1918), profesor Jože Dular (1922), ki je ugotovil, da manjka slaba polovica vseh knjig. Leta 1925 se je Germova doba knjižnice in z njo obdobje NČ končalo.

Društvene knjižnice, ljudske knjižnice in knjižnica Sokolskega društva

Ker NČ ni bila posebej dejavna, so že okoli leta 1918 začele nastajati knjižnice pri društvih: Sokolu, Prosveti, Vesni, raznih verskih družbah. Od leta 1925 do 1945 je delovala javna knjižnica Sokolskega društva kot naslednica NČ, v njej pa je kot dijak med letoma 1927 in 1940 delal tudi Bogo Komelj, po vojni prvi upravnik Študijske knjižnice (ŠK). Poleg sokolske so v obdobju od leta 1934 do 1940 obstajale še društvene ljudske knjižnice, v Brusnicah knjižnica Slovenskega katoliškega prosvetnega društva, v Črmošnjicah Javna šolska knjižnica, v Novem mestu Železničarska jubilejna knjižnica, cerkvena knjižnica v Šentrupertu, sokolska knjižnica v Prečni, Knjižnica dobrodelnega katoliškega društva v Stopičah, Župnijska knjižnica v Šmihelu, v Dolenjskih Toplicah Javna občinska knjižnica in Knjižnica sokolskega društva, Javna sokolska knjižnica v Trebnjem, Knjižnica prosvetnega društva Zagradec in Sokolska knjižnica v Žužemberku. Leta 1939 je na območju novomeškega okraja delovalo 370 javnih knjižnic, s sorazmerno velikim fondom. Med vojno, leta 1941, je knjižnica Sokolskega društva padla v roke Italijanom. Po italijanski kapitulaciji so jo izropali, rešili so le njen del in ga vključili v gimnazijsko in ljudsko knjižnico.

Ljudska knjižnica po letu 1947

Temelj novomeške Ljudske knjižnice (LK), ustanovljene leta 1947, so bili ostanki Javne jubilejne železničarske knjižnice (1928). LK je delovala do leta 1962, ko jo je občina Novo mesto dodelila v upravljanje ŠK. Takrat so jo tudi preselili v stavbo poleg nje na Rozmanovo ulico 26. Leta 1983 so jo premestili na Jenkovo ulico 1, po izgradnji prizidka, leta 2001, pa vrnili v matično ustanovo na Rozmanovi ulici.

⁴ Po Komelju, ponatis, 1996.

Študijska knjižnica Novo mesto

Novomeška ŠK je bila naslednica študijskega oddelka pri Javni knjižnici sokolskega društva.

Ljubljansko Ministrstvo za prosveto je leta 1945 z odredbo narodne vlade Slovenije in Uredbo o ustanovitvi študijskih knjižnic v Mariboru, Novem mestu in Celju⁵ leta 1946 ustanovilo tudi ŠK v Novem mestu. Leta 1952 se je ŠK poimenovala po Miranu Jarcu in zato prejela del njegove bogate zapuščine in korespondence. Leta 1964 so pod okriljem novomeške ŠK ustanovili še Pionirsko knjižnico (PK) in jo leta 1993 preimenovali v Oddelek za mladino KMJ.

Naloga splošnih knjižnic in s tem tudi KMJ je, da omogoča svoboden dostop do informacij za vse prebivalce območja. Zadovoljevati mora njihove najširše potrebe, od izobraževalnih, poklicnih, poslovnih in rekreacijskih, do potreb vseživljenjskega učenja. Njena glavna naloga je ponudba literature in informacij odraslim, otrokom ter najstnikom. Prireja lahko kulturne dogodke in deluje kot zbirališče občanov, posebna in namenska šolska literatura pa sodita v univerzitetne oziroma visokošolske knjižnice. Naloge splošnih knjižnic so glede na okolje, v katerem delujejo, različne, poslanstvo visokošolskih pa je lahko splošno določeno na nacionalni ravni, saj je jasno, da so namenjene zgolj študentom in profesorjem.

KMJ je splošna knjižnica, ki trenutno zakonsko nima drugega pravnega statusa. Poleg tega nima ne ustreznega fonda za visokošolsko knjižnico, ne ustreznega financiranja, ne ustreznih kadrov, ne podatkovnih baz itd. Novo mesto potrebuje tako javno knjižnico kot osrednjo univerzitetno knjižnico, ki povezuje in koordinira mrežo fakultetnih knjižnic. Ali je mogoče brez škode združiti funkciji obeh, je zelo vprašljivo. Kakorkoli se obrachamo, bo kampus potreboval lastno knjižnico. Če bo ta potem prevzela vlogo osrednje univerzitetne knjižnice, bo KMJ njen pomemben partner v knjižnični mreži. Njen obvezni izvod bo na voljo raziskovalcem in študentom, ne glede na to, če bo knjižnica ostala splošna. Neizpodbitno je tudi, da mesto potrebuje, tako zaradi prebivalcev kot tudi zaradi zakonodaje, splošno knjižnico. Če hoče biti

univerzitetno, pa še univerzitetno knjižnico, poleg drugih visokošolskih knjižnic na fakultetah in samostojnih visokošolskih zavodih, ki že obstajajo. Vsaka knjižnica ima namreč svoje naloge, poslanstvo, vizijo, cilje in uporabnike. KMJ je ta trenutek namenjena vsem občanom območja osmih občin. Tega ne more in ne sme pozabiti. To je podobno, kot bi rekli: »Saj imamo osnovno šolo, zakaj potrebujemo še srednjo!« Miselnost, da lahko KMJ opravlja tudi univerzitetno funkcijo, je sicer laskava. Posledično je nastala zato, ker je knjižnica v vsem svojem obstoju presegala pričakovanja tudi zahtevnejših uporabnikov, hkrati pa ni zanemarljivo najbolj splošnih potreb vseh ciljnih skupin: od otrok, zaposlenih, ki so brali za sprostitev ali pa za izpopolnjevanje ob delu, do upokojencev in pravnih oseb. Vsekakor pa upam, da bo njen cilj ostal dobro opravljanje nalog in da ne bo končala kot nekaj med »tičem in mišjo«.

Poglejmo še enkrat knjižničarstvo v Mariboru, kjer imajo UKM, ki se je razvila iz študijske knjižnice, in pa izredno močno splošno Mariborsko knjižnico, ki je leta 2006 po novem zakonu o obveznem tisku začela tudi prvič prejemati obvezni izvod. Mariborska knjižnica ima danes zavidljivo razvito mrežo knjižnic z 20 enotami. Kot vidimo, pa je Novo mesto v razvoju knjižničarstva ubralo drugo pot. Ves čas je gradilo predvsem na močni ŠK, ki so jo primerjali z malo NUK. Zanemarila pa je razvoj mreže, premalo je naredila, da bi se obdržale pri življenju ljudske oziroma društvene knjižnice. Leta 1965 je imelo Novo mesto ŠK, dve cerkveni knjižnici, 18 strokovnih, 9 učiteljskih, 8 šolskih, LK, PK, 5 sindikalnih in 2 posebni knjižnici. Po vojni je bilo osnovanih sto ljudskih knjižnic s fondom od 100 do 150 knjig. Komelj je zapisal, da se niso ohranile zato, ker so bile osnovane kampanjsko in niso imele zagotovljenih osnovnih pogojev za delo. Ena redkih preživelih je bila LK, ki se je potem združila s ŠK. Njen prvi fond so sestavljale knjige iz nekdanjih ljudskih knjižnic in knjige iz Federalnega zbirnega centra.

Bodoča univerza se bo srečala s konkurenčnimi ponudniki kakovostnega študija na daljavo z vsega sveta. Študij na daljavo je prisoten tudi v Novem mestu. Devet odstotkov e-študentov Dobe oziro-

⁵ UI LRS, št. 37-269/45 in UI LRS, št. 19-87/46.

ma mariborske Fakultete za uporabne poslovne in družbene študije je iz tega študijskega središča. Doba danes vpisuje tudi e-študij MBA v Ameriki. Mimogrede, prvi partner Dobe v Novem mestu je bila prav KMJ.

Študij prihodnosti je študij na daljavo, ki je bil leta 1999 v Ameriki prisoten na skoraj treh četrtinah univerz. Knjižnice zato ne bi smele izpustiti priložnosti za vključitev v procese samostojnega učenja in učenja na daljavo. V Ameriki velja, da mora biti gradivo enako dostopno študentom v kampusu in vsem, ki študirajo na daljavo. Oddaljeni uporabniki pa zahtevajo od knjižnice, da ponovno preuči svoje poslanstvo in lastne usluge prilagodi sedanjim potrebam. Uporabniki knjižnic 21. stoletja se spreminjajo in pristopajo k uporabi informacij na nov način. Spreminjajo se uporabniške navade kot tudi uporabniki. Govorimo lahko celo o spletni net-generaciji, ki prihaja iz terciarnega izobraževanja in je zrasla z digitalno tehnologijo.⁶ Knjižničarji bodo postali izvedenci za medije. Web 2.00 jim ponuja priložnost, da angažirajo uporabnike knjižnice, nove servise, študentom ponuja publiciranje, sodelovanja pri projektih in pogovor. Nabor informacijskih orodij sega od obvestil, blogov, e-sporočil, iskalnih orodij, spletnih katalogov in slikovnih arhivov, foto-albumov, digitaliziranih šolskih časopisov, primarnih virov, klepeta in mednarodnega sodelovanja.⁷ Elektronsko založništvo je poleg vspodbujanja spletnega »on-line« poučevanja, učenja in informacijskega opismenjevanja študentov ena večjih priložnosti visokošolskih knjižnic. E-časopisi, ki objavljajo recenzirane članke, so najpomembnejša oblika znanstvenega publiciranja in komuniciranja.

Kakšno univerzitetno knjižnico si pravzaprav Novo mesto zasluži? Točno tako, kot jo bo imelo. Nič boljše in nič slabše. Torej, ne tako, kot si jo želi, ampak, kot si jo zasluži.

Viri:

- Ambrožič, Melita, Ugotavljanje uspešnosti delovanja knjižnic: visokošolske knjižnice (II. del). Pridobljeno 23. marca 2010 s spletne strani: <http://revija-knjiznica.zbds-zveza.si/Izvodi/K0004/ambrozic.pdf>.
- Ambrožič, Melita, 1999. Ugotavljanje uspešnosti delovanja visokošolskih knjižnic, Strokovno posvetovanje visokošolskih knjižnic in knjižničarjev z mednarodno udeležbo: Pomen in delo visokošolskih knjižnic, str. 9 – 60. Ljubljana.
- Ambrožič, Melita, 2008. Kakovost univerze in visokošolske knjižnice, Kakovost v visokošolskih in specialnih knjižnicah, str. 59 – 83. Ljubljana.
- Bakewell, K.G.B. et al., 1997. *Managing User-Centered Libraries and Information Services*, London, Mansell Publishing Limited.
- Brophy, Peter, 2007, 2nd edition. *The Library in the Twenty-First Century*, London, Facet Publishing.
- Kakovost v visokošolskih in specialnih knjižnicah, zbornik prispevkov 2008. Ljubljana.
- Kisovec Trček, Damijana, 2006. Tiskarska in založniška produkcija v luči obveznega izvoda – pregled za obdobje 1991–2006 : <http://revija-knjiznica.zbds-zveza.si/Izvodi/K0804/Kisovec-Trcek.pdf>.
- Kodrič-Dačić, E., 2003. Knjiga, knjižnice in knjižničarstvo. Pridobljeno 29. marca 2010 s strani <http://www.nuk.uni-lj.si/izobrazevalni/obvezniizvodKODRIC.ppt>.
- Komelj, Bogo, Sto let javnega knjižničarstva v Novem mestu, 1996. Pleničar, A. (ur.), *Knjižnica Mirana Jarca, 1946 – 1996*, str. 13 – 77, Novo mesto.
- Narodna in univerzitetna knjižnica, Slovenske knjižnice v številkah. Visokošolske knjižnice za leto 2008.
- Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe, U1 RS, št. 73/2003.
- Sapač, Irena, 2003. Mejniki v razvoju Univerzitetne knjižnice Maribor od leta 1903 – 2002, 100 let Univerzitetne knjižnice Maribor, 1903 – 2003, jubilejni zbornik, str. 25 – 70, Maribor, Univerzitetna knjižnica Maribor.
- Šauperl, Alenka, 1999. Internet in izobraževanje uporabnikov, Nekaj izkušenj iz ameriških visokošolskih knjižnic, Strokovno posvetovanje visokošolskih knjižnic in knjižničarjev z mednarodno udeležbo, Pomen in delo visokošolskih knjižnic, str. 229 – 239, Ljubljana.
- Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1), U1 RS, št. 87/2001, Zakon o obveznem izvodu publikacij (ZOIPub), U1 RS, št. 69/2006, Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o obveznem izvodu publikacij (ZOIPub-A).
- Zmuda, A. Harada, H. V., 2008. *Librarians as Learning Specialists, Meeting the Learning Imperative for 21st Century*. Westport, Connecticut, London, Libraries Unlimited.

⁶ Brophy, 2007.

⁷ Zmuda, 2008.

Potrebujemo ustrezno politiko kulture in primerno kulturo politike

Uvodničar aprilske številke revije Rast je vprašal: »Ali kultura ali politika?« Ker gre za rastočo knjigo, bom tu nadaljeval. Ne ostanimo pri izločevalnem vprašanju ali-ali. Odgovor je – potrebujemo ustrezno politiko kulture in primerno kulturo politike. Politika je tista, ki pomaga usmerjati načine in kakovost kulturnega izražanja, ima kulturno ministrstvo in sprejema zakone z veliko vpliva na kulturo, kot sta tista o medijih in RTV.

Stanje na omenjenem področju je danes slabše, kot je bilo pred leti, desetletji. Do preloma je gotovo prišlo leta 2005 z referendumom o zakonu RTV. Takrat so njegovi zagovorniki razposlali letak, na katerem so navedli podpornike tega zakona. In kdo so bili ti podporniki? Atomik harmonik, Natalija Verboten, Kingston in podobni »narodnjaki«. Po uspehu referendumu so zmagovalci podporo vrnili in skozi program nacionalne televizije na piedestal nacionalne kulture postavili podpornike smernice »juhuhu, Tone ma pa novo kapo in je res vesel«. Akcija je bila dosledna in uspešna, saj se je ljudstvo toliko vživelo v to, kaj je kakovostno, da je letos z močno večino na pesem Evrovizije poslalo nekaj, za kar nas je lahko toliko sram, kot je študente za zmetane kocke v parlament. Bitveno je, da tisti, ki ima moč usmerjati in vzpostavljati kulturne smernice, spozna presežek nad povprečnostjo, kljub temu, da je povprečnost, še bolj pa podpovprečnost, dobra, tržna in za množično potrošnjo primerna roba.

Ni seveda vse odvisno od politike. Da je Marjan Moškon leta 1990 ustanovil prvo lokalno televizijo v Jugoslaviji, je moral z lastno ustvarjalnostjo delovati znotraj zakonskih predpisov. Narediti nekaj prvi in utirati pot. Stvari, ki jih je Moškon takrat naredil, so odpirale možnost mnogim so-

delujočim. Postavil je platformo, ki so jo izkoristili mnogi Novomeščani in bili v nadaljevanju dejavni na mnogih pomembnih, tudi kulturnih področjih.

Politika in politiki služijo marsičemu. Tako so bili zelo priročni tudi študentom za izgovor glede slabo pripravljenih demonstracij, ki so jim s kameňanjem kulturnega spomenika oziroma pročelja Državnega zbora močno ušle iz rok. Seveda je najenostavneje pokazati na poklic, ki ima malo ugleda. Poklic, ki se ga drži zelo enostavna stigma, da so tako in tako vsi politiki pokvarjeni lažnivci in bleferji. Če že ni moč najti zunanjega sovražnika, so za ta status znotraj domovine najbolj priročni politiki. Na tej točki je potrebno priznati, da so prav politiki tisti, ki delujejo na principu zunanjega sovražnika. Kajti, če želiš, da se narod ovije okoli svojega vodstva, bo to najprej storil, če bo domovina ogrožena od zunaj. Slobodan Milošević je v vojno pognal mnoge »rodoljube«, da bi uresničili »tisočletne sanje naroda«. In ljudstvo ni pridobilo prav ničesar, mnogi pa so ostali brez marsičesa – ta brez roke, oni brez očeta, tretji brez samega sebe. Tudi predsednik ene od pomembnih strank se leta 2004 ni dogovarjal z Ivom Sanaderjem za nemire v Piranskem zalivu, pač pa ravno nasprotno, naj nemirov ne bo, ker bi v njihovem primeru pridobila vladajoča stran, saj bi narod podprl svojo vladu nasproti Hrvaški. Res je v politiki vse prevečkrat v ospredju zgolj želja in iskanje načina, kako ostati ali priti na oblast. Pri sledenju tega cilja se ne poslužuje prepričevanja volilcev le z dobrim delom za kakovost življenja prebivalstva, pač pa vse preveč le z iskanjem načina, kako ljudstvo prepričati, da so posamezne politične odločitve v korist večine državljanov. Prisotna je izredna bor-

ba za naklonjenost in obvladovanje medijev, ki dejansko mnogokrat podlegajo interesom posamezne politične opcije in še večkrat interesom kapitala. Temu pa z leti vse bolj podlega tudi politika. Mnogokrat je neka politična oblast zgolj orodje v rokah kapitala za doseg njegovih kratkoročnih ciljev. Zato je znano, da opozicijska politika spremeni svoja stališča, ko pride na oblast, in začne z enakim besednjakom, kot so prej to počeli njeni politični nasprotniki, razglašati neke nekoč nesprejemljive odločitve za sprejemljive. Kljub vsemu je krivično na počez imeti vso politiko in politike za enake. Nekateri svojih stališč pač ne bodo spreminjali. V zadnjem času sta v Sloveniji znana primera (ne)nasprotovanja širitvi igrišča za golf znotraj kulturnega spomenika Kobilarne Lipica in postavitve plinskih terminalov v Tržaškem zalivu. In če je možnosti za prepričevanje in interpretiranje dovolj, je velika verjetnost, da bo ljudstvo sprejelo kakršnokoli razlago. Koliko resnice smo deležni? Skoraj nič! V medijih je resničen lahko le športni rezultat. Karkoli več od številke je bolj ali manj pristransko. Po nogometni tekmi z Združenimi državami Amerike naši mediji niso pisali o tem, da je sodnik razveljavil regularni gol ameriških nogometašev, o čemer pa so največ poročali Američani. Severnokorejska televizija celo o tekmah, na katerih državna reprezentanca izgubi, ne poroča in jih ne predvaja. Posledica pristranskega poročanja je tudi, da smo tako Slovenci kot Hrvati prepričani, da hoče sosednja država vzeti nekaj, kar ni njeno. Absolutna resnica je le Bog. Še za njegovega zemeljskega namestnika se je tu pa tam v zgodovini ugotovilo, da je zmotljiv. V zadnjem času se še pri vremenski napovedi pretirava. Saj je bolj zanimivo poslušati, da bo naslednji dan vroče, kot še ni bilo zadnjih trideset let, in da se bo v naslednjem mesecu temperatura spustila pod ničlo.

V politiki je dosti slabega. Žal pa je kaj slabega tudi v drugih poklicih. Tudi v novinarskem. Vendar, bogokletno je, da bi kakšen politik izpostavil kakršno koli slabost v novinarskem delu. Tudi prejemniki informacij se bodo vedno postavili na stran medijev. Ko bo nek politik začel razlagati, da so bile o njem izrečene dezinformacije, bo to pri odjemalcu obrodilo slabe sadove. Nihče ne bi

rad spreminjal mnenja, kajti s tem bi priznal svojo zmotno. Velja splošno mnenje, da vsi politiki lažejo, da nič ne delajo in, za razliko od slehernika, dobro zaslužijo.

Ob odstitvi novinarja in urednika Sveta na Kanalu A Bojana Travnca so vsi novinarji cehovsko stopili na stran Travnca in zagovarjali uredniško politiko Sveta na Kanalu A, jo predstavljali predvsem kot raziskovalno in le zaradi tega motečo za politike. V času omenjene odstitve se je zvrstilo nekaj omizij (Odmevi na SLO 1, Vroči stol na Info TV), na katera so bili vabljeni novinarji in tako imenovani politični analitiki, ki so družno razglasili politike za pokvarjene, ki nikakor ne smejo izražati mnenja o delu brezmadežnih novinarjev. Naj navedem primer Gregorja Golobiča, o katerem je bilo od junija lani prelitega mnogo črnih, češ da je veliki lažnivec in bogataš ter da dela predvsem za svoje koristi in prijateljska podjetja. Potem ko enemu izmed mnogih medijev ni navedel dejanskega stanja lastništva v zasebnem podjetju (ob tem je lastniški delež prijavil tako davkarji kot Kosovi komisiji), se je javno opravičil. Ali se je kdo od novinarjev opravičil, ko so prišli na dan dejanski podatki?! Krediti Ultra so bili ustrezno zavarovani in dani brez političnih pritiskov na banko na način, kot se ga daje primerljivim podjetjem; njegova »jahta« je v resnici 30 let stara jadralnica, ki si jo minister deli s prijateljem; stanovanjska hiša, ki jo gradi s pomočjo kredita, ni na lokaciji, da bi lahko »kmet« Golobič v gumijastih škornjih stopil na njen prag, se malo povaljal po mivki in se že namočil v morju, pač pa je kar nekaj kilometrov oddaljena od obale in to ne na kakšni razgledni točki, s katere bi opazoval postavljanje meje na morju; ponudba kartice Urbana za ljubljanski mestni promet je resda bila v začetku milijon evrov dražja od konkurenčne, vendar ko sta bili obe podjetji naprošeni za dopolnitev ponudbe in ponudili, kar je bilo potrebno, je bila Ultra za 20 odstotkov cenejša. Danes teh dejstev, po skoraj enoletnem pogromu nad Golobičem, v medijih skorajda ni zaznati. Kajti za prenekateri medij je resnica postranska zadeva. Omenjena dejstva žal niso več zanimiva za bralce in gledalce. Tak vzorec novinarskega dela sicer ni splošen, je pa večinsko prisoten.

Afera Ultra je afera v tem, da je sploh postala afera. Kvečjemu bi jo lahko poimenovali afero NLB, ker si največja slovenska banka privoščila mahanje s podatki o kreditih privatnega podjetja, ki jih je določena politična opcija spretno uporabila in iz polresnic naredila ljudem verjetne neresnice. To ji je uspelo do potankosti. Vsi politični govorniki onstran sredine so stavke o laži in okoriščanju dosledno vpletali v prav vsa svoja izvajanja od področja kmetijstva preko financ do zdravstva. Medijsko se je s pomočjo risanja raznih shem in vztrajnega uporabljanja tajkunskega besednjaka, kot na primer poštni nabiralnik, povezave in podobno, ustvarjal vtis, da je Golobič enak Bavčarju in Šrotu. Ljudje so vse manj zaznavali, da sta si Bavčar in Šrot želela prilastiti več 100 milijonov družbenega premoženja, Golobič pa je le desetinski solastnik privatnega podjetja. Ultra je preživela številne inšpekcijske preglede in danes v Sloveniji skorajda ne more več poslovati, čeprav je perspektivno in visokotehnološko podjetje z visoko dodano vrednostjo.

Bolj zanimivi so nenamenski odmiki od resnice, kjer pa ni prisotna želja nekomu škodovati ali služiti nekim ciljem, temveč gre prej za nerodno opisane dogodke. Kako zelo drugače je mogoče videti nek dogodek, pričajo zapiski prijaviteljev škod na zavarovalniških obrazcih. Veliko nenamensko zgrešenih izjav lahko slišimo tudi na raznih televizijah, ki se jim zadnja leta »dogaja narod« oziroma Big Brother. Ob prebiranju in poslušanju samo določenih medijev postajamo vedno bolj pristranski. Vse preveč imamo radi le medije, ki potrjujejo naše razmišljanje. Literaturo z nasprotnimi stališči zavračamo, upira se nam, ne želimo poslušati argumentov drugače mislečih, ne da bi se zavedali, da le spoznavanje drugačnosti in drugih vodi do lastnega razvoja. To je pot, ki vodi tudi do razvoja določenega družbenega okolja v celoti.

Naloga vseh kulturnih producentov – občine, javnih in privatnih zavodov, podjetij in posameznikov – je zadovoljevanje kulturnih potreb na način, da sami preživijo in dolgoročno sledijo čim višji kakovosti. Ob tem vsakdo deluje v nekem času in prostoru, ki ju mora upoštevati. V današnjih

socialnih razmerah se marsikdo zelo poenostavljeno vpraša: »Ja, kaj nam je pa nek Anton Podbevšek Teater sploh potreben?« In, če je takšnih, ki se jim vrhunsko brezčasno gledališče zdi nepotrebno, veliko, se politična oblast, željna čim večjega števila glasov, takšnemu razmišljanju podredi. Če narod hoče, bodo tega potrošnika občinskega proračuna pač ukinili. Zato je pomembno, da ima to gledališče tudi predstave za otroke in da je nov član tega gledališča Pavle Ravnohrib, ki bo »delal« predstave za šole. Na ta način se ublaži razmišljanje, da večina občanov nima nič od teatra. Z zadovoljevanjem potreb večine, s predstavami za otroke, bo Anton Podbevšek Teatru omogočeno, da bo sledil svojim osnovnim ciljem in poslanstvu, ki je izrednega pomena za Novo mesto.

Pa še nekaj – zdravje ni vse, vendar brez zdravja ni nič in tudi Krka ni vse, vendar bi se brez Krke mnogo težje karkoli v Novem mestu zgodilo.

Anatomija okusa

✓✓

Pretiravanje ni dobro ne v eno ne v drugo smer. Zmernost je pravi odgovor na vse. Vsega mora biti ravno prav. Česar je preveč, še s kruhom ni dobro?

Mary Douglas je leta 1996 v knjigi *Miselni slogi* zbrala svoje eseje na temo dobrega okusa. Antropologinja skozi vsa besedila obravnava strinjanje ljudi o tem, kaj imamo radi in česa ne, in zakaj iz istega dokaza potegnemo drugačne sklepe. Pri tem uporabi kulturno teorijo, ki izhaja iz vprašanj o solidarnosti. Solidarnost pomeni živeti drug z drugim, organizirano in brez prisile. To je težko. Za dosego vzajemne složnosti je vedno treba uporabiti močne prepričevalne taktike. Tudi če le na začetku in samo za kratek čas.

Kaj nam je všeč in kaj ne pripada pojmu okus? Douglasova okuse popredalčka. Raziskovanje trga poteka na prav tak način. Opiše miselne sloge, načine razmišljanja, ki jih je mogoče prepoznati iz izbiri na področju politike, vere, estetike, morale, prijateljstva, hrane in higijene. Okus se najbolje razkrije skozi negativne sodbe, odločitev proti. Pogovor o grdosti in gnusu pove več, kot debatiranje o lepoti.

To Slovenci znamo. Godrnanje ne pozna milosti. Nevoščljivost, privoščljivost, zavist. Preveč jih je, da bi bile znak (ne)okusa. Gre za značilnost družbe. Če odmaknemo to nečedno potrebo po kritiziranju, ostane zelo malo. Pri osamljenih primerih, kjer dokazi kažejo pretežno v eno smer ali pa je mnenje večine res glasno, prepoznamo svojo odločitev. Tu se pokaže zelo izčiščena predstava o grehih in prekrških. Sicer pa je tistega, česar ne izberemo, neznatno. Kot bi želeli za vsak slučaj obdržati možnost kvizka. Imeti vse, ničemur se odpovedati. Ne opraviti izbire. Slovenska sodišča, če postopek sploh doživi spodoben epilog, navadno izrečejo polovično sodbo. Če je človek kriv, bo nekaj časa v zaporu. Če ni kriv, vsaj ne bo vse življenje v zaporu. Ker kulturna pripadnost prežema vse vedenje, je vpletena tudi oziroma v današnjih ča-

sih še posebej v nakupovanje. Izložbe trgovin slovenskih proizvajalcev ali manjših trgovin domačih podjetnikov so polne. Kot bi želeli razstaviti vse, kar se nahaja v trgovini. Poslovalnica pošte na novomeškem Novem trgu ob izboru izdelkov za vsak slučaj in skrbi za našo učinkovitost, ponuja tudi znamke. Ali se ob izpolnjevanju listka za priporočeno pošiljko spomnimo pokojnemu sorodniku izkazati spoštovanje? Se tolikokrat zgodi, da med zbiranjem pisemskih ovojnica začne deževati?

Leta 1992 se je Mario Galunić pridružil RTV Slovenija. Začel je svoj niz ciklov zgodnjevečernih nedeljskih razvedrilnih oddaj. Ti cikli so se različno imenovali. Od Nedeljskih večerov, Nedeljskih 60, Zooma do Maria in Spet doma. Pred to zadnjo različico si je voditelj vzel odmor in premislil, kako bi oddajo še obogatil. Kljub temu sama zgradba oddaj že skoraj dve desetletji ostaja nespremenjena. Vsi naslovi združujejo nabor kratkočasnih dejavnosti od plesa, petja, znanih osebnosti, udeležba navadnih ljudi do humanitarni prispevkov, iger in skečev. Lahkotna vsebina je primerna oziroma prirejena, da zadovolji kar najširši krog občinstva. Morebitno sporne in težavne teme so izključene. Omogoča miren nedeljski spanec in dober začetek novega tedna. Samo dolgoletno trajanje Marirove nedeljske pojavnosti daje slutiti, da je ljudem oddaja všeč. Gledanost namreč očitno dosega ali celo presega kriterij za predvajanje. Ali pa nimajo drugih opravkov. Mogoče na televizijskih ekranih ni druge bolj privlačne možnosti? Gre za navado? Sorodnikov nastop? Družboslovci so s statistično analizo zagotovo že ugotavljali spolno strukturo, razredno umeščenost gledalcev in druge parametre, ki bi pojasnili ta fenomen. V pričujočem besedilu gre le za ponazoritev enega ponavljajočega se fenomena v slovenski družbi.

Leto pred vstopom Galunića na zabavno sceno, je Slovenija dosegla največ, kar lahko prebivalstvo s svojim ozemljem, jezikom, kulturo in zgodovi-

no doseže. O precej dilemah so odločili volilci na referendumih, čeprav je bilo na stroki, posameznikih, ki se jih stvar tiče, ali politični oblasti, da jih rešijo. Od financiranja izgradnje TET3, zdravljenja neplodnosti in postopkov oploditve z biomedicinsko pomočjo do delovnega časa trgovin in rešitve mejnega vprašanja. Zato, ker smo s prvim referendumom imeli tako dobro izkušnjo? Slovenski politični vrh, ne glede na trenutno pozicijo posameznega politika, ki že dvajset let na štiri leta zamenja funkcijo, do sedaj še ni sprejel nobene ključne odločitve za delovanje naše države. Za tiste, za katere so mislili, da se bodo izpeljale po skritih kanalih, se je izkazalo, da se niso in so povzročile precej zapletov. Res gre za velike in težke odločitve? Ti ljudje so tam, ker jim menda zaupamo in plačujemo, da jih sprejmejo v našem imenu. Narobe. Narod naj si piše sodbo sam. Izbiira pomeni sprejeti odločitev. Odločitve sprejemamo na podlagi premisleka in ocenjevanja. Do tu še vse lepo in prav, čeprav v dejanskosti nikoli niti lepo niti prav. Očitno gre za problem odgovornosti. Nositi odgovornost za odločitev.

Navedena primera zahtevata dodatno pojasnilo. Teorija o estetski presoji Pierra Bourdieuja v praksi napoveduje porazdelitev simbolnega kapitala v različnih sektorjih francoskega prebivalstva. Simbolni kapital opredeli kot nasprotje ekonomskemu kapitalu. Gre za naložbo v učenje presojanja na področjih izobraževanja, estetike, religije, ideologije. Tu ni trenutnega in takojšnjega učinka. Pomeni vlaganje v izobraževanje, ki se bo izplačalo v prihodnosti. Kakor koli Bourdieu izpelje tri predelke, prvi je obdarjen z obojim, drugi le z ekonomskim kapitalom in tretji le s simbolnim. Če njegovo teorijo uporabimo na našem primeru, tisti prvi pri nas ne obstaja. Ker ni tistih, ki bi z obema kapitaloma dirigirali prevladujoče smernice v umetnosti. Ni tistih, ki bi oblikovali okus establišmenta in hkrati živeli v skladu z njim. Imamo pa tisto drugo populacijo. Novi denar, v večini podedovan, kot tudi priimek, brez vzgoje in izobrazbe. Brez privzgojenih in priučenih estetskih nazorov, tudi brez družbene legitimacije. Zato je njihovo mnenje predmet posmeha. Ni verjetnosti, da bi bili sposobni ustvariti novo gibanje okusa.

Iščejo zglede v tujini, ne glede na povsem drugačno sobesedilo. Ali želijo kolaž najboljšega, pri čemer je rezultat malih odličnih delčkov brezoblična in neustrezna gmota? Poslušajo tistega Drugega, ki jim bo svetoval, kaj je dobro, kaj slabo. In mu bodo verjeli. Lahko le upamo, da tisti Drugi ni blefer ali, če je pravi, da ni ravno na počitnicah. Tudi tretji sektor je pri nas zastopan. Simbolni kapital imajo radikalni intelektualci, varuhi avantgardnega gledališča, koncertov in galerij, pisci in bralci kritične teorije in filozofskih komentarjev. Le-ti se navadno norčujejo iz pretenzij drugih nosilcev kulture in se opredeljujejo proti uveljavljenemu okusu.

Kaj to pomeni v praksi? Simfonični orkester Glasbene šole Marjana Kozine iz Novega mesta so ustanovili pred dvajsetimi leti. Dve desetletji že koncertira v Športni dvorani Marof. Leta 1995 so se njegovi člani zbrali na vaji v nekdanjem Domu Jugoslovanske ljudske armade, ki so ga takrat prenavljali v kulturni hram za vse oblike umetnosti. Namen vaje je bil preizkusiti sveže zabetoniran oder, dvignjen za približno meter od tal dvorane. Preizkus ni uspel, ker se vsi glasbeniki – približno šestdeset jih je bilo – niso mogli istočasno uvrstiti na oder. Izvajalci prenove so se odločili, da ga zato zravnaajo s tlemi. Taka rešitev preprečuje padce z odra in na ploščadi omogoča ducat več mest. Še vedno pa ne ponuja dovolj prostora za celoten orkester. Pri poslušanju katere koli glasbe je zelo pomembno, kakšen je prostor, v katerem mazilimo svoja ušesa. Ob dokončanju dvorane je bilo jasno, da o akustiki ni nihče razmišljal. Zdravko Hribar je tedaj prispeval svoje znanje in iznajdljivost, da so stanje zasilno rešili z visokimi lesenimi pregradami. Novomeški simfonični orkester še vedno prireja svoje tradicionalne koncerte v Športni dvorani Marof. Vsako leto se trudi izvesti kaj novega, če ne celo slovensko premiero kakšnega pozabljenega dela. 8. februar tako že leta ohranja svojo podobo.

Prosojne modre zavese v vlogi kulise ne skrivajo ne »ribstolov« in ne glasbenikov, ki se pripravljajo na oder ali z očmi čakajo starše in njihov spodbudni nasmeh. Občinstvo že vstopa v dvorano, pa je še skoraj cela ura do začetka. Obiskovalci iščejo najbolj udobna mesta. Sedež, kjer ne bo namesto

tremola basov slišati ventilacije. Sedež, ki ne bo blizu vratom, ki jih med koncertom redno odpirajo. Napoči ura koncerta in glasbeniki se z leve in desne prebijajo do svojih mest. Prestopajo kable in priložnostni linolej, sešit s širokim rjavim lepilnim trakom, do svojega oranžnega plastičnega stola s srebrnimi nogami. Zaigrajo slovensko himno, gledalci vstanejo in hkrati z njimi še vsi zloščlivi stoli. Nato napovedovalec nagovori občinstvo. Njegov glas iz zvočnikov odmeva po dvorani. In tako bo tudi prihodnje leto.

Kakšne so posledice? Sloveniji kronično primanjkuje namenskih zgradb, prireditelj, medijev, dejavnosti. Multipraktik ni namenski. Je približek, ki nobenemu uporabniku popolnoma ne ustreza. Vsaka oblika umetnosti potrebuje svoj prostor. Tako kot vsaka telovadba potrebuje svojo arhitekturo, zdravljenje svojo ambulanto, avtomehaničnik svojo delavnico. Hkrati je rok uporabnosti teh multipraktikov neznansko kratek. Varčujemo na vsakem koraku, medtem ko dejanski strošek ni pomemben. Izgovor tistih iz druge točke je seveda ponarodeli zakon kapitalizma. To je tudi edina strokovna utemeljitev, ki jo premorejo. Mnenja ostalih akterjev v areni oblikovanja politik iz tega ali onega razloga umanjajo ali jih ne upoštevajo.

Dober okus je vedno vprašljiv. Pri nas ne moremo govoriti niti o slabem okusu. Os vroče – hladno služi za merjenje navdušenosti oziroma nenavdušenosti občinstva. Sobna temperatura razkrije, da fenomen nima okusa. Zato tudi merila o prijetnem, lepem, skladnem in primernem zanj ne veljajo. Občinstvu tako ni potrebno izbirati oziroma je vsesplošno kritiziranje, ki dobro zamaskira nesposobnost presojanja meril, povsem neprimerno.

Azad Karim, *Babilonski fragmenti*, 2010, akril na platnu, 100 x 100 cm

»Resnico je težko prekrit, pa naj na njej sedi še tako debela rit!«

Leopold Sever, Prazgodovinski svatje in mi, Kultura staroveških gradiščarjev jasno odseva tudi v naš čas, Turistično društvo Ivančna Gorica, 2009.

Leopold Sever, upokojeni osnovnošolski učitelj biologije in kemije iz Ivančne Gorice, v knjigi z naslovom *Prazgodovinski svatje in mi* celovito predstavlja lastno védenje in predstave o materialni, duhovni in socialni kulturi prebivalcev prazgodovinskih halštatskih gradišč severozahodnega dela Dolenjske. Kot zagovornik venetske teorije je v knjigi strnil rezultate svojega več kot desetletnega načrtnega zbiranja in preučevanja prazgodovinskih materialnih ostankov na Dolenjskem. Pri njihovem razumevanju in interpretaciji si pomaga z bogatim naravoslovnim in geografskim znanjem ter z dobrim poznavanjem šeg in navad iz vsakdanjega življenja nekoč in danes, ki jih primerja s podatki iz prazgodovinskega obdobja. Pri tem ugotavlja veliko podobnosti med življenjem naših prednikov v prazgodovini in še donedavnim življenjem omenjenega dela Dolenjske.

Severjeva knjiga je vsebinsko razdeljena na tri dele. V prvem se avtor ukvarja z najstarejšo zgodovino Slovencev. Bralca na kratko seznani s svojim kritičnim pogledom na razlago najstarejše slovenske zgodovine. Povsem v duhu venetske teorije izrazi dvom v interpretacijo slovenskih zgodovinarjev in arheologov, da smo Slovenci prišli na Balkanski polotok s Slovani šele v 6. in 7. stoletju, kjer smo se nato pomešali s staroselci. Po njegovem so predniki Slovencev živeli že v prazgodovini, saj o tem pričajo številni slovensko zveneči toponimi ter vrsta jezikovnih prvin v slovenskih narečjih. Svojo tezo dodatno utemeljuje še z venetskimi zapisi, ki so jih doslej našli na območju severnega Jadrana in Alp in ki jih je po njegovem prepričanju uspešno

prebral venetolog, akademik Matej Bor s pomočjo slovenskega jezika.

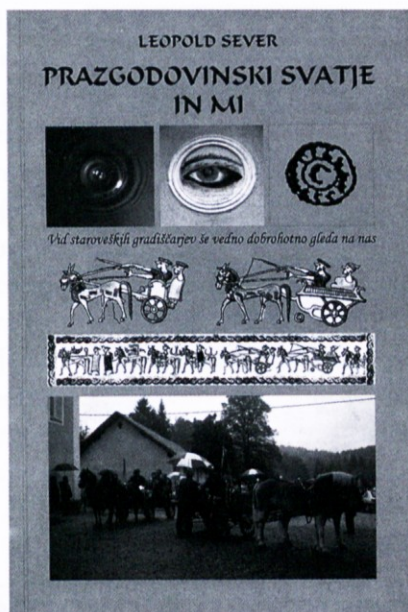
V drugem delu knjige predstavi gradiščane, prebivalce gradišč, kot prazgodovinsko skupnost, ki je izoblikovala svoje posebno življenjsko okolje. S pomočjo analize štirih gradiščanskih skupnosti (Škocjan pri Turjaku, Magdalenska gora, Vir pri Stični in Rob) in primerjalne analize njihovih ohranjenih materialnih ostankov je avtor v njih prepoznal kulturo prednikov Slovencev – Venetov. Po njegovem so bili Veneti ljudstvo s slovanskimi oziroma praslavanskimi kulturnimi in jezikovnimi potezami, ki je bilo do prihoda Rimljanov med najmočnejšimi v Evropi. Avtor se ne strinja z interpretacijo slovenskih arheologov, da so bili nosilci gradiščanske kulture Kelti, ki so v naš prostor prišli v 5. stoletju pred našim štetjem. Redka pisna sporočila, ki so se ohranila na severovzhodnem delu Apeninskega polotoka (npr. Lagole di Calalzo), pričajo po njegovem nasprotno, da so bili nosilci gradiščanske kulture Veneti. Njihov center je moral biti na območju Dolomitov, kjer še vedno kljub veliki časovni odmaknjenosti najdemo slovensko zveneča naselbinska imena. Avtor se v tem delu knjige loti tudi vprašanj družbene in socialne organiziranosti prazgodovinskih skupnosti, ki jih obravnava v knjigi. Ugotavlja, da so imele trdno organizacijo in avtoritativno vodstvo, saj so jih k temu silele gospodarske, duhovne in še posebej obrambne potrebe. Pri odgovorih na ta vprašanja si je avtor pomagal z analogijo pri drugih ljudstvih ter s pomočjo razlag starih izrazov, ki so se med lokalnim prebivalstvom ohranili do današnjih dni. Med jezikovnimi atavizmi je posebno pozornost posvetil besedi *špaj*, v kateri prepoznava pomensko povezavo z besedami spajati, povezovati in družiti. Iz te besedne zveze je avtor poimenoval prazgodovinske višinske naselbine gradiščanov z imenom *španovine* ali *španovije*. Zanimiva je tudi njegova interpre-

tacija, kako so bile te naselbine zasnovane in kako so delovale.

Po njegovem sestavljajo osnovno strukturo gradiščanske kulture naslednji pojmi: gradišča, tičnice, čaščene vode, sledovi metalurške dejavnosti, stara pota, imena po konjereji, stara imena voda in izkopanine. Omenjeni pojmi so po Severjevem prepričanju glavne sledi gradiščanske infrastrukture, ki so se ohranile do danes in so neposredne priče o njihovi materialni, socialni in duhovni kulturi. Sever svojo hipotezo razložiti na primeru

analize štirih zgoraj omenjenih gradiščanskih skupnosti (španovin) na Dolenjskem. Posebej izpostavi dve skupnosti – Vir pri Stični in Škocjan pri Turjaku, ki ju natančno razčleni in primerjalno analizira. Ugotavlja dvanajst prvin, ki so jima skupne: očiščevalni bajerji, čaščeni vodni viri, tičnice, arheološke izkopanine, gradišče, stara pota, kraji, imenovani po konjereji, nahajališča kremenovih mineralov, sledovi pridobivanja železove rude v različnih časovnih obdobjih, sledovi taljenja železove rude, zemljepisna imena prazgodovinskega izvora in sedež pražupnije.

V zadnjem delu knjige se avtor posveti razlagi prizorov na znameniti situli iz Vač, ki je bila odkrita med arheološkimi izkopavanji v bližini Vač daljnega leta 1882. Gre za enega najlepših primerov situlske umetnosti in torevske obrti pri nas. Prizori na vaški situli tudi sicer že dolgo zaposlujejo arheologe, saj se ne morejo zediniti, ali gre v njih prepoznati mitsko upodobitev junakov in bogov ali pa za upodobitev izjemnih dogodkov iz vsakdanjega življenja višjega sloja halštatske družbe. Za razliko od doslej veljavnih razlag, ki jim je skupno, da gre pri upodobitvi prizorov v treh nizih vaške situle za upodobitev posmrtnega življenja, Sever podaja drugačno razlago. Trdi, da so v zgornjih dveh pasovih situle upodobljeni prizori iz vsakdanjega posvetnega življenja, povezani s šegami in navadami ob poročnem obredu. Po njegovem prepričanju je na prvem pasu upodobljen

svatovski sprevod k poroki, na drugem pasu pa poročna pojedina (pirovanje) in zaključna družabnost. Zanimivo pri tem je, da je avtor to razlago dobil pri ljudeh, torej v ustnem izročilu. V knjigi pa jo poskuša »znanstveno« preveriti. Avtor utemeljuje podobnost prizorov poročnega obreda na vaški situli s šegami in navadami ob porokah v dolenjskih vaseh pred drugo svetovno vojno, s konkretnimi kulturnimi pojavi iz vsakdanjega življenja, ki so bili med prebivalci severozahodnega dela Dolenjske živi še do

nedavnega. Motiv ptic na vaški situli povezuje na primer z obrednimi eno in dvoglavimi krušnimi pticami in poprtniki, ki so jih gospodinje iz Hočevja, Tihaboja in okolice Višnje Gore še do pred nekaj leti pekle okrog božiča otrokom in odraščajočim dekletom. V dvoglavih krušnih pticah vidi avtor prazgodovinske prežitke. Sever je prepričan, da dvoglava ptica z glavama na istem koncu trupa simbolizira sklenjen zakon med ženo in možem.

O Severjevi knjigi lahko zapišemo, da gre za zanimiv ljubiteljski podvig. Knjigi sicer ne moremo pripisati posebne strokovne teže, ponuja pa kljub vsemu zaradi avtorjeve erudicije dovolj zanimivo branje tako za laike kot za strokovnjake. O vsebini prvega dela njegove knjige ni moč razpravljati, saj gre za avtorjevo dokazovanje avtohtonosti Slovencev na naših tleh v prazgodovini. Avtor svojo hipotezo utemeljuje pod vplivom venetske avtonistične teorije, ki sta jo zgodovinska in arheološka znanost v preteklosti že večkrat argumentirano zavrnila. Najbolj eksplicitno v posebni številki Glasila Slovenskega arheološkega društva leta 1990. Vsebinsi drugega in zadnjega dela sta bolj zanimivi. Tu avtor z analogijami iz našega vsakdanjega življenja ponuja nove in izvirne razlage kulturnih pojavov v halštatski kulturi na Dolenjskem. Med njimi izstopa njegova razlaga prizorov na vaški situli. Seveda njegove razlage niso in ne morejo biti dokončne razlage določenih kulturnih

pojavov v prazgodovini na naših tleh, saj se pri svoji raziskavi ni posluževal metod znanstvenega dela. V knjigi pogrešamo primerjalne študije obstoječih gradiv in teorij, navedbo virov in literature. Lahko pa predstavljajo njegove ugotovitve vspodbudo za iskanje etnoloških in arheoloških potrditev drugim strokovnjakom. V etnologiji in arheologiji se je namreč doslej večkrat potrdilo, da lahko etnografsko gradivo pripelje do lokacij, kjer so ohr-

njeni posamezni materialni ostanki iz najstarejših obdobij. V posameznih primerih pa lahko pripomorejo tudi k razlagi kakšnih preteklih dogodkov. Skratka, Severjevo knjigo ne velja povsem prezreti, saj ponuja zanimivo in izvirno branje, vendar pa je ob njenem branju potrebno biti kritičen in z veliko mere zdravorazumske distance do zgodovinskih dejstev, ki jih avtor navaja v svoji knjigi.

RASTO BOŽIČ

Zbornik, posvečen Novomeščanom

Novo mesto – možnosti in priložnosti, Društvo Novo mesto, Novo mesto 2010.

Četrty zbornik Društva Novo mesto, združbe samostojno mislečih meščank in meščanov, ki se vzemajo za vsestranski razvoj njihovega mesta in kakovost bivanja v njem, se od prvih treh¹, ki so prinesli mnenja avtorjev glede lokalne samouprave, razvoja mesta, njegovih ustanov in njegovega kulturnega snovanja, razlikuje po tem, da je vsebina njegovih prispevkov oziroma pozornost njihovih avtoric in avtorjev usmerjena k bolj praktičnim in vsakodnevnim težavam prebivalcev Novega mesta.

Ali Novo mesto zasluži naziv sodobnega pokrajinskega središča? Predvsem o tem vprašanju, čeprav tudi o drugih pomembnih vprašanjih in priložnostih Novega mesta, se sprašujejo avtorice in avtorji 14 člankov, ki v nekoliko cirkuško oblikovani izdaji nihajo od uradniških poročil in prostih spisov do tehtnih sodb ter kritično zasnovanih prispevkov.

¹ Prvi zbornik, *Mesto, vloga pomen in razvoj Novega mesta v prihodnjem tisočletju* je Društvo Novo mesto izdalo leta 1996, drugega, *Oblikovanje kulturnih ustanov in razvoj Novega mesta v kulturno središče Dolenjske* leta 2000 in tretjega, *Prvih 10 let*, leta 2003.

Zbornik po uvodu urednice Jože Miklič uvaja prispevek predsednika Društva Novo mesto Mitje Simiča, v članku z naslovom *Med neizkoriščenimi možnostmi in novimi priložnostmi* pa se avtor dotika delovanja, dosedanjih uspehov in vloge društva. Kot zaključuje, bo Novo mesto postalo urejeno, zdravo in uspešno pokrajinsko središče šele takrat, ko se bo zavedlo svojih možnosti in jih znalo izkoristiti. V tem smislu, a skozi gospodarski vidik, v prispevku *Novo mesto kot regionalno središče* nadaljuje direktor Obrtne zbornice Dolenjske in Bele krajine Franci Bratkovič, *Kaj preprečuje sistematični razvoj mesta* pa ugotavlja urednica zbornika Mikličeva. Poudarja, da mesto še vedno nima izdelane dolgoročne strategije razvoja, podobno kot ima Ljubljana zakon o glavnem mestu, pa bi moralo po tem vzorcu imeti Novo mesto predpis o regionalnem središču in v njem opredeljene lastne pravice oziroma obveznosti.

V nadaljevanju direktorica novomeškega Razvojnega centra Mojca Špec Potočar skozi zapis *Vloga razvojnega centra v razvoju mesta* predstavlja ustanovo, ki jo vodi, Helena Jeriček Klanšček pa v prispevku *Novo mesto – zdravo mesto* spregovori o urbanizaciji, njenih posledicah za zdravje skupnosti in posameznikov, dodaja zgled reševanja razvojnih vprašanj v ameriškem mestu Oakland ter na temelju tamkajšnjih ugotovitev podčrtuje po-

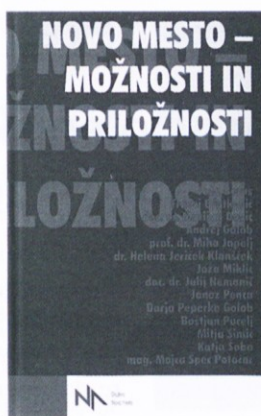
membnost sodelovanja in izmenjave izkušenj med mestnimi službami ter njegovim prebivalstvom.

Novomeški mojster fotografije Boštjan Pucelj v zborniku sodeluje s tragikomičnim fotografskim prispevkom *Forma viva* oziroma s fotografijami posušenih novomeških dreves, kot delom mesta, ki urbano sredino povezujejo z naravnim okoljem. Kljub temu, da ne najboljše izbrani oblikovalski poseg krni izrazno moč njegovih fotografij, pa je v podtonu Pucljevih posnetkov zaznati kritično ost.

S tehtno zasnovanim člankom *Ekologija in etika* v zborniku nadaljuje Janez Penca, ki opozarja na krhkost okolja in hkrati na ekonomski pohlep, kot dve nezdružljivi prvini. Njegov prispevek lahko tolmačimo tudi kot razgledano in utemeljeno kritiko sodobne družbe, z njim pa povzamemo, da zeleno gibanje lahko govori tudi jezik znanosti. Tisto, kar ga resnično poganja, je etika, dobra volja in spoštovanje drugih, v zaključku izpostavlja Penca.

Za njim gradbeni inženir Andrej Golob v prispevku *Ustvarjalna delavnica »mestni prostor«* predstavlja delavnico, ki jo je lani priredilo Društvo Novo mesto. Njen namen je bil spodbuditi meščanke in meščane k dejavni in ustvarjalni udeležbi za boljši mestni prostor ter jih seznaniti z možnimi rešitvami in ustvarjalnimi tokovi. Njegovemu poročilu pa sledi domoznansko obarvani zapis letošnje Čopove nagrajenke in varuhinje posebne zbirke Boga Komelja v novomeški Knjižnici Mirana Jarca, Darje Peperko Golob. Naslovila ga je *Znanje o domu kot temelj novomeške knjižnice*, v njem pa ugotavlja, da je poznavanje lastnega mesta, njegove preteklosti in razvoja temelj za njegovo vrednotenje, ob tem tudi pojasnjuje domoznansko vlogo omenjene knjižnice, njeno tozadevno prehojeno pot in zagate.

Profesor Miha Japelj nato s člankom *Univerza v Novem mestu: svetla ali manj svetla obzorja?* opozarja na znano novomeško visokošolsko dilemo in predstavlja dosedanje napore ter korake za razvoj tovrstnega šolstva, za njim pa predsednica Študentske organizacije Slovenije Katja Šoba, si

cer Posavka, s prispevkom *Študenti in študijsko okolje* ponuja splošno znane resnice.

Jazzinty po desetih vročih sezonah je naslov članka Marijana Doviča, enega izmed pobudnikov in sodelavca sedaj že dobro uveljavljene in znane novomeške poletne izobraževalne jazzovske delavnice. Čeprav je nekoliko nenavadno, da tako tesen sodelavec Jazzintyja ta izjemni podvig tudi ocenjuje, uspe ob lastnem

navdušenju kot avtor ohraniti trezen premislek. Kot povzema, je glede na njegovo odzivanje sedaj skoraj gotovo, da Novo mesto v prihodnosti ne bo postalo središče jazzovskega ustvarjanja, bo pa vsekakor ostalo njegovo zavetišče in vse bolj mednarodno povezovališče.

Tudi Jože Berus, direktor Term Krka, v predzadnjem zapisu zbornika *Razvoj turizma v Novem mestu* razvija podobne misli. Gre seveda v smeri turizma in ugotavlja, da turist v mestnem okolju pričakuje predvsem ponudbo s področij kulture in zabave. Glede na število prenočitev v Novem mestu si ne gre delati utvar, da je turizem v njem pomembna gospodarska panoga, meni, iz njegovih ugotovitev pa se da razbrati tudi dejansko raven novomeške mestnosti.

Kot zadnji prispevek zbornika je objavljen članek uglednega enologa Julija Nemaniča, njegovo vsebino pa odraža naslov *Cviček – priznано tradicionalno poimenovano (PTP) vino*. V omenjenem zapisu avtor predvsem razmišlja o organiziranosti dolenskega vinogradništva in kletarstva, kakšnih pogledov na to, kako cvičkovo izrazito podeželskost in njegov v zadnjih desetletjih privzeti folklorizem uskladiti s sodobno mestno ponudbo, kar je eno izmed perečih novomeških vprašanj, pa zbornik žal ne ponuja.

A handwritten mark or signature in the bottom right corner of the page, consisting of a stylized, cursive-like scribble.

Založniška dejavnost Dolenjskega muzeja Novo mesto 1950 – 2010

Ob 60-letnici Dolenjskega muzeja¹ – ki smo jo z osrednjo slovesnostjo obeležili 1. junija, prav na dan, ko so ga leta 1950 ustanovili – smo v tej muzejski ustanovi pripravili tri projekte, povezane z našo dejavnostjo. Tako smo prvič predvajali dokumentarni film *Arheološka podoba Dolenjske*, s katerim smo tudi zaokrožili trilogijo (stalna razstava, katalog in film) o tej naši daleč najpomembnejši, najprestižnejši in najprepoznavnejši dediščini. Kot producentu so nam ga pomagali ustvariti novomeški Studio Vrtnec s scenaristom in režiserjem Jadranom Strletom ter izvršnim producentom Primožem Kastelicem, strokovni sodelavec filma pa je bil naš arheolog Borut Križ.

Vse naše dejavnosti, dosežke in številne pomembne dogodke, ki so zaznamovali zadnje desetletje delovanja muzeja, skupaj s seznamom vseh izdanih publikacij in zaposlenih delavcev v zgodovini muzeja ter seznamom vseh razstav pripravljenih v zadnjem desetletju smo podrobneje predstavili v zborniku *60 let Dolenjskega muzeja Novo mesto*, ki je smiselno nadaljevanje publikacije izdane ob naši 50-letnici leta 2000. Poleg tega smo pripravili še razstavo o naši bogati založniški dejavnosti z naslovom *Založniška dejavnost Dolenjskega muzeja 1950 – 2010*, ki je bila izključno povezana z muzejsko razstavno dejavnostjo in s tem neposredno z obdelavo in objavo zbirke premične dediščine, ki jih v okviru njegovega najpomembnejšega poslanstva hrani muzej.

Kot njen avtor sem na posebni in hkrati tradicionalni razstavi ob dnevu Dolenjskega muzeja, ki smo ga petnajsto leto zapored pripravili na dan njegove ustanovitve, predstavil vso muzejsko 60-letno založniško dejavnost z vsemi oblikami tiskovin, katalogi, zloženkami, plakati in vabili. V začetnem obdobju delovanja muzeja občasnih raz-

stav niso spremljali katalogi ali kakšno drugo pisno gradivo, čeprav prvi, resda za današnje razmere skromen katalog, sega v leto 1953 in so ga izdali ob likovni razstavi Lamut, Mole, Borčič. Bolj sistematično so pisne izdaje spremljale razstave od leta 1969 dalje, še posebej na likovnem področju, na katerem so muzejski delavci pripravili največ občasnih razstav. Temu je botrovala tudi izgradnja galerijskega prostora leta 1964, ki je bil v največji meri vse do konca leta 1994 namenjen prav likovni dejavnosti, medtem ko so bile razstave z drugih področij muzejskega dela zelo redke, lastne razstave pa prej izjeme kot pravilo. Tako je do navedenega leta prevladovalo tiskano gradivo, katalogi in zloženke z likovnega področja, saj so v omenjenem obdobju izdali kar 59 katalogov občasnih likovnih razstav in samo 10 katalogov tematskih razstav, na katerih je bilo predstavljeno gradivo, ki ga hrani muzej. To razmerje se je po letu 1995, ki ga štejem za pomembno prelomnico njegovega delovanja, ko smo tudi povsem spremenili muzejsko razstavno politiko, obrnilo v prid lastnemu muzejskemu gradivu in s tem domačim muzejskim tematskim razstavam z vseh področij muzejskega dela, ki so jih spremljali tudi obsežni katalogi. Tako smo v zadnjih 15 letih izdali kar 33 tematskih razstavnih katalogov in 15 katalogov likovnih razstav iz našega galerijskega programa. S tem smo poleg razstavljanja začeli tudi sistematično objavljati lastno muzejsko gradivo in seznanjati javnost – tako strokovno kot širše laično – z našo premično dediščino, s čimer se je povečalo zanimanje za našo preteklost in njeno poznavanje. Ravno zaradi tega je izdajanje tovrstnih razstavnih publikacij zelo pomembno in ena od temeljnih muzejskih nalog. V Dolenjskem muzeju se držimo pravila, da vsako domačo razstavo spremlja ustrezna muzejska publikacija, ki po končani razstavi za vedno ostane

¹ Avtor članka je direktor Dolenjskega muzeja. (Opomba uredništva)

in bistveno pripomore k poznavanju naše lokalne in nacionalne preteklosti.

Poleg katalogov stalnih in občasnih razstav smo v 60 letih delovanja muzeja na področju občasnih razstav pripravili 40 razstav s področja arheologije, 27 etnoloških, 105 zgodovinskih in kulturnozgodovinskih, 11 pedagoških in eno interdisciplinarno, 328 z likovnega področja in 20 v okviru galerijskega programa Jakčevega doma. Skupaj kar 532 in še 17 stalnih razstav, od katerih jih je trenutno na ogled osem. Od začetka delovanja muzeja smo do njegove 60-letnice izdali še 6 vodnikov po stalnih razstavah, 18 samostojnih publikacij, od katerih jih je bilo kar nekaj neposredno povezanih z našim muzejskim gradivom in razstavami, od leta 1985 do 1989 10 publikacij iz zbirke Prispevki za zgodovino delavskega gibanja in NOB na Dolenjskem in v Beli krajini, 6 publikacij iz arheološke zbirke Carniola Archaeologica, s katero sistematično objavljamo rezultate arheoloških izkopavanj v Novem mestu, in 7 dokumentarnih filmov. Seznam vseh izdanih in razstavljenih publikacij smo objavili v že omenjeni publikaciji, iz-

Pogled na razstavo založniške dejavnosti Dolenjskega muzeja. (Foto: Branko Babič)

dani ob 60. jubileju. Vse razstave so spremljala vabila, marsikatero tudi zloženske in plakati, izdali pa smo še številne prospekte, razglednice, voščilnice, koledarje, spominske kuverte, vstopnice, delovne liste, muzejske izkaznice in drugo promocijsko gradivo, s katerim smo želeli in še želimo Dolenjski muzej ter njegovo dejavnost še bolj približati in predstaviti obiskovalcem.

IVAN KASTELIC

Razstava za oči, ki gledajo s prsti

V Posavskem muzeju Brežice so v lanski jeseni zaprli razstavo grafik, haig in malih plastik, ki so jo posvetili 70-letnici domačina, ustvarjalca iz Sevnice, Rudija Stoparja. Prikaz je vzbudil pozornost tudi zaradi tega, ker je bil del razstavljenih umetnin prilagojen potrebam obiskovalcev z okvaro vida.¹ Razveseljivo in spodbudno je, da se je po tem kar nekaj kolegov iz drugih muzejev lotilo organiziranja razstav za slepe in slabovidne.

Prireditelji razstave so tem obiskovalcem najprej omogočili varno gibanje. Od vhoda v prve-

ga izmed treh galerijskih prostorov, nato naprej in do razstavljenih predmetov je morebitnega slepega ali slabovidnega obiskovalca vodila tako imenovana taktilna sled oziroma talna oznaka, ki jo je bilo možno začutiti skozi obuvalo ali s palico, vse razstavne prostore pa so opremili s primernimi napisi in jih ustrezno osvetlili, medtem ko so tretji galerijski prostor načrtno prilagodili vsem, ki si z očmi ne morejo več pomagati. Za slepe in skrajno slabovidne so dodali še zapise v brajici, zanje pa so prilagodili tudi razstavo.

¹ Tudi avtor članka je skoraj slep. (Opomba uredništva)

Obiskovalcem z okvaro vida prilagojena razstava v Posavskem muzeju Brežice. (Foto: arhiv PM Brežice)

V prvem in drugem prostoru so na stenah vse predvsem Stoparjeve haige², na podstavkih pa so bile razstavljene male plastike iz varjene pločevine. Te sodijo v obdobje avtorjeve zgodnejše ustvarjalnosti. Gre za figure likov, znanih iz literarnega ali narodnega izročila, Zeleni Jurij, Deseti brat, Ribničan, Martin Krpan, petelin ... V tretji prostor so namestili predvsem Stoparjeve sodobne plastike iz cikla Ipusa³, pri katerih je s simbolično uporabo valovnic in krogel upodobil reko Savo nekoč in danes. V omenjenem nizu se ji je posvetil z veliko ljubezni, spoštovanja, obžalovanja in nostalgije. V času njegove mladosti je bila reka drugačna, čista, nebrzdana, privlačna in razburljivo igrišče mladeži. Nekaj tega razpoloženja in spoštovanja so avtorji razstave skušali prenesti tudi v opise in pojasnila predmetov.

Haige in male plastike so postale z leti nekakšen Stoparjev zaščitni znak, ene in druge pa so se pokazale kot naročene za obiskovalce z okvaro vida. Avtor se je pri prilagajanju haig posebej potrudil. Linije na njih je okreplil s posebno maso. S tem jih je sicer uničil, se je pa dalo pod prsti začutiti risbo.

Med številnim občinstvom je bilo na otvoritveni slovesnosti razstave tudi nekaj članov Medobčinskega društva slepih in slabovidnih Novo mesto, ki združuje člane Posavja, Dolenjske in Bele krajine. Predsednik tega društva Janez Kermc in naša strokovna pomoč za brajico,

Zlatko Cigič, sta lahko spremljala preko prstov tisto, kar jima je ponudila razstava. Listi z napisi in pojasnili v brajici pa so bili postavljeni tako, da so logično vodili roko slepega od napisa do razstavnega predmeta.

Teden dni po odprtju razstave so v Posavskem muzeju gostili skupino članov novomeškega društva slepih in slabovidnih. Razstavo so si lahko ogledali zbrano in z belimi palicami sledili ježkastemu traku na tleh. Lahko so pretipali vse, kar so dosegli. V razgovoru po ogledu so obiskovalci priznali, da bodo še dolgo premišljevali o tej izkušnji. Slepi in slabovidni so namreč populacija, ki je večinoma odvisna od svojih spremljevalcev, v družabno življenje pa se ne vključuje zlahka. Delno zaradi zadrege, ki prevzame okolico ob njihovi navzočnosti, malo pa tudi, ker se zaveda lastnih omejitev. Slaboviden človek praviloma, čeprav se ga pogosto skoraj dotika, ne ve niti, če in kje se nahaja njegov možni sogovornik.

Še posebej uporabno povratno informacijo o razstavi so v Posavskem muzeju dobili po obisku in ogledu predsednika Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije Tomaža Wrabra, ki je prekaljen obiskovalec muzejev in galerij doma in po svetu. Po tem, ko je s palico sledil ježku skozi vse tri razstavne prostore, je v pismu navedel navdušenje in dragocene pripombe. Za obiskovalca z okvaro vida se mu je zdela razstava obsežna. Res pa je imel za njen ogled le malo časa. Format varjenih plastik je ocenil kot ravno pravšnji. Brez težav se ga je dalo raziskati in z roko obvladati, da je v zavesti izoblikoval uporabno podobo. Po približno uri ogleda si je zmozel zapomniti morda slabo polovico razstavljenega. Po njegovi sodbi bi za celovit vtis potreboval pet do šest podobnih obiskov. Seveda si lahko vsakdo izmed ponujenega izbere »ogleda« in zapomni toliko, kolikor pač zmore. Ljudje z okvaro vida ne morejo uporabiti hipnega pregleda terena z enim samim bliskom oči. Njihovi vtisi se morajo nalagati sistematično, postopno in raziskujoče, zajete informacije pa morajo možgani prevesti v lasten jezik.

² Japonske trivrstične pesmi s preprosto risbo v tušu.

³ Ipusa je starorimski naziv za Savo.

Po zaprtju razstave v galeriji Posavskega muzeja so se njeni prireditelji odločili še za gostovanje s pedagoško andragoškim kovčkom. Vse prilagojene haige in skoraj vse skulpture s pripadajočimi opisi so razstavili še v domu oddiha Zveze slepih na Okroglem pri Kranju. Predstavitve Stoparja in njegovega dela so skupaj z omenjeno razstavo uvrstili v delovni program študijskega dneva za slepe in slabovidne intelektualce. Med tem ko se je Stopar pogovarjal z avtorjem tega zapisa in organizatorjem projekta Stoparja slepim, je vpričo vseh skupaj zrasla lična ponovitev razstave. Po zaključenem pogovoru so imeli slepi in slabovidni intelektualci na voljo preko tri ure časa. V miru so lahko otipavali, raziskovali in se seznanili z vsemi razstavljenimi predmeti. Stopar je kasneje izjavil, da njegovim stvaritvam nihče še nikoli ni namenil toliko pozornosti in časa.

Ob prilagoditvah razstav za ljudi z okvaro vida je vsekakor treba poudariti še dvoje. Razstave prilagajamo potrebam senzorno in gibalno oviranih zaradi normativnih določil o pravicah

invalidov do enakih možnosti dostopa do kulturnih dobrin. Torej tudi slepim in slabovidnim. Zavedajmo se, da galerijam to ne bo prineslo kaj prida povečanega obiska. Omenjena populacija je zelo razpršena in je gibljiva le pogojno. Zaradi vrste ovir je dovršen del njenih pripadnikov težko vspodbuditi za ogled razstave. Pa tudi, če bi prišli vsi iz Posavja in sosednje Dolenjske, to ne bi znatno izboljšalo statistike galerijskega obiska in povečalo blagajniških dohodkov. Gre predvsem za dejanje v prid enakopravnosti do še ene izmed priznanih manjšin, ne kaže pa tudi tarnati nad njenim (praviloma) skromnim obiskom.

Morda bo prirediteljem podobnih morebitnih razstav pomagalo, če se za organizirani obisk dogovorijo z lokalnim društvom katerih koli invalidov. Vsi kakorkoli prikrajšani jim bodo za tako dejanje in prireditev neizmerno hvaležni. Ob tem bodo morda posredovali kakšno pripombo, ki bo razstavljavcem v prihodnje olajšala delo. Sprva bo takšno plačilo moralo kar zadostovati, ostalo pa bo pokazal čas.

ALEKSANDER BASSIN

Akuvizura – snov, iz katere so barve

Razstava Jožefa Vrščaja *Akuvizura – snov, iz katere so barve*, Galerija Kambič, Metlika, 18. maj do 5. september 2010.

»Namen konkretnosti je, da abstraktno misel predstavimo v resničnosti tako, da jo lahko čutno dojamemo,« je slikovita definicija arhitekta in vsestranskega umetnika, kiparja, slikarja in grafika Maxa Billa, slovitega svetovnega modernističnega mojstra abstraktne, ki jo sicer imenujemo konkretna, umetnosti. V tej navidezni nelogični povezavi pojmov nahajamo tudi bistvo umetnosti kiparja Jožeta Vrščaja, ki se je v svojem, že več desetletij

trajajočem delovanju poizkusil tudi v slikarstvu, o čemer priča tudi njegova zadnja in najnovejša izrazna faza.

Vendar sprehodimo se in zavrtimo čas Vrščajeve umetnosti nazaj, na sam začetek. Po letih neutrudnega eksperimentiranja z gibljivo poliester-sko maso, ki jo je ukrotil v dosledni izpeljavi konstruktivno-tektonskega načela, se je soočil v tem delovanju z vnosom barve v medprostor in eksperimentiral z barvo od čistosti do tonskega sfumata.

Po kar nekaj časa trajajoči epizodi v začetku devdesetih let z vertikalnim, mrežastim, voljnim,

kovinskim pletivom (če ne omenjamo še vmesnega eksperimenta s fluidnim živim srebrom) je Vrščaj spet prisegel na konstrukcijsko-komponibilno sestavo raznorodnih prozornih kiparskih elementov iz prozornega, le redko obarvanega pleksi stekla. Je ta naš kipar sposoben, da v tako rekoč še vedno statuarni formi nahaja nove in nove odgovore – ali pa je Vrščaj eden tistih samotnih jezdecev, ki se s tako formo v načelu zadovoljijo in ji z novo znakovno obdelavo (ali sestavo) razširijo vsebinsko polje? Na to, navidez retorično vprašanje je Vrščaj sklenil poiskati odgovor povsem nekje izven dotedanega kiparskega izražanja, se pravi v plastični formi, ki določa, se pravi v določenem smislu opredeljuje prostor in zahteva od gledalca občutljivost za njegovo novo dožemanje.

Vrščajevi drobni eksperimenti, če lahko tako imenujemo njegovo minimalizirano oblikovanje plastične, prozorne mase v funkcionalni čisti okrasni element (v mislih imam izjemno zanimive Vrščajeve prstane, ki razkrivajo njegovo nikoli pozabljeno precizno predumetniško izobrazbo zobotehnika), so pravzaprav nastajali vedno v tistem vmesnem času, ki si ga je kot avtor vzel za ustvarjalni premislek, za medigro po tisti znameniti definiciji umetnika kot človeka, ki se igra in ki preide v določenem trenutku v ustvarjalca (homo ludens – homo faber).

»Ampak zakaj se ravno v nekem trenutku ustavimo in imamo delo za končano, čeprav to lahko deluje surovo. Se to zgodi zaradi pridobljenega znanja, izkušenj, lenobe, strahu, da ne bo v nadaljevanju še slabše. Mislim, da poiščemo notranji mir. Ko nas ta prevzame, vemo, da smo storili vse, kar se je dalo. S pogledom na svojo skulpturo, sliko, vidimo vase.«

Eno izmed v Metliki razstavljenih del Jožefa Vrščaja.

S temi besedami, ki jih je Vrščaj ob svoji zadnji predstavitvi v Celovcu (Galerie B. V., november/december 2009) zapisal v priložnostno zloženko (brez običajnih uvodnih misli izbranega kritiškega spremljevalca), je posegel očitno na področje, ki pa, kot da si ga ne zna več razložiti.

Izrazi kipar, oblikovalec konstruktivnih elementov, katerih značilnosti so bile poleg racionalno premišljene barvitosti predvsem prosojnost, zračnost novodobnega materiala (pleksi stekla), dalje sintezna izpeljava le-teh v čarni svet prelivajoče se svetlosti, potem kasnejši poizkusi v le-

senih konstrukcijah, obdobje pastozne slikarske abstrakcije, kot poizkus tehnološke menjave in sedaj opustitev nanašanja barv s čopičem, prestop v taktilno-haptični svet, kjer so dlan in prsti tisto dokončno orodje, ki včasih držijo in si pomagajo z nekim ostrorobim kosom povsem nepomembnega materiala, ki omogoča izvajanje risarske igre – sicer pa tako rekoč prepustitev hitri, intuitivni igri, v kateri se sprošča predvsem vizualna dražljivost, ki pušča na nosilcu lahko zelo dramatične domišljajske zapise. Zapise, ki jih umetnik razbira, potem ko ob uporabi hitro se sušecih barv tako rekoč zastanejo v metamorfoznih sestavih različno doseženih struktur, prostih brezbarvnih prehodov, kapljicastih zamikov. Kot igra brez meja, pred katero pa se je vedno mogoče za trenutek pomuditi, sprostiti, poiskati zaželeni odziv v dvo-ali-večumnih likih, prisposodobah vse možnega in nemožnega.

Je to dejansko vpogled vase, kot je zapisal umetnik? V zgodovini likovne umetnosti je na tak in podoben način v določenem obdobju razprostiral in ustvarjal svoje nove svetove otrok zgodovinske avantgarde, veliki Max Ernst. V kontekstu svoje različice nadrealizma je posegel v nezavedno, tudi

v kontrolirane igre naključja, razkrival je nove svetove in sestavljal z njimi nove zgodbe. Če je bil Max Ernst v svojem času, se pravi v več kot petdesetletnem obdobju preteklega stoletja, pravi nadrealistični pravljicar, je dandanašnji sodobnik, ki si zastavlja taka vprašanja kot Vrščaj, ob svojem novem delu predvsem iskalec izhoda iz novodobne vizualne razglašenosti, v kateri se je znašla ume-

tnost sodobne globalistične družbe. In kaj naj jo ozdravi namesto najvišjih znanstvenih raziskav, ki so očitno odpovedale preprostemu, naravnemu pritisku na izbrana mesta? Ali je, glede na to, da poznamo naravne ozdravitve telesa in duha s pomočjo akupunkture in akupresure, to Vrščajeva akuvizura?

RASTO BOŽIČ

Plodno likovno sodelovanje na visoki ravni

6. Novomeški likovni dnevi, 3. – 7. maj in 28. maj – 18. julij 2010, Dolenjski muzej Novo mesto, Jakčev dom.

Dolenjski muzej in Mestna občina Novo mesto sta v dneh od ponedeljka do petka, od 3. do 7.

maja, v muzejskem razstavišču Jakčev dom gostila ustvarjalke in ustvarjalce likovne kolonije 6. novomeških likovnih dni, katerih dela so bila tam razstavljena od 28. maja do 18. julija. Poleg gostje iz Poljske se je letos kolonije udeležilo šest domačih slikark in slikarjev, vodja kolonije je bil njen

Skupinska slika ob začetku 6. Novomeških likovnih dni. Z leve: Zdenko Picelj, Azad Karim, Jožef Vrščaj, Marija Rus, Andreja Potočar, Klavdij Tutta, župan Alojzij Muhič, Janko Orač, Elzbieta Kopach, Jožef Matijevič. (Foto: Rasto Božič)

pobudnik in stalni sopotnik, novomeški likovnik Janko Orač.

Udeleženci 6. Novomeških likovnih dni so bili Azad Karim, likovni ustvarjalec, ki stalno živi v Ajdovščini, po rodu pa je iz Kurdistanu na severu Iraka, Sevnčan Alojz Konec, Novomeščanka Andreja Potočar, Metličanka Marija Rus, Primorec Klavdij Tutta, Črnomaljec Jožef Vrščaj, sicer kipar, ki se izraža tudi skozi slikarstvo, in Elzbieta Kopacz iz poljskega z Novim mestom pobratenega in prijateljskega mesta Torun.

Udeleženkam in udeležencem novomeške kolonije njeni prireditelji tudi tokrat niso predpisali teme, temveč so bili ti pri ustvarjanju povsem svobodni. Kot je poudaril Orač, je v Novo mesto vsak prinesel lastne poglede in zamisli. Ponudili so mu le pogoje, v katerih jih je lahko razvil in uresničil, del ustvarjenega pa podaril mestu.

Novomeška kolonija je v minulih petih letih njena prirejanja postala stalnica, kot so menili njeni letošnji udeleženci, pa je dosegla visoko umetniško in organizacijsko raven. Posebej jo je pohvalil eden izmed sodelujočih slikarjev, Klavdij Tutta, ki je povedal, da gre pri njej za dobro sožitje med prireditelji ustvarjalnega srečanja in sodelujočimi umetniki. Menil je tudi, da ji naziv kolonija pravzaprav ne ustreza več, saj se je pridružila tovrstnim ustvarjalnim prireditvam na višji ravni, zamisel Novomeščanov pa se približuje zasnovi izmenjalnih ateljejev, kot jih pozna razvita Evropa. Novomeški likovni dnevi so mogoče lahko zametek ta-

Skupinska slika 6. Novomeških likovnih dni. Zgoraj: Azad Karim, Alojz Konec, Klavdij Tutta, Jožef Vrščaj in spodaj: Elzbieta Kopacz, Janko Orač, Andreja Potočar, Marija Rus. (Foto: Branko Babič)

kega sodelovanja v širšem okolju in mednarodno, je še opozoril Tutta.

Dolenjski muzej je pri izvedbi novomeške kolonije letos sodeloval četrtič, z lanskimi likovnimi dnevi pa je prevzel vso njeno organizacijo tudi po strokovni in denarni plati. Tako so Novomeški likovni dnevi postali sestavni del njegovega programa, ki ga denarno podpira tudi Mestna občina Novo mesto. Poleg tega je Dolenjski muzej skrbnik celotne zbirke kolonije.

Kustos 6. Novomeških likovnih dni je bil umetnostni zgodovinar in kustos Dolenjskega muzeja Jožef Matijević, ob razstavi pa je Dolenjski muzej izdal katalog. V Novem mestu ustvarjena dela omenjenih slikarjev objavljamo v likovni opremi pričujoče številke Rasti.

BOGDAN UČAKAR

S polnih notnih map iz visokih glasbenih pultov Festival Brežice Seviq 2010

Brežiški festival, ki ga že dolga leta poznamo in spoznavamo v vsej širini poletne kulturne transverzale po Sloveniji, je tudi letos pričel svoj programski tek v Viteški dvorani Brežiškega gradu. Za slavnostni uvod z domačim povedkom smo poslušali Dunajsko mašo Janeza Krsnika Dolarja

z združenimi močmi ansamblov iz Italije, Slovenije in Avstrije. Izvedbo je vodil dirigent Tomaž Faganel. Pomemben glasbeni opus in vestno poustvarjalno delo. K zgodovinsko kar prelomnem dogodku in zvočni ter poustvarjalni inavguraciji so snovalci povabili italijanski instrumentalni se-

stav Orchestra Barocca di Bologna, slovenski mešani pevski zbor Chorus N`omen ter Grazer Choral Schola iz Gradca. Vsi trije ansambli so ob dobrih in natančnih navodilih dirigenta in seveda tudi priprava posamičnih sooblikovalcev ansamblov dosegli zvočno zlitost instrumentalnih in zborovskih delov Dolarjeve maše, podprtih z zelo ekspresivnimi in nič asketskimi koralnimi deli, ki spajajo zvočni scenarij s kar specifično izvirnostjo oblikovne in harmonsko globoko fundirane partiture, ob katerih bi bili ponosni tudi največji glasbeni narodi in okolja. Upamo lahko, da Dolarjeva maša odslej ne bo obležala v glasbenem arhivu, ampak jo bomo slišali večkrat tudi v našem sakralnem ordinariju, kjer ne bi smela manjkati.

V dvorani Hudičevega turna v Soteski na Krki je nastopil španski ansambel Grupo Canzona z glasbo treh kultur Španije iz zlate dobe z zvočnimi relikti krščanske, muslimanske ter židovske religije. Ansambel je zelo živahen, temperamenten v petju in barvah inštrumentov, vsaj v nekaterih obrisih tudi zelo izbirčen. Še posebno sugestivno je bilo petje Miriam Torres – Pardo, navdušil pa je tudi Pedram Khosravi z instrumentoma tombak in daf. Koncert kot tehten ekskurz k zvočnem prikazu ibernske kulturne in glasbene poli-etničnosti.

Znova so organizatorji tudi letos na stečaj odprli okna blagi sapi flamskega ansambla Zefiro torna, ki se rad vrača v sporede brežiškega festivala. Odličen spored se je zdel kot močan čustveni in poustvarjalni glasbeni »vzgonnik« s takšnimi skladatelji, kot so Brewer, Locke, Morley, Dowland in še veliko drugih. Vse izvedbe in dela v čudovito urejeni programski kaseti ansambla z odlično sopranistko Cecile Kempnaers in instrumentalistov na violini, renesančno lutnjo in arhilitnjo, baročno kitaro, teorbo, cistrom in tolkali. Nastop za vrhunska umetniška in poustvarjalna merila.

Svoj programski snopič sta za letošnji festival v Brežicah povezala tudi Komorni zbor RTV Slovenija in instrumentalni ansambel Les Favorites iz Nemčije, v sporedu pa je zlahtno zadišalo z zborovskimi in vokalno instrumentalnimi deli našega mojstra zborovskega vezenja Iacobusa Handla – Gallusa (Jakoba Gallusa Petelina). Oba sestava je vodil nemški dirigent Holger Speck. V sporedu smo slišali zborovska dela iz zakladnice mojstra

med največjimi sodobniki iz šestnajstega stoletja z najbolj bleščečih zborovskih vrhov. Skladatelj, ki postaja danes tudi pri nas s svojimi deli pevsko uveljavljena praksa v vseh segmentih, s Komornim zborom RTV pač vzorčnih. Poslušali smo kar obširen izbor njegovih mašnih del in zborovskega ordinarija ter marijanske motete iz Gallusove zbirke Opus musicum. Lep in vspeh buden zborovski ritual z našim Gallusom, ob Trubarju na knjižnem in Gallusom na glasbenem polju, resničnima veljakoma za naš umetniški in kulturni ponos.

Ne bi znova načenjali nerešljivo zvočno črkarsko pravdo, kako igrati Suite za violončelo solo Johana Sebastiana Bacha. Odgovori so vselej v dosjelih umetniškega prepričanja boljših in najboljših mojstrov violončela. Eno izmed dragocenih zvočnih vizitk nam je v nadaljevanju letošnjega festivala v Brežice z dvema koncertoma v Hrastovljah in Novem mestu poslal belgijski violončelist Roel Dieltiens. Poslušali smo šest Bachovih suit za violončelo solo v sveži novi interpretaciji z izredno učinkovino zdravilnega propolisa za zdrav organizem. Črkarska zvočna pravda je s čelistom kar za nekaj časa umetniški in poustvarjalni pravorek.

Angleški lutnjarski trio, Haydn Lute Trio, smo poslušali v manjši, umetniško pomembni cerkvi na Jesenicah na Dolenjskem. Ansambel je pokazal širino programskih zanimanj za iskanje novih, kar raritetnih sporedov skladateljev, ki jih v takšni zvočni kolekciji bolj redko poslušamo. Tako smo v prvem delu poslušali dve deli v novi zvočni preobleki Josepha Haydna in dvoje vmesnikov skladateljev Weissa in Falkenhagena. Prvega kot ustvarjalnega sopotnika J. S. Bacha, tokrat z lutnjarskim zvočnim fenomenom. Nekakšni preludiji in Bachovo oblikovno simbiozo ob zelo razvidni sinoptični karti baročne glasbene prakse.

Vsi, ki so prezrli ponudbo letošnjega festivala, so s koncertom nizozemskega dueta romantičnih kitar, umetniško poustvarjalnega tandema, ki ga sestavljata David Van Ooijen & Paul Pleijzier, zamudili veliko. Kitarska igra dveh povsem enakovrednih interpretov z neverjetno artikulacijo in tehnično virtuoznostjo ter ritmično izgovorjavo. Komaj bi si upali dajati prednost enemu ali drugemu, saj smo povsod občutili prelepo skladnost notranjega umetniškega dogovora.

Norwegian Cornett & Sackbuts med nastopom na Zaplazu. (Foto: Rasto Božič)

Globoke umetniške prstne odtise je tudi letos zapustil italijanski ansambel Auser musici, za glasbeni spomin pa z lepo prenovljene dvorane Barbara poleg gradu Mokrice. Njihov kar raziskovalni zvočno slogovni glasbeni krog je bil letos v sporedu načrtan v zgodovinski italijanski ris zanimivega obdobja italijanske glasbe s konca 16. in začetka 17. stoletja. V sporedu so bili skladatelji Veracini, Porpora, Jommelli in Pallela z deli sveže invencije in poustvarjalnim navdihom ansambla. Sopranistka Elena Cecchi pa nam je nazorno povedala, da se v kakšni scensko pevski miniaturo lahko skriva tudi ves opernoscenski čar. Zlati rez italijanske baročne glasbe.

Zvrhano košarico sočnih glasbenih sadežev sta za letošnji festival v Brežicah prinesla francoska ansambla Le Baroque Nomade in Musical Humors. Prvi z dialogom Franza Schuberta z židovsko klezmer glasbo, drugi z nastopom v manjši salonsko intimni dvorani v ljubljanski mestni hiši. Prvi ansambel na košenici baročnega nomadstva, ki svoja poustvarjalna razpoloženja z obilico

instrumentov razdaja na kar široki poljani glasbe med 18. in 21. stoletjem. Z drugim pa smo stopili na teraso Versaillesa in čas glasbenih dogajanj na francoskem dvoru. Prava zvočna kaligrafija z glasbenimi poljubčki »alla francese«.

Zares na kratko še o Camerati Trajectini, Cornett & Sackbutu, Ensemblu Unicorn in Michaelu Poschu oziroma o nizozemskem, norveškem in avstrijskem ansamblu. Prva zasedba s štirimi pevci, pravi godalni pevski kvartet z instrumentalisti kot žlahtna glasbena vezenina z obilico čipkastih vzorcev iz zlate dobe Antwerpna. Na Zaplazu nad Čatežem pa je nastopil norveški ansambel baročnih trobil s tolkali. Segel je v glasbeni arhiv univerze v Uppsali in ohranjeno pesmarico španskega porekla z etiketo Cancionero de Uppsala. Odlično uglasen trobilni ansambel na krožnici vročega južnega sonca in obenem intimnosti na severnjaški »solvejgini« potji.

Kot zadnji je letos nastopil svetovno ugledni avstrijski ansambel in to dvakrat. Prvič v panonski Bogojini in ob zaključku festivala na gradu Tur-

jak. Predstavili so nam dragoceno zvočno ostalino visokega srednjega veka in prvega svitanja renesančne univerzalne umetnosti. Neprekosljivi ansambel, ki mu gredice ureja Michael Posch s kljunasto flavto. Občudovali smo predvsem odličnega tenorista z dvojno nadarjenostjo, pevsko in igralsko. Spoznali smo glasbo tistega časa na nov

in svež način. Glasba, ki živi in preživi čas in prostor ter je obenem pomembna predhodnica vsega kasnejšega evropsko samospelnega »liedovstva«.

Tudi letošnji festival je bil uspešen. Programsko in ansambelsko s kriteriji kakovosti in raziskovalne radovednosti. Upajmo, da bo tak ostal tudi v prihodnje.

MAŠA POŽAR

Rokenrol bo še dolgo doma v klubu!

Zbornik *Alternativa na margini*, 20 let MKK BK, urednik Janez Weiss, Mladinski kulturni klub Bele krajine, Črnomelj 2010.

Slovensko klubsko alternativno prizorišče je skozi svojo bogato zgodovino doživljalo številne razvojne spremembe. Predvsem velja omeniti obdobje razpada bivše Jugoslavije, ki je v slovenski kulturni prostor prineslo veliko različnih sprememb, vsesplošnega spreminjanja vrednot, družbenega in državnega sistema. Vsekakor je v slovenskem klubskem prostoru zavzela poglobitveno vlogo Ljubljana, ki je uspela ohraniti tradicijo alternativnega klubskega duha še iz časov bivše skupne domovine za večinomoma vsakogar, ki mu drugačnost ni predstavljala ovire. Vzporedno s tem se je uspešno začela razvijati in prihajati do izraza tudi lokalna klubska scena iz drugih slovenskih krajev, kar je spodbudilo nastanek manjših in novejših kulturnih društev. Z razpadom bivše države je moral marsikateri ugledni klub zakleniti svoja vrata bodisi zaradi finančne nemoči, nezanimanja javnosti ali, najenostavneje, zaradi spreminjanja kulturnih vrednot in želja. Vedno prisoten občutek lokalne majhnosti in odpadništva se je uspešno boril proti večji odmevni zmogljivosti in vsebinski uspešnosti klubov v prestolnici. Zavaljo tega so le redko kateri klubi in mladinska društva uspeli ostati na površini ravno zaradi lastne, samosvoje samoiniciativnosti in odločnosti. Med njimi velja belokranjski Mladinski kulturni klub iz Črnomlja za enega izmed

najstarejših in najvztrajnejših mladinskih prostorov na Dolenjskem in v Beli krajini. Njegova prisotnost v elitni družbi sedaj delujočih mladinskih klubov po Sloveniji (ilirskobistriški MKNŽ, murskosoboški MIKK, koprski MKC in drugi) je v svojih dvajsetih letih delovanja nezanemarljiva. In zato tudi razlog več, da so obeležje dvajsetletnice delovanja kluba obelodanili v zborniku *Alternativa na margini*, 20 let MKK BK.

Dvanajst zapisov avtorjev in avtorice, ki so pristopili in pripomogli k uresničenju zbornika, pripoveduje zgodbe kluba ter njegovih obiskovalcev in obiskovalk v imenu vseh, ki »so tokom dveh desetletij s svojo volontersko in udarniško voljo v največji meri omogočili obstanek in utrip našega društva,« poudarja v uvodniku urednik zbornika in predsednik MKK Bele krajine Janez Weiss.

Oblika zbornika resda temelji na njegovih osnovnih temeljih, torej vsebinsko kronološkem vrstnem redu piscev, od prvoborcev in idejnih vodij kluba, ki so dobesedno začeli iz nič. S prodorom punka in jugoslovanskega novega vala v osemdesetih letih prejšnjega stoletja se je namreč belokranjska alternativa sprva dogajala predvsem v metliški kinodvorani, posledično temu pa je prišlo do ustanovitve prvih belokranjskih punk rock skupin, Indust bag, Stekline, Groteske, Mama Dolores in drugih. Ustvarjalni duh, angažiranost in skupno voljo metliških aktivistov so v zborniku večkrat izpostavljali pisci tudi kot ključni vzrok, da se je potihoma razmišljalo o podobnem prostoru še v Črnomlju.

Večji zamah k postopnemu uresničenju idej o odprtju tovrstnega prostora je nato dokončno spodbudil dogodek v letu 1989, ko so metliški klub zaprli in ga preuredili v gasilski muzej. In tu se pravzaprav zgodba o črnomaljskem klubu prične, saj pričujoči zbornik ni samo groba predstavitev razvoja kluba. Uvodni prispevki so namreč izpod peres prvih idejnih vodij, ki so pred dvajsetimi leti kot mlada družbena sila iskali svoj in idejni prostor. Njihova skupna želja je bila prvenstveno nadaljevati tam, kjer so njihovi metliški klubski kolegi zaključili. Koliko je to dejansko bila ključna in dobrodošla odločitev, največ izvemo v zapisu Gorana Jarnevića, gonilne sile metliške skupine Indust bag, ki poudarja ravno to medsebojno složno sodelovanje in namero, da »rabimo prostor ... rabimo belokranjski subkulturni center ali nekaj podobnega.« Boštjan Švajger, Robert Lozar, Marko Zupanič in Helena Vukšinič se v svojih prispevkih dotikajo prvih temeljev, zamisli in okoliščin, ki so vplivale na ustanovitev društva v prostorih nekdanjega strelišča. V njihovih zapisih je prisoten čas izpred dvajset let, ki se ga javnost resda nostalgичno spominja, vendar tokrat smo priča pripovedi generacije, ki si je upala biti kritična, vztrajna in enotna v ideji po »ustanovitvi društva oziroma izgraditi klub, kjer bi se dogajalo. Kjer bi bila možnost različnih izrazov,« kot se spominja Boštjan Švajger. Kako trnova je bila pot v pregovarjanju in usklajevanju idej, si lahko samo predstavljamo, saj omenjeni avtorji in avtorica veliko bolj podčrtavajo, kako so bili odporni in čvrsti do vseh kritik.

Kulturno društvo Mladinski kulturni klub (MKK) Bele krajine so v register društev upravne enote Črnomelj uradno vpisali 1. marca 1990. Posledično temu so se pojavile velike ambicije, s katerimi so nakazali svoje resne namere o izgraditvi avtonomnega klubskega prostora. Potreba po svobodi lastnega izražanja in želja po ustvarjanju nečesa drugačnega od ustaljenih tradicionalnih vsebinskih vzorcev, ki jih je Črnomelj takrat ponujal,

sta se uspešno kosala z marsikaterim birokratskim nagajanjem mestnih veljakov in delom nergaške okolice. Kljub skromnemu finančnemu zaledju, ki je večinoma temeljilo na prostovoljnih prispevkih klubovcev in njihovih somišljenikov, so z uradnim odprtjem kluba 8. februarja 1992 vtisnili pomenljiv pečat, s katerim se je Črnomelj vpisal na zemljevid slovenskih glasbenih klubov. Generacije, ki so sledile, so uspešno ohranjale prvotno začrtane temelje. »S prenovljeno ekipo smo prevzeli klub z renomejem. Treba je bilo samo nadaljevati in nadgrajevati začeto delo, ostalo je prišlo samo od sebe,« poudarja v svojem zapisu *Del folkore* Dušan Jesih, ki podobno kot v nadaljevanju Samir Khalil, Julij Karin in urednik Weiss iz prve roke dočara svojstven osebni vidik in pomen, kaj pravzaprav

jim je klub pomenil. Ob tem prebiranju skoraj dobimo občutek, da je klub vsakemu na nek način ponujal zatočišče, oblike odraščanja, vikendaško sprostitev, služenje prve žepnine in možnost ustvarjanja. Izpostaviti velja tudi zapis Igorja Bašina, enega najbolj cenjenih glasbenih poznavalcev, ki je v tem primeru s stališča nastopajočega v klubu verodostojno uspel obeležiti, koliko pravza-

prav je MKK v teh letih postal ključna koncertna točka v Sloveniji. »Gre za prizorišče, kjer se odvija resnična, otipljiva, preznjena kultura, ki se je ne da uloviti in nadomestiti z realističnimi šovi ali celo olepšati na straneh brezplačnih tabloidov. Je tukaj in zdaj!«

Bogata koncertna ponudba žanrsko različnih zvonečih glasbenih imen, No means no, Hladno pivo, Let 3 in drugih, za katere se je bilo včasih treba voziti ali štopati v Ljubljano, je v teh dveh desetletjih uspela dodobra zapolniti hvalevreden klubski arhiv, ki je v zborniku kronološko predstavljen na podlagi vseh dostopnih virov. Poleg tega zbornik krasijo fotografije klubskih utrinkov Boštjana Matjašiča, Marka Pezdirca, Toma Urha, Irene Povše in Gašperja Gregoriča, na katerih se jasno vidi, kako so klub spreminjali, obnavljali in dopolnjevali. Zbornik skratka ponuja celosten kronološki

in vsebinski pregled razvoja in delovanja prostora, ki je bil ključen za del družbe, ki je v mestoma zaspamem Črnomlju uspel ustvariti alternativo prevladujoči, množično-komercialni ponudbi.

Klub prej in danes, razlika je navidezno očitna, sedanost je razvojno bistveno boljša. Ohrabrujoča prihodnost kluba je načrtana v naslovu te predstavitve, ki sem si ga izposodila iz vrstic zapisa Saše Jankoviča. Povezanost kluba z lokalnim Mladinskim centrom BIT, Klubom belokranjskih študen-

tov, občino Črnomelj, Uradom RS za mladino in drugimi omogoča toliko boljše vključevanje belokranjske in okoliške mladine v kakovostno preživljanje prostega časa. Vsebinsko raznoliki program kluba – filmi, razstave, okrogle mize, predavanja, glasbeni večeri itd. – ter dodatna hvalevredna finančna pomoč pripomorejo h klubski stabilnosti, kontinuiteti in uresničevanju ciljev, trdno načrtanih pred dvema desetletjema. To naj drži vsaj še naslednjih dvajset let.

BOŠTJAN PUCELJ

Za vsako rešitev se najde problem

Ura zvoní že v tretje. Ves zmečkan skočim pokonci in stopicam v kopalnico, kjer me čaka zobna ščetka. Hitim v službo. Kot vsako jutro mi tudi tokrat ni uspelo odpreti hladilnika ali v malho potisniti vsaj jabolko iz družinskega sadovnjaka. Mor-da mi uspe jutri. Z vstajanjem so vedno težave, ko sem enkrat na nogah, je vse drugače. Če je ozračje suho, si skoraj vedno privoščim kolo. Tako, povsem navadno, sicer s prestavami, a že v zrelih letih. Imam ga še iz osnovne šole. Zaslužil sem ga s počitniškim delom v sosednji avtomobilski tovarni. Zračnice menjam enkrat letno, zaradi pretiranega soljenja pa se mu na podvozju že rišejo rjavkasti kolobarji. Imena mu nisem dal nikoli. Pred leti, ko sem ga peljal h kolomehaniku, da zamenja »šprinklo«, me je poleg kolesa čakala Mercatorejva vrečka. V njej sem našel svoj sedež ter obe zavori. Vljudno sem stopil do strokovnjaka ter mu naročil, da dele iz vrečke namesti tja, kjer so bili. Počakal sem ducat minut in sva šla.

Ura je petnajst do sedmih in sonce je že visoko. Poletje je nadvse prijetno za kolesarjenje, prav tako zima. Bojim se samo poledice. Ko namestim zadnjico na standardni položaj, noge že nabirajo obrate. Na prvem križišču pogledam skrajno levo. Če je na nebu jasnina, me takrat prvič obsije sonce. Po 200 metrih se pripeljem do opečno rdeče

preproge, ki naznanja začetek kolesarske steze. Na koledarju sem pravkar obrnil na mesec avgust. Del steze spominja na dan po zadnjem snegu. Nanosi peska so ponekod znatno prekrili rdečino. Čaka me prvo križišče in drugi ovinek v desno. Rdeča linija me vodi naravnost v statičen kovinski drog, na katerem, vsaka ob svojem času, utripajo tri različne barve. Naredim prekršek, saj zavijem na hodnik za pešce. V moje dobro, saj drugače bi zagotovo zamudil službo in uveljavljal polni bolniški dopust. Naslednjih sto metrov se počutim kraljevsko. V petletni karieri na tem odseku še nisem srečal sotrpina, ki bi mi vozil v zavetrju ali bi me oviral. Drugače sem na moji levi strani večkrat opazil take strogo prepognjene navzdol, v popetih oblačilih in s čudnimi čevlji, katerih zvok ob stiku z asfaltom spominja na konjsko štorklanje. Velikokrat jih opazim pri športnih poročilih, kako dvigajo kelihe v nebo in nastavljajo lička dekletom s prekratnimi krili. Pravijo jim profesionalci. Vozijo se v kartelih ali kot samotarji.

Prečkam cestišče, in ko znova zapeljem na svoj dovoz, me krmilo pošteno strese. Z leti sem se na to privadil. Gre za kolesarski pojav, ki ga srečate v metropoli jugovzhodne regije, ko prehajate z avtomobilske vozne površine na kolesarsko stezo. Omenjen pojav je vzdán na 95 odstotkih stičišč. Najuglednejše za telo in duha je, da pred stičiščem

rahlo stisnete zavoro ter za malenkost vzdignete krmilo. Ko zadnje kolo preide stičišče, zrahljajte kolena in pretres telesa ublažimo. Če ima vaš žrebec amortizerje, boste za te izkušnje prikrajšani.

Prebrodim še eno stičišče in znak že oznanja akumulacijo vsega prometa. Prevozil sem leteči cilj, ki označuje prvo polovico kilometra. Da pridem do delovnega mesta, me čaka še dobrih pet kilometrov. Preden sem začel ustvarjati delovno dobo, so za celotno območje naredili lokacijski načrt, ki je imel z zeleno barvo označena drevesa ob kolesarski poti, ta pa je potekala na obeh straneh cestišča in sicer med obema semaforiziranimi križiščema. Vizualni spomin imam vrhunski, tudi računski ni slab. Ne vem, čemu sem sklepal, da gre za to območje. Res pa je, da sem v besedah vedno slab. Težave imam z branjem. Mogoče je pisalo Šentjernej.

Vklopim se v bencinski promet. Cestišče je dovolj široko, tako da se brez težav pomikam ob štrikolesnikih. Iz zadka se jim valijo dimne zavese. Substance se vpijajo v mojo bombažno jopico in skuštrano frizuro. V križišču se moram odločiti ali zapeljem naravnost ali se usmerim levo. Sprva sem rinil naravnost mimo bencinske črpalke do mosta in naprej po kolesarski stezi skoraj do mojega delodajalca. Ta cesta je izvrstna, dovolj je široka in pomanjkljivo naluknjana, a kaj ko vas vonj po grobu sreča ob srečanju s prvim avtoprevoznikom. Ko je bila omejitve tega odseku 50 km/h, so bistroumni vozniki to zaokrožali na 80 km/h. Sedaj, ko je prometni izvedenec povišal hitrost na 70 km/h, so premo sorazmerno povišali hitrost tudi vozniki. Ker v mestu ni veliko kolesarjev, za voznike predstavljajo nevarnost. Ob srečanju uvidevno zmanjšajo hitrost, nakažejo prehitavanje in te elegantno obvozijo. Te metode pa ne pozna noben tovornjakar ali poklicni voznik kombiniranega vozila. Njihova izvedbena sposobnost je v rang centimetrskih natančnosti. Ti vozniki menijo, da je širina vozišča primerna tako za kolesarja, nasproti vozeče tovorno vozilo in njihovo malenkost. Pri tej

Kolesarski pozdrav iz Novega mesta. (Foto: Boštjan Pucelj)

hitrosti se zgodi, kar pač se zgodi. Ni prijetno. O neprijetnih posledicah sem razmislil samo enkrat. Od takrat ne nosim več čelade. Naj me stisne do konca. Dovolj bi bila samo ločitvena črta za kolesarje, ki naj bi jo zarisali ob rekonstrukciji ceste. Da bi stvar pospešil, sem že leta 2006 klical na direkcijo za državne ceste, da bi nakazal znesek za vedro bele barve. Dejali so, da je za kolesarske poti pristojna občina.

Rdeča barva me spominja na nekaj krvavega. Revolucijo in podobne dejavnosti. Kolo me spominja na nekaj ekološkega. Naravnega. Zelenega. V nobenem zakonu ali pravilniku nisem zasledil, da morajo biti kolesarske steze označene z rdečo barvo. Pogledal sem tudi v občinske odloke. Tudi tam ni člena, posvečenega kolesarskim niansam. Si predstavljate, da smo leta 2012 in da se vozite skozi eno od slovenskih evropskih prestolnic kulture. V nedeljo popoldne kolesarite po Seidlovi cesti. Po zeleni kolesarski preprogi, kjer so otroci s kredo narisali nekaj marjetic, vam v ušesa zaid znana melodija. Na nasprotnem pasu se mimo vas vali gruča radoživih kolesarjev. Pojejo Slakovo zimzeleno. To so dolenski župani, ki gredo na vsakoletno kolesarsko romanje od Dolenjskih do Šmarjeških Toplic. Progo so naredili kot prvi prijateljski medobčinski projekt. Njena pot pelje skozi Dolenje Polje, Stražo, Zalog ter skozi Cegelnico v Novo mesto ter mimo Otočca do Šmarjeških

Toplic. Speljali so jo po obstoječih kolesarskih poteh, zapuščenih gozdnih stezah, nekaj njenih delov poti pa so povsem na novo umestili. V naslednjih dveh letih so bodo nanjo priključili še Trebanjci in Šentjernejčani. Kaj to ne zveni evropsko?

V danskem Kopenhagnu so kolesarske steze obarvane modro. Tam, kjer niso bile izvedljive, so delno ukinili avtomobilski promet. Dvosmerni promet so spremenili v enosmerni. V središču mesta so zdesetkali že tako iskana parkirišča. Bencinske črpalke v središču mesta so zaprli. Vsi so dvomili. Danes ne dvomi več nihče. Zamislite si, da bi med novomeškim zdravstvenim domom in jeklenim mostom v Kandiji speljali kolesarsko pot in s tem uvedli enosmerni avtomobilski promet. Podobno so naredili na Pristaniški ulici v Kopru, na obalni cesti v ožjem mestnem središču. Sedaj je tam vrsta gostinskih objektov, ki so svojo dejavnost preselili na ulico. Goste vabi pogled na morje. Pri nas bi to lahko bila pogleda na Breg in Krko.

Še vedno sem dobrega pol kilometra od doma in zavestno sem zavil v levo. Nasičena cesta ni dovolj široka, da bi me lahko avtomobili prehitevali za šalo. Vozniki potrpežljivo vozijo v mojem zavetrju. Nisem počasen, a kljub temu globoko pod dovoljeno hitrostjo. Čez historično jedro, mimo glavne pošte naravnost na semaforizirano križišče. Gredica, ki loči cestišče in kolesarsko pot, je redno pomendrana, opaziti je sledove avtomobilskih gum. Zavijem na Ljubljansko cesto. Ta odsek je znova dovolj širok za eno smer kolesarske poti. V Novem mestu ne boste nikjer zapeljali po kolesarski stezi, ki bi bila v isti ravnini kot cesta, kar je v Ljubljani, Kopru in na Danskem samoumevno. Kolesarji na isti ravni kot avtomobili, ločeni samo z belo linijo, smo relativno varni. Izvennivojske izvedbene variante zahtevajo širši koridor ceste in so občutno dražje. Zemljišč med že pozidanimi bulvarji ni na pretek, denarja je še manj.

O genialnem dosežku pri Srebrničah bo odgovornost najverjetneje razčistila zavarovalnica ob prvi prometni nesreči. Ta žalostna zgodba pa žal zasenčuje zgledne primere urejanja kolesarskih poti, kot sta kolesarska steza od Podbreznika do gostilne Čefidelj ter od Muhaberja do krožišča v Mačkovcu oziroma križišča pri tovarni Krka. Vsi

drugi odseki so pobožni približki sodobne kolesarske infrastrukture. Se je res tako težko odgovornemu nadzorniku na tehničnem pregledu zapeljati čez novozgrajeni odsek s kolesom? Če kolesa nima, lahko enak preizkus opravi s samokolnico, ki je do roba napolnjena z vodo.

Prispel sem. Potrebujem samo še stojalo za kolo. Ničesar, kljub temu, da v sosednji trgovski hiši prodajajo kolesa in opremo zanj. Ne preostane drugo, kot da kolo naslonim na bližnje drevo ali na fasado stavbe. Dobrodošli med kolesarji, urbani kolesarji.

Marija Rus, *Nostalgija*, 2010, akril na platnu, 80 x 120 cm

- IZDAJATELJICA** Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Alojzij Muhič
- SOIZDAJATELJICE** Občine Črnomelj, Dolenjske Toplice, Metlika, Mirna Peč, Mokronog-Trebelno, Semič, Straža, Šentjernej, Šentrupert, Škocjan, Šmarješke Toplice, Trebnje in Žužemberk ter Založba Goga
- SVET REVIJE** Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Andreja Brancelj Bednaršek (Metlika), Rudolf Cerkovnik (Žužemberk), Marjan Grahut (Šmarješke Toplice), Anica Jakša (Semič), Ksenija Khalil (Črnomelj), Cvetka Klobučar (Škocjan), Dušan Krštinc (Straža), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Mitja Ličen (Knjigarna Goga), Stane Peček (Trebnje in Mokronog-Trebelno), Aleksander Rupena (Mirna Peč), Ida Zagorc (Šentjernej), Jože Zupan (Šentrupert)
- UREDNIŠTVO** Rasto Božič (odgovorni urednik), Ivan Gregorčič (Literatura), Dragica Breščak (Kultura), Joža Miklič (Družbena vprašanja), Rasto Božič (Odmevi in odzivi), Janko Orač (likovni urednik)
- NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA** Mestna občina Novo mesto, Seidlova 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07) 39-39-253, faks: (07) 39-39-208, el. pošta: rast@novomesto.si
- SPLETNA STRAN** kultura.novomesto.si/si/revija-rast/
- LEKTOR** Peter Štefančič
- NAROČNINA** Podračun Mestne občine Novo mesto, št. 01285-0100015234, s pripisom: za revijo Rast. Letna naročnina revije znaša 18,80 evra, za pravne osebe 31,30 evra. Ta številka stane v prosti prodaji 4,20 evra. Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.
- PRISPEVKI** Sprejemajo jih tajništvo revije in uredniki. Napisani naj bodo elektronsko, priporočena dolžina je 20.000 znakov s presledki, Odmevi in odzivi 8000 znakov s presledki, priporočeni format MS Word. Odstopanja od opisanega so možna le po dogovoru z odgovornim urednikom. Vsi prispevki so objavljeni tudi spletno. Nenaročenega gradiva ne vračamo.
- NAKLADA** 500 izvodov
- PRELOM** Studio Enota, Tomaž Grdin
- TISK** Tisk Šepic d.o.o.
- Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 odst.
- Izhaja dvomesečno
- PODPORNIKI** Izid te številke so podprli: Mestna občina Novo mesto, Ministrstvo za kulturo, občine soizdajateljice in družba Krka.

82
RAST
2010

KUJZINICA H. JARCA
POSLEDNE ZBORKE - SE NE VNAŠA

201001945,4/5

COBISS 0

MESTNA OBČINA NOVO MESTO

ISSN 97703536750

9 770353 675002 00131

CENA: 4,20 EUR